

Четврт нацрт

Република Македонија

НАЦРТ - ПРОГРАМА НА ЕКОНОМСКИ РЕФОРМИ 2018-2020

ДЕЛ 4 СТРУКТУРНИ РЕФОРМИ ВО 2018 - 2020

Ноември, 2017 година

Содржина

4.1. ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА КЛУЧНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ ЗА КОНКУРЕНТНОСТ И ИНКЛУЗИВЕН РАСТ	2
4.3. ПРИОРИТЕТНИ СТРУКТУРНИ РЕФОРМИ И АНАЛИЗА ПО ОБЛАСТИ	5
4.3.1. УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИТЕ ФИНАНСИИ	5
4.3.2. РЕФОРМИ НА ЕНЕРЕТСКИОТ И ТРАНСПОРТНИОТ ПАЗАР	10
4.3.3. СЕКТОРСКИ РАЗВОЈ	21
4.3.3.1. Развој на земјоделскиот сектор.....	21
4.3.3.2. Развој на секторот индустрија.....	30
4.3.3.3. Развој на секторот услуги.....	36
4.3.4. ДЕЛОВНО ОКРУЖУВАЊЕ И НАМАЛУВАЊЕ НА НЕФОРМАЛНАТА ЕКОНОМИЈА	41
4.3.5. ИСТРАЖУВАЊЕ, РАЗВОЈ И ИНОВАЦИИ, ДИГИТАЛНА ЕКОНОМИЈА	47
4.3.6. РЕФОРМИ ПОВРЗАНИ СО ТРГОВИЈАТА	53
4.3.7. ОБРАЗОВАНИЕ И ВЕШТИНИ.....	55
4.3.8. ВРАБОТУВАЊЕ И ПАЗАР НА ТРУД.....	60
4.3.9. СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА, НАМАЛУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА И ЕДНАКВИ МОЖНОСТИ	68

4.1. ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА КЛУЧНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ ЗА КОНКУРЕНТНОСТ И ИНКЛУЗИВЕН РАСТ

Како мала и отворена економија, со внатрешен пазар кој неможе да обезбеди високи стапки на економски раст подолг период самиот по себе, Македонија треба да се потпре на извозот и зголемување на конкурентноста, со цел да може да одговори на долгорочните предизвици за раст. Со индикатор на отвореност¹ од 114% во 2015 година, таа е една од најотворените земји во Југоисточна Европа (ЈИЕ).

Република Македонија ја зачува макроекономската стабилност во текот на глобалната финансиска и економска криза и должничката криза во евро-зоната. Од глобалната криза во 2008 година, растот е меѓу најсилните во регионот на југоисточна Европа. Просечниот раст од 2009 до 2016 година изнесува 2,2%, што е повеќе од регионалниот просек кој изнесува 1,5%². Сепак, за да може животниот стандард на Република Македонија да конвергира со оној на земјите членки на ЕУ, реалниот раст на БДП ќе треба да забрза на околу 4,5%³ во следните 20 години.

Иако растот во 2017 година ќе биде низок, како резултат на влијанието на политичката криза, се очекува тој да се зголеми во следниот среднорочен период. Заздравувањето на економијата се очекува да започне во втората половина од 2017 година, бидејќи се враќа довербата кон приватната потрошувачка и инвестициите. Главните двигатели на растот се очекува да бидат приватна потрошувачка, инвестициите и извозот.

Главни причини за релативно ниските стапки на раст во изминатиот период се состојбата на деловното окружување, функционирањето на институциите, квалитетот на човечки капитал и нискиот квалитет на инфраструктурата. Во исто време, продуктивноста е сеуште на ниско ниво, пред се заради ниските инвестиции на приватниот сектор, ниската активност на работната сила и недоволниот квалитет на образованието. Покрај тоа, во последниве неколку години, притисоците се зголемуваат поради влошената фискална дисциплина и растечкиот јавен долг. И покрај тоа што земјата има еден од најниските државни долгови во Европа, кој изнесуваше 39% од БДП во 2015 година, Македонија има еден од најбрзо растечките долгови, кој е двојно зголемен од 2008 година, бидејќи

¹ Показателот на отвореност се дефинира како збир на увозот и извозот во однос на БДП.

² Светска банка Macedonia Policy Notes 2017

³ Ibid

фискалната политика во последниве години беше користена за да обезбеди стимул за краткорочен раст⁴.

Понатамошното подобрување на деловното окружување и условите за растот предводен од приватниот сектор се од суштинско значење за одржување на растот и создавањето работни места. Македонија постигна значителен напредок во подобрувањето на деловното опкружување, заради што земјата е рангирана на 11-то место од 190 економии согласно извештајот *Doing Business 2018* на Светската банка. И покрај подобрувањето на деловните регулативи, домашните фирми продолжуваат да се соочуваат со тешкотии. Домашните фирми имаат потешкотии во пристапот до кредити и наплатата на побарувањата, а исто така се оптоварени со различни форми на непредвидливи и ад-хок инспекции кои наметнуваат финансиски и нефинансиски трошоци⁵. Истражувањата на Стопанската комора на Македонија покажуваат континуиран тренд на доцнење за повратот на данок на додадена вредност (ДДВ), како и тешкотии за компаниите навремено да ги исполнуваат обврските за подмирување на долгови утврдени со Законот за финансиска дисциплина. Дополнително, постојат индиции за влошување на довербата на јавноста во интегритетот на процесот на јавни набавки, што се рефлектира во намалување на просечниот број на понуди за секој договор, како и на вонредно долготрајните рокови на исплата (до 8 месеци) за јавните институции. Ослабувањето на управувањето, честите промени во законите и нивната нееднаква имплементација, исто така, претставуваат потешкотии за домашниот бизнис сектор. Спроведувањето на деловните прописи не е секогаш исто и избалансирано меѓу домашните и странските инвеститори, создавајќи нерамномерно терен за работа. Постоеното на неформален сектор создава нееднакви услови за компаниите кои плаќаат даноци и социјални придонеси и се придржуваат до законската регулатива. Банкарското кредитирање е главниот извор на финансирање на компаниите во земјата. Иако тоа е зголемено во изминатите години, МСП продолжуваат да гледаат на пристапот до финансии како главен предизвик во нивното работење. Алтернативните извори на финансирање се во рана фаза на развој, тие би можеле да имаат корист од зајакнување на правната рамка, посебно на активностите за факторинг, кои можат да бидат важна алтернатива на банкарското финансирање за МСП.

За понатамошно промовирање на регионалната и меѓународната интеграција, потребни се подобрувања во олеснувањето на трговијата. Дополнително, иако владините политики за привлекување на СДИ имаа одреден успех, односно доведоа до зголемена софистицираност на извозот и создавање нови работни места во производството, има простор за понатамошно зголемување на врските помеѓу СДИ и домашната економија. Капацитетот на домашните МСП за понатамошно интегрирање на меѓународните пазари е ограничен како резултат на релативно нискиот раководен, финансиски и технички капацитет.

Иако Македонија е лидер во регионот во трговската политика и олеснувањето на трговијата, постои простор за подобрување во транспортот и логистиката кои можат да ги подобрат трговските перформанси, така што ќе ја направат испораката на стоки полесна, побрза и побезбедна. Прекуграничните тесни грла мора да се надминат за да се намалат трошоците и времето за транспорт, што директно ќе придонесе за конкурентноста на компаниите. Република Македонија е земја без излез на море и оттаму е особено зависна од добро развиена транспортна мрежа. Еден од главните предизвици на земјата е да го намали растојанието до извозните пазари и да ги намали трошоците за транспорт кои

⁴ World Bank Macedonia Policy Notes 2017

⁵ Ibid.

произлегуваат од лошата состојба на транспортните коридори и големите застои на граничните премини.

Снабдувањето со електрична енергија во Македонија главно се потпира на електричните центри на лигнит, кои придонесуваат повеќе од 50% во вкупното производство. На страната на побарувачката, Македонија се рангира меѓу енергетски најинтензивните економии на Балканот поради комбинацијата на енергетски интензивни индустрии (железо и челик, вадење на руда, цемент), слабо изолирани згради и неефикасни електрични апарати во домаќинствата. Според извештајот за глобална конкурентност, иако севкупниот квалитет на снабдувањето со електрична енергија на Македонија е највисок во регионот на ЈИЕ6 (67 од 168 земји), сè уште заостанува зад земјите членки на ЕУ. Потребно е да се работи на подобрување на страната на понудата во комбинација со зголемувањето на енергетска ефикасност и намалувањето на загубите во дистрибуцијата. Неопходна е интеграцијата на Македонија на регионалниот пазар на енергија преку инвестиции во пренос на енергија и институционален развој кој ќе поддржи учество на пазарот.

Најновите показатели на Европската иновативна ранг листа (2017 година) сеуште ја категоризираат Република Македонија како "умерен иноватор" во споредба со другите европски земји. Ова рангирање произлегува од слабите резултати (под просекот на ЕУ) во однос на неколку клучни показатели, иако постои постојан напредок во релативните перформанси, за 10,4% помеѓу 2010 и 2016 година.⁶ Фондот за иновации и технолошки развој обезбедува можности за иновации и технолошки развој на компаниите, но сепак, треба да се работи на развој капацитетите за апсорпција на грантовите за истражување, развој и иновации, да се зголеми соработката помеѓу академските институции и компаниите и да се зголеми подготвеноста за инвестиции. Компаниите се повеќе насочени кон купување нова технологија или иновативни решенија.

Солидниот раст и активните политики на пазарот на труд во изминатите години помогнаа да се намали невработеноста. Македонија е единствената земја во регионот каде резултатите од вработувањето постојано се подобруваат од 2009 година. Вработеноста порасна за 2,5% во 2016 година и за 2,7% во првата половина од 2017 година. Голем дел од новосоздадените работни места се поврзани со програмите за вработување поддржани од владата во секторите трговија, транспортни услуги и производство. Стапката на невработеност се намали на 22,8% во првата половина од 2017 година, што преставува историски најниска стапка. Сепак, намалувањето на невработеноста делумно се објаснува со ниската стапка на учество во работната сила, која изнесуваше околу 57% во почетокот на 2017 година, што е најниска стапка од 2012 година. Сепак, невработеноста кај младите и долгорочната невработеност остануваат високи на 46 и 81%⁷, соодветно.

Привлекувањето СДИ резултираше со околу 17.000 нови работни места, но, странските компании се соочуваат со недостиг на квалификувана работна сила во сите сектори. Ограничувањата поврзани со вештините се сметаат за најважни проблеми поврзани со работната сила во Република Македонија. Човечкиот капитал е низок и опаѓа како што се мери со образовните постигнувања и здравствените показатели. Најновите резултати од Програмата за меѓународни оценки на учениците (ПИСА) сугерираат дека квалитетот на основното образование и релевантноста на пазарот во средното образование се влошени.

Растот во последниве години помогна да се намали сиромаштијата, во голема мера поддржано со фискалниот стимул, што предизвикува загриженост за одржливоста. Како

⁶ European Innovation Scoreboard 2017

⁷ Анкета на работна сила, ДЗС 2016

резултат на солидниот раст и подобрените резултати од пазарот на труд, Македонија доживеа пад на сиромаштијата во пост-кризниот период (2009-2016). Сепак, и покрај значителното намалување на сиромаштијата во последните неколку години, близу 100.000 луѓе сè уште живеат во екстремна сиромаштија во Македонија. Што се однесува до услугите за социјална заштита, утврдено е дека тие не се прилагодени на индивидуалните потреби на крајните корисници и дека треба да бидат обезбедени во заедницата преку понатамошно спроведување на процесот на деинституционализација, децентрализација и плурализација.

4.3. ПРИОРИТЕТНИ СТРУКТУРНИ РЕФОРМИ И АНАЛИЗА ПО ОБЛАСТИ

4.3.1. УПРАВУВАЊЕ СО ЈАВНИТЕ ФИНАНСИИ

Заеднички заклучоци од Економско-финансискиот дијалог од 2016 и Економско-финансискиот дијалог од 2017 година - Програма за реформи во управувањето со јавните финансии; приоритизација на јавните инвестиции според јасни цели на политиките; поголема транспарентност на критериумите за избор на инвестиции и за нивното влијание врз економскиот раст и врз фискалните движења.

Програмата за реформи во управувањето со јавните финансии 2018-2021 е изработена имајќи ги предвид препораките од Извештајот за проценка на јавните расходи и финансиската отчетност согласно методологијата ПЕФА (Public Expenditure Financial Accountability), Извештајот на СИГМА врз основа на мониторинг на имплементацијата на принципите на јавната администрација вклучително и јавните финансии,⁸ Извештај на СБ за јавните трошоци⁹, Извештај на Мисијата по член 4 на ММФ¹⁰ и извештајот за напредокот на ЕК¹¹.

Јавна расправа со засегнатите релевантни страни се одржа на 19 септември 2017 година, за што нацрт програмата беше објавена на интернет страната на Министерството за финансии¹². Програмата се очекува да биде усвоена од Владата до крајот на годината.

Програмата предвидува подобрување во повеќе сегменти од областа на јавните финансии и тоа: зајакнување и имплементација на среднорочна буџетска рамка вклучително буџетско планирање, воведување интегриран информациски систем за управување со јавните финансии, подобрување на усогласеноста, ефикасноста и ефективноста на системот за јавни набавки, модернизирање на даночниот систем и подобрување на даночна наплата, зголемување на квалитетот на царинските процедури и услуги, натамошно подобрување на јавната внатрешна финансиска контрола и ефикасноста на надворешната ревизија¹³.

Една од областите во јавните финансии е системот на јавни набавки, кој е неопходен за регулирање на процесот на користење на јавните средства од страна на јавните (државните) органи, поради добивање на потребните ресурси од надворешни, комерцијални извори. Тенденцијата и целта на регулираниот процес на користењето на овие средства е постигнување на фер процес, фер учество на деловниот сектор во него и добивање на најдобра вредност за вложените пари.

⁸<http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5jm0xw47v6f7-en.pdf?expires=1482240711&id=id&accname=guest&checksum=1C97E0A6161202E211BFA2CADF076D90>

⁹<http://documents.worldbank.org/curated/en/895641468269982851/pdf/Macedonia-PER-2015-Revised-for-Submission-Final-clean.pdf>

¹⁰<https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15242.pdf>

¹¹https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf

¹² <http://finance.gov.mk/mk/node/6626>

¹³ Делот кој се однесува на среднорочната буџетска рамка, фискални правила, буџетско планирање, расположливост со податоци според ЕСА 2010 е во рамки на точка 3.7 Фискално управување и буџетска рамка

Законот за јавни набавки (ЗЈН) се заснова на директивите за јавните набавки на Европската унија коишто беа во сила во времето на неговото донесување (2007). Во извештаите на Европската комисија, како и во извештаите на СИГМА, беше потврдено дека „ЗЈН е генерално усогласен со законодавството на ЕУ“¹⁴. Меѓутоа, од донесувањето на ЗЈН, усогласеноста со барањата на ЕУ не само што не е подобрена туку, напротив, нивото на усогласеност е намалено со честите измени и дополнувања, особено од 2013 година наваму. Зачестеноста на измените заедно со нивната целокупна природа и опфат можат да влијаат на правната сигурност. Од друга страна, овој тренд, исто така, одразуваше многу активен интерес на националните органи за важноста на законодавството за јавни набавки коешто, доколку се координира конструктивно, може да придонесе за идни стратемиски реформи.¹⁵

Друга област во рамките на ПФМ е ефективната внатрешна контрола во организациите од јавниот сектор, што е суштината на доброто управување со националните средства и европските фондови, заради што е неопходно внатрешната контрола да ги обезбеди потребните гаранции за постигнување оптимален сооднос на цената и квалитетот на законски, финансиски одговорен, етички и соодветен начин.

Законот за јавна внатрешна финансиска контрола, донесен во 2009 година и неговите подзаконски акти беа законска рамка која во изминатите години во основа добро ја уредуваше внатрешната финансиска контрола во јавниот сектор во Република Македонија. Меѓутоа, сериозните предизвици со кои се соочува земјата, а се поврзани со зголемувањето на сложеноста, динамиката и меѓузависноста на глобалните економски, политички и општествени процеси бараат значителни промени во различни сфери на социо-економски односи, особено во сферата на јавниот сектор. Така, очекувањата на промените и преземањето на потребните мерки се тесно испреплетени со системот на јавната администрација и самата реформа на јавната администрација која станува глобално прашање поврзано со прилагодувањето на потребите на брзо менување на светот.

Иако прописите од оваа област главно се добри, сепак тие мора да претрпат целосно преоценување со цел зголемување на раководната одговорност преку користење на современите методи за управување и мерење на ефикасноста, ефективноста, економичноста и транспарентноста и зголемување на капацитетите на администрацијата во управувањето со ризиците и обезбедување гаранција дека со значајните ризици правилно ќе се управува, односно ќе се обезбеди ефикасно функционирање на контролата.

Мерка 1: Хармонизација на правната рамка на јавните набавки со законодавството на Европската унија (Aquis)

Опис на мерката

Оваа мерка има пред се за цел да го усогласи Законот за јавните набавки со директивата 2014/24/ЕУ, Директивата 2014/25/ЕУ, Директивата за правна заштита 2007/66/ЕК како и Директивата за одбрана и безбедност. Имено, постоечкиот систем на правна заштита пропишана со Законот за јавните набавки се базира на одредени елементи од Директивата за правна заштита, но остануваат уште некои битни елементи да се имплементираат како на пример алтернативните казни.

Во делот на имплементацијата на активностите предвидени со усвојување на Законот за јавни набавки, предвидени се две активности: 1./ Усвојување на нов закон кој ќе воведо обврска за објавување на годишните планови за јавни набавки на договорните органи и 2./ Професионализација на државните службеници кои што работат со јавни набавки.

¹⁴ Извештај, Преглед на системот на Јавни набавки. СИГМА. Април 2016.

¹⁵ Конечен извештај на извршена ревизија на успешност. ДЗР. 26.04.2017.

Објавувањето на годишните планови за јавни набавки ќе доведе до поголема транспарентност на целокупниот процес во спроведувањето на постапки за доделување на договори за јавни набавки. Исто така, во рамки на оваа активност, предвидено е и објавување на ажурираните верзии од годишните планови за јавни набавки. Предуслов на оваа активност е усвојување на нов Закон за јавните набавки.

Што се однесува до професионализацијата на државните службеници кои работат со јавни набавки, битно е да се нагласи дека имплементацијата на оваа активност ќе доведе до зајакнувањето на капацитетите на договорните органи и економските оператори за примена на Законот, односно системски пристап во смисла на организирање обуки и сертификација на лица за јавни набавки, особено за новините предвидени со новиот закон. Со реализацијата на оваа мерка ќе се обезбеди правна рамка која ќе биде во согласност со постојните директиви за јавни набавки и за правна заштита во постапките за доделување договори за јавни набавки.

Планирани активности во 2018

- Усвојување на нов Закон за јавни набавки усогласен со новите директиви. Во овој период се очекува и усвојување и на пакет подзаконски акти со цел комплетирање на правната рамка. Законот ќе воведо обврска за објавување на годишните планови за јавни набавки на договорните органи.

Планирани активности во 2019 и 2020 година

- Професионализација на државните службеници кои што работат со јавни набавки
Одговорна институција за спроведување на активностите е Бирото за јавни набавки.

Очекувано влијание врз конкурентноста и оправданост на мерката

Новиот Закон за јавни набавки и усогласувањето со новите директиви ќе го олесни пристапот на МСП да конкурираат за јавни договори, ќе обезбедат најдобра вредност за парите за јавни набавки и ќе овозможат почитување на принципот на транспарентност и конкурентност на ЕУ. Исто така, со новите директиви се земаат во предвид и еколошките и социјални аспекти, како и иновативни аспекти што треба да се земат предвид при доделувањето јавни договори. Новите директиви даваат еден друг аспект за вредноста за парите. Истото повеќе не претставува прашање на минимизирање на трошоците, туку анализа што друго може да се постигне преку набавките. Новите директиви им овозможуваат на јавните тела да промовираат социјално вклучување, иновации и да обезбедат усогласеност со сите релевантни правила и обврски.

Се очекува новите директиви да обезбедат поттик за компаниите да развијат општествено одговорни производи и услуги, како и еко-иновации со користење на нови критериуми во известувањата за договорите, кои ќе стават поголем акцент на еколошките аспекти. Во оваа насока, договорните органи можат да побараат од понудувачите не само да се усогласат со обврските за животната средина, туку и да испорачаат стоки што ги исполнуваат барањата на ознаките за заштита на животната средина. На овој начин, компаниите можат да дадат придонес кон одржлива потрошувачка и производство.

Создавањето на услови за фер конкуренција помеѓу економските оператори во голема мера овозможува придобивки и за договорните органи, бидејќи добивањето на конкурентни прифатливи понуди може да резултира со заштеда и рационално искористување на јавните средства. Заштедите на јавните средства, оставаат простор за нивно распределување на други важни полиња.

Индикатори на успешност

Индикатори на успешност	Основни:	Цел:		
	2017	2018	2019	2020
1. Степен на усогласување на ЗЈН со законодавството на ЕУ и директивите	Законодавството е во сила, но не е целосно усогласено со Законодавството на ЕУ	Законодавството и прописите се целосно усогласени со Законодавството на ЕУ	Законодавството и прописите се целосно усогласени со Законодавството на ЕУ	Законодавството и прописите се целосно усогласени со Законодавството на ЕУ
2. Процент на објавени Годишни планови на договорните органи	0	0	80%	100%
3. Број на обучени службеници за јавни набавки согласно со новиот закон за јавните набавки*	2017 – околу 200 луѓе обучени, по постоечкиот закон; Новиот закон не е донесен, па според тоа бројот за обучени државни службеници според новиот закон би бил 0.	Минимум 300 државни службеници кои што работат со јавни набавки обучени за примена на Новиот закон за јавните набавки	Минимум 300 државни службеници кои што работат со јавни набавки обучени за примена на Новиот закон за јавните набавки	Минимум 300 државни службеници кои што работат со јавни набавки обучени за примена на Новиот закон за јавните набавки

*Ова е редовна активност во рамки на работата на Бирото за јавни набавки, со донесувањето на новиот закон се очекува да расте бројот на лицата кои ќе се стекнат со сертификат за работа со јавни набавки

Проценети трошоци на активностите и влијание на буџетот

1. Активноста Усвојување на нов закон за јавните набавки во согласност со законодавството на ЕУ ќе се финансира од надворешни донатори. Трошок: 50.000 ЕУР средства од СГИМА, техничка помош.
2. Професионализација на државните службеници кои што работат со јавни набавки: 30.000 ЕУР (годишно).
3. Воведување на законска обврска за објавување на годишните планови на договорните органи: 15.000 ЕУР.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Донесувањето на нов закон за јавни набавки се очекува да придонесе за зголемување на можностите за вработување, воведување на заштитни мерки во однос на стандардите за работните услови, поддршка на социјалното вклучување (вклучувајќи ги и лицата со посебни потреби), социјалната економија и МСП, со цел промоција на еднакви можности и "пристапност за сите".

Потенцијални ризици

Успешно спроведување на новата легислатива зависи од нејзиното ефикасно спроведување од страна на договорните органи и од нивната подготвеност да ги искористат придобивките од дигиталната револуција, да ја намалат бирократијата и да ги направат процесите за набавки поефикасни и попријателски поволни за корист на сите граѓани. И покрај тоа што новиот закон за јавните набавки ќе предвидува задолжително објавување на Годишните планови за јавни набавки на договорните органи, сепак од договорните органи ќе зависи степенот на примена на оваа одредба. Поради таа причина, во табелата со индикаторите за 2019 година е ставена вредност од 80%, односно со цел да им се даде на договорните органи простор да се прилагодат кон новите законски решенија.

Мерка 2: Подобрување на Внатрешната финансиска контрола

Опис на мерката

Раководителите во субјектите од јавниот сектор ја имаат целосната одговорност во обезбедувањето транспарентно и ефикасно управување со јавно доверените ресурси, преку

воспоставување на ефикасен систем за внатрешна контрола. Овој систем треба да обезбеди добро финансиско управување во јавниот сектор во функција на насочување и контролирање на финансиските ефекти од работењето на начин кој го поддржува остварувањето на целите, а средствата ќе се трошат на законски, коректен, економичен, ефикасен и ефективен начин. Покрај ова раководителите се одговорни и за развој на ефикасен и ефективен систем за внатрешна контрола кој подразбира обезбедување сигурност и сеопфатност на финансиските извештаи и заштита на средствата од загуби предизвикани од лошото управување, неоправданото трошење и користење.

Воведувањето и спроведувањето на принципите на добро владеење е тежок и долготраен процес кој не само што бара промена на националното законодавство за финансиско управување и контрола и внатрешна ревизија, туку и на културата, размислувањето, менталитетот на лидерите на буџетските организации и нивните вработени, а потешкотиите кои се појавија во изминатиот период при спроведување на Законот за јавна внатрешна финансиска контрола треба да бидат анализирани за да се дадат насоки за подобрување на процесот на „добро владеење“.

Планирани активности во 2018 година

1.1 Преоценување на политиките во областа на јавната внатрешна финансиска контрола

Подготовка на нов стратешки документ „Политики за јавната внатрешна финансиска контрола во периодот од 2018 до 2020 година“ (PIFC Policy Paper 2018-2020) кој ќе обезбеди одржливост на зајакнатата раководната одговорност и подобра ефикасност во управувањето со јавните финансии преку зајакнување на внатрешните контроли, зајакнување на внатрешната ревизија, односно подигање на административните капацитети во јавниот сектор на сите нивоа.

Планирани активности во 2019 година

1.2. Целосно усогласување на правната рамка за внатрешна контрола во јавниот сектор со COSO (Committee for Sponsoring Organization of the Treadway Commission) рамката за внатрешна контрола.

Планирани активности во 2020 година

1.3. Имплементација на новиот Закон за системот на внатрешни контроли во јавниот сектор и новиот стратешки документ „Политики за јавната внатрешна финансиска контрола во периодот од 2018 до 2020 година“ (PIFC Policy Paper 2018-2020)

Надлежна институција: Министерство за Финансии.

Очекувано влијание врз конкурентноста/оправданоста на мерката

Планираните реформи во јавниот сектор се очекува на подолг рок да влијаат врз економскиот раст на земјата, преку почитување на принципите на „добро владеење“ („good governance“) што во основа подразбира ефикасно управување со јавните средства на сите нивоа и продукција на видливи вредности кои ќе придонесат за создавање подобри услови за работа на целата економија.

Проценети трошоци на активностите и влијание на буџетот

Планираните активности ќе да бидат финансирани со ИПА средства.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Мерката ќе придонесе кон ефективно користење на ресурсите од страна на јавниот сектор и поддржување на конкурентноста што е значајно за создавање на подобри работни места. родовата еднаквост ќе биде почитувана во процесот на спроведување на мерката.

Потенцијални ризици

Ризик во спроведувањето на мерката во областа на внатрешната контрола е директно поврзан со успешноста на спроведувањето на мерките предвидени во рамки на Програмата за реформата на јавната администрација, Програма на реформата во управувањето со јавните финансии и мерките поврзани со борбата против корупцијата.

4.3.2. РЕФОРМИ НА ЕНЕРЕТСКИОТ И ТРАНСПОРТНИОТ ПАЗАР

Транспортен пазар

Економскиот развој на Република Македонија, како мала континентална земја, во голем дел зависи од добро развиена транспортна мрежа. Од тие причини, со цел квалитетно регионално поврзување, а со тоа и намалување на растојанието до странските пазари и намалување на трошоците за транспорт кои произлегуваат од лошите услови на патиштата, во изминатиот период Република Македонија беше насочена кон рехабилитација и доизградба на голем дел на патни и железнички делници.

Економијата во Република Македонија е зависна од трговија. Владата е насочена кон развојот на инфраструктурата, особено транспортната инфраструктура, што ќе придонесе за подобра поврзаност со пазарите на ЕУ и пристап до блиските морски пристаништа во Грција и Бугарија. Патната инфраструктура е важен приоритет, бидејќи повеќето стоки, вклучително и извезените, се превезуваат во патниот сообраќај (85% од патниците и 91% од извезените или меѓународно превезените стоки во 2014 година). Патната мрежа на Македонија има вкупно 14.182 км. Патиштата се класифицираат како: автопати (242 км) магистрални патишта (911 км), регионални патишта (3,771 км) и локални патишта (приближно, 9.258 км). Патниот сообраќај е клучниот начин за меѓуградско патничко патување, по што следи железничката мрежа, која има вкупна должина од 700 км и главно се користи за патување по должината на Коридор X. Патната мрежа е главниот начин за внатрешна мобилност и трговија.

Доминацијата на патниот транспорт, особено во превозот на стоки, доведува до зголемување на застоите на граничните премини и намалување на брзиот проток на стоката со што се наметнува потребата од преземање на мерки кои ќе придонесат кон намалување на дисбалансот во транспортот преку зголемување на учеството на железничкиот транспорт.

Олеснувањето на меѓународниот железнички транспорт, преку намалување на времето на чекање на граничните премини со скратување на процедурите за преминување на границата согласно принципот на едношалтерскиот систем „one-stop shop“ и јакнењето на конкурентноста на железничкиот транспорт ќе придонесе кон зголемување на конкурентноста на железничкиот транспорт, а со тоа и јакнење на конкурентноста на македонската економија, воопшто.

Најважните транспортни коридори во Македонија се Паневропскиот Коридор X, кој се протега од север кон југ низ целата земја (од границата со Србија до границата со Грција) и Паневропскиот Коридор VIII, кој се протега од исток кон запад и ги поврзува пристаништето Драч во Албанија со пристаништата Бургас и Варна на Црното Море во Бугарија. Постигнат е напредок во имплементација на проектите за изградба и подготовка на документацијата за изградба во однос на патните и железничките делници долж Коридор VIII и X (Xd), како дел од индикативното проширување на мрежата ТЕН-Т на Југоисточна Европа.

Довршувањето на градежните работи по должината на делницата Демир Капија - Смоквица ќе го комплетира Коридорот X до стандард на целосно автопатско решение во првата половина на 2018 година. Патната мрежа на Коридорот VIII е само 36% на ниво на

автопат и бара понатамошно надградување. Западниот дел од Коридорот VIII во моментот се проширува на ниво на автопат Во моментот, патната врска е единствената врска со Бугарија и Албанија.

Железничкиот Коридор X е целосно функционален.

Развојот на патната и железничката инфраструктура, во идниот период, ќе биде надополнета и со имплементација на хоризонталните мерки, дел од реформските мерки за поврзаност.

Националната транспортна стратегија 2007-2017 е стратешки документ за развој на транспортната политика во Република Македонија, кој се ажурира редовно. Во рамките на ИПА инструментот, во ноември 2016 година, склучен е рамковен договор за Развој на национална стратегија за транспортниот сектор 2017-2030. Новата стратегија е во фаза на подготовка и се очекува да биде усвоена во првиот квартал од 2018 година. Глобалната цел на проектот е да се подобри економската ефикасност, безбедноста и пристапноста на транспортот, управување со влијанието врз животната средина и идните транспортни активности и обезбедување интеграција со останатите секторски политики. Специфичните цели на проектот се да се развијат активности кои ќе ги адресираат слабостите во транспортниот сектор на регионално и на национално ниво, вклучувајќи ги проектите и политиките.

Либерализацијата во железничкиот транспорт, односно отворањето на пазарот за влез на нов/и оператор/и сеуште не е спроведена во целост. Имено, дури и во постојното законодавство во Република Македонија се пропишани условите и критериумите кои треба да ги исполни операторот во смисла на дозволи/сертификати за правното лице – превозник, дозволи/сертификати за машиновозачите како и за дозволи/сертификати за возилата, а усогласени со законодавството на ЕУ. По овие услови и критериуми, националниот превозник МЖ Транспорт АД – Скопје е веќе сертифициран, како правно лице, а истото се однесува и за вработениот персонал – машиновозачите како и за возниот парк со кои располага Компанијата.

Со Закон за изменување и дополнување на Законот за железничкиот систем („Службен весник на Република Македонија број 80/2012), во членот 29 е предвидено: приватно домашно или странско правно лице може да врши јавен железнички превоз на патници и стока согласно одредбите од овој закон по пристапувањето на Република Македонија во ЕУ. Со цел Усогласување со законодавството на ЕУ во делот на либерализацијата на железничкиот транспорт и создавање на амбиент во кој националната транспортна компанија ќе биде подготвена за отворање на пазарот. Во тек на реализација е Проектот „Деловна сегментација во Македонски Железници Транспорт АД – Скопје“.

Енергетски пазар

Главната цел на спроведување на законодавството на ЕУ за внатрешен пазар на енергија е понатамошна либерализација на пазарот на енергија кон остварување на сигурно функционирање на пазарот на енергија и создавање на услови за поголема конкуренција во областа на снабдувањето со енергија на потрошувачите во Република Македонија, како и промоција на обновливите извори на енергија и унапредување на енергетската ефикасност. Република Македонија е енергетски сиромашна и високо зависна од увозот на енергија. Во вкупната количина на електрична енергија за потребите на потрошувачите во Република Македонија за 2016 година, домашното производство учествува со 70,77%, додека увозот учествува со 29,23%. Финалната потрошувачка на електрична енергија во Република Македонија за 2016 година изнесува 6.455 GWh (3.057 GWh за домаќинства), односно 26,1% учество во вкупната финална потрошувачка на енергија во 2016 година. Вкупниот инсталиран капацитет на централите за производство на електрична енергија во

Република Македонија изнесува 2.057 MW, односно термоелектроцентрали-1.035 MW (50,41%), големи хидроцентрали-584,6 MW (28,47%), комбинирани просторки-287 MW (13,98%), мали хидроцентрали до 10 MW-90,61 MW (4,41%), ветерна централа-36,8 MW (1,79%), биогасни централи-5,99 MW (0,29%) и фотонапонски централи-16,88 MW (0,82%).

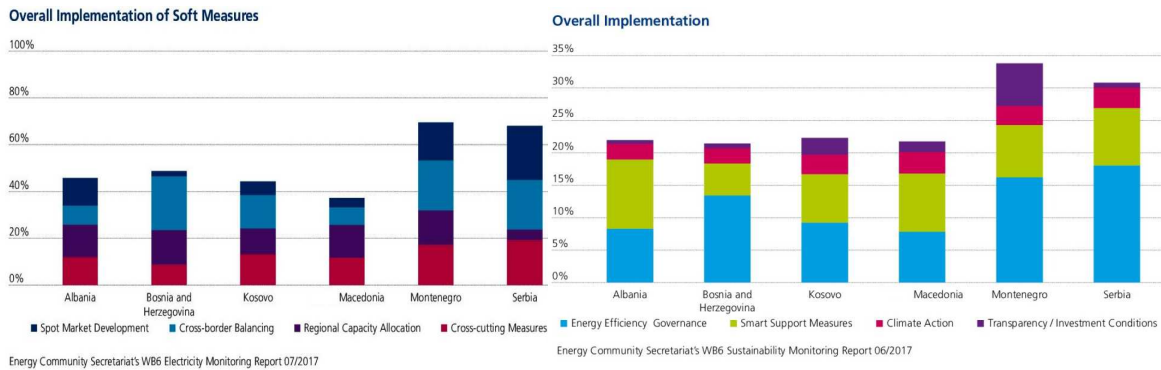
Република Македонија во однос на развиените земји има висока потрошувачка на вкупно потребна енергија и финална енергија по БДП и покрај тоа што има ниска потрошувачка на енергија по жител. Користејќи ги официјалните податоци од Државниот завод за статистика за БДП се добива дека енергетската интензивност според индикаторот вкупно потребна енергија по единица на БДП, е влошена за 2% споредено во 2015 година (332 kgoe/1.000 EUR во 2015, 338 kgoe/1.000 EUR во 2016), додека според индикаторот потрошувачка на финална енергија по единица на БДП, е влошена за 6,7% споредено со 2015 (234 kgoe/1.000 EUR во 2015, 250 kgoe/1.000 EUR во 2016). Влошувањето се должи на поголемиот пораст на финалната енергија споредено со порастот на БДП. Само за споредба во ЕУ-28, вкупно потребната енергија по единица на БДП изнесувала 120 kgoe/1.000 EUR во 2015 година.

На Самитот за земјите од Западен Балкан (WB6) во август 2015 година, Република Македонија ја потпиша заедничката Декларација за воспоставување на регионалната канцеларија за соработка на земјите од Западен Балкан, со што се согласи да ги спроведе таканаречените "енергетски меки мерки" мерки за енергетски реформи кои се поделени во четири групи и тоа: 1) развој на пазарот на електрична енергија, 2) прекугранично балансирање, 3) регионална распределба на капацитети, 4) вквртени мерки.

Нискиот степен на имплементација произлегува од недонесување на Законот за енергетика во 2015 година со кој требаше да се транспонира Третиот енергетски пакет на ЕУ, како и нереализираната либерализација на пазарот на електрична енергија, за што има и отворени спорови против Република Македонија од страна на Секретаријатот на Енергетската заедница. Во 2015 година пазарот на електрична енергија требаше да биде 100% либерализиран. Република Македонија го има започнато процесот на либерализација на пазарот на електрична енергија, но во 2015 година беше одложено целосното отворање на пазарот на електрична енергија. Согласно Извештајот за работа на Регулаторната комисија за енергетика за 2016 година, процентот на либерализација на пазарот на електрична енергија изнесува приближно 47% во 2016 година.

На 4 јули 2016 година во Париз во рамките на Самитот за земјите од Западен Балкан (WB6), Република Македонија ја потпиша Повелбата за одржливост, за што Секретаријатот за енергетска заедница има подготвено детален План за имплементација на мерки кои се однесуваат на: унапредување на управувањето со енергетската ефикасност, имплементација на мерки за поддршка за подобрување на одржливоста на енергетскиот системи, мерки за намалување на негативните последици од климатските промени и транспарентност на одржливи енергетски пазари.

Секретаријатот на Енергетската заедница на секои три месеци објавува мониторинг извештај, во кои Република Македонија е оценета со низок степен на имплементација на мерките за енергетски реформи и мерките од Повелбата за одржливост како што е прикажано на графиконите.

Република Македонија е посветена кон спроведување на реформите во енергетскиот сектор и исполнување на обврските кои произлегуваат од Договорот за основање на енергетската заедница. За таа цел во тек е подготовка на нов Закон за енергетика и Закон за енергетска ефикасност, во кои ќе се имплементираат одредбите и обврските кои произлегуваат од Третиот енергетски пакет на ЕУ, Директивата за обновливи извори на енергија (нови пазарно ориентирани механизми за поддршка) и Директивата за енергетска ефикасност, и истите треба да бидат донесени до крајот на 2017 година. Со донесување на Законот за енергетика ќе се овозможи и исполнување на мерките за енергетски реформи, како и понатамошна либерализација на пазарот на енергија кон остварување на сигурно функционирање на пазарот на енергија и создавање на услови за поголема конкуренција при снабдувањето со енергија на потрошувачите во Република Македонија, промоција на обновливи извори на енергија и унапредување на енергетската ефикасност.

Мерка 3: Олеснување на меѓународниот железнички транспорт

Опис на мерката

Со цел да се намали времето на поминување како и доцнењето при преминување на македонско – српската граница преку скратување на процедурите за преминување на границата согласно принципот на едношалтерскиот систем „one-stop shop“, т.е. преку олеснување на процедурите за прекуграничното преминување на едно место, Владата на Република Македонија и Владата на Република Србија, претставувани од ресорните Министри за транспорт во февруари 2015 година ја потпишаа Спогодба за утврдување на граничните процедури. Во јуни 2016 година се склучија и Протоколите меѓу релевантните служби од Македонија и Србија (полиција, царина, инспекциските служби итн.), во согласност со Директивата 2012/34 на Европскиот Парламент и Советот од 21 ноември 2012 година за создавање на единствен европски простор

Со изградбата на заедничкиот железнички граничен премин со придружни содржини во Табановце меѓу Република Македонија и Република Србија ќе се постигне ефикасен и брз премин на патнички и товарен сообраќај на граничниот премин, преку скратување на процедурите за контроли кои треба да бидат извршени од страна на службите од двете држави.

Мерката беше предложена во Програмата за економски реформи 2017-2019 година и истата ќе продолжи и понатаму. Предвидените активности за 2016 година се исполнија во целост, односно во октомври 2016 година Управниот Комитет за следење и управување на сите активности на Проектот во кој членуваат претставници на сите инволвирани институции од Република Македонија и Република Србија го одобрија и прифатија Извештајот за проценетите потреби на службениот персонал на Република Македонија и Република Србија и концепт дизајнот, со што заврши фазата 1 од ангажманот на Консултантите.

До крајот на 2016 година и почетокот на 2017 година консултантите работела на потребата од зголемување на буџетот, односно во јануари 2017 година, беа лоцирани, дополнителни

средства во буџетот и истите беа одобрени од страна на WBIF. Во февруари 2017 година се одржа првиот состанок (kick of meeting) за фазата 2 од ангажманот на консултантите. Консултантот започна со изработка на урбанистичко – планската документација и паралелно со ова се работи на изработката на Физибилити студијата и Еколошкиот Извештај. Финансиските средства за изградба на заедничкиот премин се планира да се обезбедат како инвестициски грант преку инструментот на WBIF во 2018 година. Изградбата на станицата се планира да започне во 2019 (по спроведена постапка за избор на изведувач и избор на надзорен инженер) и истата да биде ставена во функција во 2021, а дотогаш ќе бидат завршени градежните активности на железничкиот Коридор 10 на територијата на Република Србија и територијата на Република Македонија.

Реформата ќе продолжи и во 2018 година и понатаму.

Планирани активности во 2018 година

Изработка на урбанистичко – планска документација, Физибилити Студија и изработка на основните проекти. Ангажманот на овие консултанти треба да заврши до крајот на 2018 година.

Одобрување на инвестициски грант од WBIF за изградба на заедничкиот граничен премин.

Планирани активности во 2019 година

Спроведување на постапка за избор на изведувач на градбата, како и Надзор над градбата и склучување на договори. Носител на оваа активност е Министерството за транспорт и врски.

Планирани активности во 2020 година

Воведување на изведувачот во работа и изведба на градежните активности.

Очекувано влијание врз конкурентноста/оправданост на мерката

Најголемо влијание се очекува да биде во заштедата на време. Вкупното време на патување кое ќе биде намалено, како резултат на изградбата на заедничкиот железнички граничен премин Табановце може да се очекува да биде 30 минути од претходните 60 минути за патнички воз поради фактот што повеќето контроли ќе се вршат во возот во движење и 90 минути од претходните 180 минути по товарен воз траење.

Поради заштеда на време како што е предвидено, конкурентноста на Коридорот X ќе се зголеми, особено за меѓународниот транспорт. Како што е споменато погоре, може да се очекува повеќе операции со воз (главно товарни) и повеќе оператори на воз да работат на мрежата. Влијанието врз конкурентноста се очекува на среден до долг рок, под услов заедничката гранична станица да создава очекувано заштеда на време и да се реализираат други оперативни придобивки, што ќе доведе до поефикасни железнички операции помеѓу и преку двете земји.

Изградбата на заедничкиот граничен премин ќе има само привремено директно влијание врз вработувањето, што значи дека градежните работници и инженерите ќе бидат вработени во текот на градежните работи. Во моментот немаме проценка за ова привремено дополнително вработување. Во Грција за секој градежен трошок од 1 милион евра се создаваат 6-8 работни места. Во овој случај со понизок трошок на единицата на трудот може да се креираат 20-30 позиции за 1 милион евра од трошоците за изградба за секоја година на градба. Трошоците за изградба на JBS сè уште не се познати. Индиректното влијание врз вработувањето ќе биде многу мало. Во текот на работењето, двете соседни земји планираат да ангажираат дополнителни вработени во ЈБС Табановце, но овие вработени ќе бидат префрлени само од други позиции во рамките на организациите.

Компаниите кои вршат транспортни активности ќе имаат пониски трошоци и пократко време за транспорт. Ова ќе го зголеми обемот на превозот со железница, зголемување на профитот и зголемено оданочување на соодветната добивка. Ова може да донесе повеќе оператори на железницата, со што ќе се зголеми конкуренцијата и може да се намалат транспортните тарифи. Како резултат на горенаведените два тренда, влијанието на заедничкиот граничен премин врз економијата ќе биде незначителен.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Проектирање: 380.000 евра, техничка помош WBIF, се однесува на 2018 година

Изградба: Околу 3.500.000 евра, инвестициски грант WBIF, се однесува на 2020 година и натаму се додека не се завршат градежните работи

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Мерката ќе придонесе за зголемување на вработеноста кај корисниците на овој вид транспорт, поради очекуваното зголемување на обемот на железнички сообраќај, особено товарниот транспорт. Со тоа ќе се подобрат условите на индустријата за превоз на своите производи и суровини во Република Македонија и надвор, како и транзитот.

Изградбата на заедничката погранична станица ќе има само привремено директно влијание врз вработувањето, што значи дека градежните работници и инженерите ќе бидат вработени во текот на градежните работи. Во моментот нема проценка за овие привремени дополнителни вработувања. Во Грција на пример, за секој 1 милион евра трошоци за изградба се креираат 6-8 работни места. Во овој случај, со помал трошок по единица труд, може да се креираат 20-30 работни места за 1 милион евра од трошоците за изградба за секоја година на градба. Трошоците за изградба на објектот сè уште не се познати. Двете соседни земји планираат да ангажираат дополнителни вработени во ГП Табановце преку трансфер од други позиции во рамки на организациите.

Законодавството во Македонија не препознава полов или друг вид дискриминација.

Потенцијални ризици

Политички: Слаб политички ангажман за завршување на железничкиот ГП. Надминување: продолжува координацијата и комуникацијата со српските заинтересирани страни на високо ниво, за да се обезбеди координирано ниво на активности за завршување на железничкиот ГП.

Имплементација: Проектот ќе го спроведува МТВ. Ублажување: Работната група од претставници на сите релевантни засегнати страни е основана за двете земји.

Мерка 4. Зголемување на конкурентноста на пазарот на електрична енергија

Опис на мерка

Донесување на новиот Закон за енергетика ќе овозможи исполнување на мерките за енергетски реформи, отстранување на главните правни пречки за воспоставување на организиран пазар за електрична енергија, како и понатамошна либерализација на пазарот на енергија. Република Македонија треба да се приклучи кон постоечка берза на електрична енергија во некоја од соседните земји или да се воспостави сопствена берза за електрична енергија (при што треба да се земе во предвид ликвидноста и економска оправданост). Владата на Република Македонија усвои Акционен план за воспоставување на национален организиран пазар на електрична енергија (берза на електрична енергија) и го задолжи АД МЕПСО, како оператор на пазарот на електрична енергија да го спроведе истиот. Со воспоставување на берза на електрична енергија ќе се овозможи сигурно функционирање на ликвиден пазар на енергија и создавање на услови за поголема конкуренција при снабдувањето со енергија на потрошувачите во Република Македонија.

Од страна на Енергетската заедница е обезбедена техничка помош за изнаоѓање на компатибилно решение за организирање на пазар за ден однапред на електрична енергија и приклучување кон соседните берзи, како и процедури за назначување на НЕМО во согласност со САСМ регулативата на ЕУ. Овие активности ќе овозможат исполнување на мерките за енергетски реформи од група 1.

Во 2016 година беа донесени измени на Правилата за пазар на електрична енергија, кои ќе започнат со примена од 1 јануари 2018 година, а со кои се воспоставува национален пазар за балансирање и недискриминаторска и пазарна прекугранична размена на услуги за балансирање. Новиот механизам за балансирање е целосно пазарно ориентиран и ќе се применува на сите учесници на пазарот на електрична енергија, вклучувајќи го и регулираниот дел од пазарот, односно вклучувајќи го и актуелниот јавен снабдувач АД ЕВН Македонија и актуелната производна компанија АД ЕЛЕМ (кои во моментот не подлежат на балансна одговорност). АД МЕПСО (ТСО) ќе набави услуги за балансирање од давателите на балансни услуги во националниот, а во перспектива и од регионалниот пазар за балансирање по конкурентни услови. Актуелната производна компанија АД ЕЛЕМ во државна сопственост потпиша Меморандум за разбирање со Секретаријатот на Енергетската заедница со кој ќе обезбеди техничка помош за подобрувањето на нивните капацитети за тргување со електрична енергија и развој на бизнис стратегии за управување со своето производство на електрична енергија и портфолио за тргување со цел да биде конкурентен на пазарот на електрична енергија, при што постепено ќе се овозможи дерегулација на производната цена. Со ова се исполнуваат мерките за енергетски реформи од група 2 и 4.

АД МЕПСО (TSO) потпиша Договор на 31 мај 2016 година и стана основач и партнер во Канцеларијата за координирана аукција на капацитети на Југоисточна Европа (SEE CAO). Само достапните расположливи прекугранични преносни капацитети на внатрешните граници на операторот на електропреносниот систем на SEE CAO се предмет на годишни, месечни и дневни аукции (заеднички аукции). Практично започна процесот на координирана распределба на расположливите прекугранични преносни капацитети на македонско – грчката граница. Распределбата на расположливите прекугранични преносни капацитети на сите нејзини граници (македонско – српска и македонско – бугарска граница) преку SEE CAO, ќе се реализира кога соседните систем оператори ќе се приклучат на SEE CAO. За македонско – бугарската граница АД МЕПСО е во процес на усогласување на заедничките правила за аукција за воведување заедничка аукција со бугарскиот оператор ESO EAD. Со ова се исполнуваат мерките за енергетски реформи од група 3.

Носители на мерката за зголемување на конкурентноста на пазарот на електрична енергија се: Владата на Република Македонија, Министерство за економија, Регулаторна комисија за енергетика, АД ЕЛЕМ и АД МЕПСО.

Активности во 2018 година

- Имплементација на Закон за енергетика
- Донесување на подзаконска регулатива
- Раздвојување и сертифицирање на операторот на преносниот систем во согласност со Третиот енергетски пакет
- Донесување на нови правила за пазар на електрична енергија
- Воспоставување национален пазар за балансирање и недискриминаторска и пазарна прекугранична размена на услуги за балансирање
- Донесување на Акционен план за фазно напуштање на регулираната цена

- Заеднички правила за аукција за воведување заедничка аукција со бугарскиот оператор ESO EAD за македонско – бугарската граница
- Набавка на техничка поддршка и обезбедување на платформа за тргување, клиринг и порамнување
- Корпоративен план за друштвото носител на дејноста – организиран пазар на електрична енергија
- Формирање на друштво (берза на електрична енергија)
- Дизајнирање на стратегии за тргување, портфолио и решенија за управување со ризици, земајќи ги во предвид генерациите во секој корисник (планирање на производството, планирање на потрошувачката, распределба на прекугранични капацитети, управување со билатерални, регулирани договори, напред, ДАМ и портфолија)
- Кодекс на однесување (усогласеност со законските и регулаторните барања, на пример, забрана на инсајдерско тргување, пазарна манипулација, барања за лиценцирање)

Активности во 2019 година

- Обука и едукација на кадар за начинот на работа на трговската платформа
- Правила за тргување, клиринг и договори
- Обука на учесници на пазарот
- Имплементација на платформи за тргување и клиринг
- Избор на банка за порамнување
- Промоција на организиран пазар, почеток и регистрација на учесници на пазарот
- Обезбедување на услугите за балансирање на регионално ниво

Активности во 2020 година

- Функционирање на организиран пазар на електрична енергија
- Приклучување кон соседна берза на електрична енергија

Очекувано влијание врз конкурентноста оправданост на мерката

Со оваа мерка ќе се овозможи ликвиден пазар на електрична енергија и создавање на услови за поголема конкуренција при снабдувањето со енергија на потрошувачите во Република Македонија, зголемување на бројот на компании кои ќе учествуваат на отворениот пазар на енергија. Понатамошната либерализација на пазарот на електрична енергија, исто така, има индиректни влијанија врз другите економски сектори, кои поттикнуваат зголемена продуктивност водена од конкуренцијата во енергетскиот сектор и пониски цени на електрична енергија. Овој подобрен резултат (пониски цени на електричната енергија) позитивно влијае, односно го зголемува БДП. Во Извештајот на ОЕЦД за евалуација на меките мерки¹⁶ е даден детален преглед на придобивките во милиони евра со имплементација на меките мерки на краткорочен и среднорочен период во Делот 3 Резултати од економските анализи Табела 1- Преглед на резултати. Сите резултати се дополнителни придобивки во милиони евра во споредба со основното сценарио денес (без примена на соодветната мека мерка). Y + 1 изнесува 444,28 милиони евра, а во Y + 5 е 1.903,04 милиони евра.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Обезбедена е техничка помош за имплементација на новиот Закон за енергетика и подзаконските акти кои произлегуваат од законот, од страна на донатори и Секретаријатот

¹⁶ The OECD Report on Soft Measure evaluation regarding the electricity market's reform priorities for the Republic of Macedonia

за енергетска заедница. Исто така, производната компанија АД ЕЛЕМ во државна сопственост потпиша Меморандум за разбирање со Секретаријатот на Енергетската заедница со кој ќе обезбеди техничка помош за подобрувањето на нивните капацитети за тргување со електрична енергија и развој на бизнис стратегии за управување со своето производство на електрична енергија и портфолио за тргување со цел да биде конкурентен на пазарот на електрична енергија, при што постепено ќе се овозможи дерегулација на производната цена. За формирање на берза на електрична енергија се потребни околу 1 милион евра кои би се обезбедиле од сопствени средства на АД МЕПСО и донатори.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Отворањето на пазарот на електрична енергија позитивно влијае врз вработеноста земајќи предвид дека отворањето на нови компании директно влијаат на отворањето на нови работни места.

Потенцијални ризици

Ненавременото донесување на новиот Закон за енергетика може да доведе до доцнење во однос на отворањето на пазар, односно либерализација на пазарот на електрична енергија.

Мерка 5: Промоција на обновливи извори на енергија и унапредување на енергетската ефикасност

Опис на мерката

Поголемо искористување на обновливите извори на енергија (ОИЕ) и подобрувањето на енергетската ефикасност (ЕЕ) е една од главните стратешки цели во енергетскиот сектор за Владата на Република Македонија. Подобрувањето на енергетската ефикасност и заштедата на енергија доведува до намалување на потрошувачката на финална енергија, што директно влијае на зголемување на уделот на ОИЕ во потрошувачката на финална енергија

Согласно Акциониот план за ОИЕ, процентуалното учество на ОИЕ во 2020 треба да изнесува 23,9%, а во 2025 да изнесува 25%. Според Вториот извештај за напредокот на ОИЕ, учеството на ОИЕ во 2014 изнесува 19,7% а во 2015 година изнесува 19,9%. Овој процент треба да се постигне преку изградба на нови централи кои користат ОИЕ, како и со засилени мерки за енергетска ефикасност во согласност со Стратегијата за ОИЕ и Стратегијата за енергетска ефикасност. Согласно потпишаната Повелбата за одржливост во рамки на Самитот на Западен Балкан (WB6), Република Македонија се обврза на воведување пазарно ориентирани механизми за поддршка за промоција на ОИЕ (аукции и повластени премиуми), кој би се стекнувале на конкурентен и транспарентен начин преку спроведување на јавен оглас за надавање на висината на повластената премија (напуштање на досегашниот механизам – повластени тарифи). Со новиот Закон за енергетика, со кој се транспонира и Директивата 2009/28/ЕС за ОИЕ, се пропишуваат пазарно – ориентирани механизми за поддршка за промовирање на ОИЕ и поедноставени постапки за изградба на нови централи на ОИЕ.

Владата на Република Македонија ќе објави јавен повик за доделување на 3-4 локации за изградба на фотонапонски централи со капацитет 20-25 MW, при што ќе се обезбеди државно земјиште со уредена инфраструктура и приклучок до електроенергетската мрежа. Ветерната централа Богданци (во моментот со инсталиран капацитет од 36,8 MW) ќе биде завршена со изградба на Фаза 2 со капацитет од 13,2 MW и производство од околу 35 GWh. Воедно Владата на Република Македонија ќе објави јавен повик за изградба на ветерни централи со моќност од 100 MW со користење на (feed-in premium), на локации за кои веќе постои утврден потенцијал за производство на енергија од ветар.

Потребно е донесување на Стратегија за реновирање на згради до 2050 година, која треба да ги анализира постоечките политики и инструменти во однос на ефективноста и која треба да преложи мерки за решавање на потребите и бариерите специфични за Република Македонија. Исто така, потребно е основање и што е можно поскоро практично функционирање на Фонд за енергетска ефикасност за поддршка на побрзото спроведување на успешните програми за енергетска ефикасност и за унапредување на инвестициите.

Носители на оваа мерка за промоција на обновливи извори на енергија и унапредување на енергетската ефикасност се: Владата на Република Македонија, Министерство за економија, Агенција за енергетика, Регулаторна комисија за енергетика и АД МЕРСО.

Активности во 2018 година

- подзаконска регулатива во кои ќе бидат пропишани процедурите за стекнување на правото на повластени премиуми
- подготовка на тендерска документација за јавен оглас за надавање на висината на повластената премија со модел на договор на Договор за повластена премија
- објавување на јавен оглас за надавање на висината на повластената премија за точно одредени локации
- донесување на имплементација на Законот за енергетска ефикасност
- изработка на Стратегијата за реновирање на згради
- доусогласување на релевантното законодавство за примена на договорите за енергетски услуги

Активности во 2019 година

- реализација на јавен оглас за надавање на висината на повластената премија за точно одредени локации и склучување на договори
- започнување на изградба на електроцентрали кои користат ОИЕ
- Одлука од Владата со која ќе се определи кои згради на државните органи ќе бидат предмет на реконструкција во 2019 година
- Министерството за економија ќе се спроведе иницијални соодветни активности за воспоставување на Фонд за енергетска ефикасност.

Активности во 2020 година

- изградба на електроцентрали кои користат ОИЕ
- функционален Фонд за енергетска ефикасност.

Очекувано влијание врз конкурентноста оправданост на мерката

Преку реализација на мерката ќе се постигне диверзификација во снабдувањето, зголемување на конкуренцијата на пазарите на енергија, поголема искористеност на обновливите извори на енергија, зголемување на домашното производство на енергија, ќе се обезбеди сигурност и континуираност во снабдувањето со енергија на домаќинствата и компаниите во Република Македонија, намалување на емисиите на стакленички гасови и подобрување на општата состојба на животна средина и ќе се помогне за непречена транзиција на земјата кон нискоемисиона, конкурентна економија. Употребата на обновлива енергија нуди значајни придобивки за економски развој. Локалните власти собираат даноци на имот и данок на доход и други исплати од сопствениците на проектот за обновлива енергија. Овие приходи можат да помогнат за поддршка на виталните јавни услуги, особено во руралните заедници каде често се лоцираат проектите.

Оваа мерка е од особено значење за економскиот развој и социјалната стабилност, развивање на конкуренцијата и ликвидноста на пазарите на енергија и искористување на економија на обем. Република Македонија, како земја во развој, можно е со подобрена ЕЕ значајно да се поттикне економскиот раст. Постојат статистички утврдени показатели (студија на Vivid Economics – Енергетска ефикасност и економски развој, јуни 2013 година) дека ЕЕ позитивно придонесува кон економскиот развој.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Обезбедена е техничка помош за имплементација на Законот за енергетика и Законот за енергетска ефикасност и подзаконските акти за ОИЕ од страна на донатори. Обезбедена е техничка помош за подготовка на тендерска документација за јавен оглас за надавање на висината на повластената премија со модел на договор за ОИЕ од страна на донатори.

Активностите во врска со имплементацијата на новиот Закон за енергетска ефикасност ќе бидат реализирани со техничка поддршка од донатори. За потребите за изработка на Стратегијата за реновирање на згради до 2050 година е направена индикативна проценка на потребните трошоци, која изнесува 400.000 евра и истите се очекува да бидат обезбедени со донаторска помош. Министерството за економија во текот на јуни 2017 година достави барање за донаторска помош, но сеуште нема официјална потврда за прифатливост на предложениот проект за изработка на Стратегијата. Светска банка во наредниот период се планира да обезбеди техничка помош за воспоставување на Фонд за енергетска ефикасност.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Работата во обновливите извори на енергија може да се создаде директно и индиректно по целиот синџир на вредности, вклучително и во производството и дистрибуцијата на опремата; или дури и во услуги како што се управување со проекти, инсталација, работење и одржување. Изградбата на електрани кои користат обновливи извори на енергија позитивно влијаат на локалниот економски развој преку подобрување на инфраструктурата, нови пристапни патишта, далноводи, трафостаници. Во врска со отворањето нови работни места во градежниот сектор, ангажирани се градежни работници и високо квалификуван персонал. Дополнително, во текот на работењето и одржувањето на електричната енергија, на растенијата ќе им е потребна дополнителна работа. Вклучени се и домашни компании од производствениот сектор, чие производство се користи во градежништвото. Во индустрискиот сектор, исто така се очекува ангажирање на високо професионален кадар со соодветни стручни квалификации кој ќе биде постојано ангажиран за следење на потрошувачката и предлагање на нови мерки за заштеди.

Потенцијални ризици

Инвеститорите во ОИЕ може да се соочат со ризик од промени на пазарната цена на електрична енергија, што може да има директно влијание врз нивниот приход со користењето на повластени премиуми.

Доколку не се започне со изготвување на Стратегијата за реновирање на згради на почетокот на 2018 година, постои ризик за навремено спроведување на сите други активности. Како потенцијален ризик се оценува и фактот што сеуште не е усогласено потребното поврзано законодавство од областа на финансиите за непречено спроведување на предложените активности.

4.3.3. СЕКТОРСКИ РАЗВОЈ

4.3.3.1. Развој на земјоделскиот сектор

Земјоделството има важна улога во македонското општество, и се карактеризира со големи регионални разлики. Неговото учество во вкупната бруто додадена вредност (БДВ) е 10% 2015 година (ДЗС), но достигна до 35% во Југоисточниот регион и до 20% во Пелагонискиот, Полошкиот и Вардарскиот регион. Во исто време, неговото учество во вработувањето е 18% во 2015 година и стагнира во текот на изминатите години (ДЗС).

Создавањето работни места претставува најголем приоритет во Република Македонија, а понатамошната модернизација и развој на земјоделско – прехранбениот сектор може да генерира создавање работни места и економски раст. Нивото на невработеност е континуирано високо, изнесува 22,9% во 2017 година (ДЗС), иако бележи пад од нивото од претходната деценија. Младите и жителите од руралните средини се меѓу најзагрозените од недостатокот на поволни можности за вработување. Тие се соочуваат со стапка на невработеност од 53% за возрастната група од 20-34 години во 2016 година (ДЗС).

Руралните средини во Република Македонија се соочуваат со многу структурни и социоекономски предизвици. Големи рурални средини остануваат депопулирани и нивните ресурси се неискористени, со негативни економски, социјални и еколошки последици. Бројот на населението во руралните средини стагнираше во текот на последната деценија земено како учество во бројот на вкупното население, со околу 42% (ДЗС). Моќностите за вработување во руралните средини се ограничени и доминира единствено земјоделството како стопанска гранка. Сите овие фактори го ограничуваат отворањето на работни места во руралните средини и економскиот раст.

Примарното земјоделско производство останува со ниска продуктивност и со ниски приходи. Повеќето земјоделски производители се занимаваат со производство за сопствени потреби и мала продажба, се водат како невработени и имаат слаба ангажираност на пазарот на трудот. Просечната големина на земјоделските стопанства во 2016 година изнесувала 1,8 ха и 2,1 добиточни единици. Додадената вредност по работник во земјоделството (константа 2010 УСД) изнесува 19127 и е 2/3 од просекот на ЕУ 28621 (WDI 2016).

Податоците за обработливо земјиште укажуваат на прекумерна фрагментација на земјиштето каде што просечната големина на парцелите во приватна сопственост изнесува 0,22 ха, додека во државна сопственост е 0,56 ха.

Зголемувањето на трговскиот дефицит во земјоделско – прехранбената индустрија на Република Македонија ја одразува слабата конкурентност на секторот. Земјата е нето - увозник на земјоделско – прехранбени производи, имајќи негативно трговско салдо повеќе од една деценија. Ситуацијата во трговијата со земјоделско – прехранбени производи продолжи да се влошува во последните неколку години, и покрај подобрувањето на општите трговски перформанси, во целост. Само неколку земјоделско – прехранбени производи, како што се некои видови на овошје и зеленчук, вино, тутун и јагнешко месо, остваруваат трговски вишок. Сепак, повеќето преработени прехранбени производи се увезуваат.

Зголемената ранливост на Република Македонија кон климатските промени претставува дополнителен предизвик за земјоделството. Климатските промени веќе ја погодуваат земјата и нејзините негативни влијанија веројатно ќе се зголемат во текот на следните децении. Зголемувањето на средните температури (од 2.5°C во лето, до 2050 година) и воден дефицит (пад од 17% во лето, до 2050 година) се факторите на ризик кои најверојатно ќе се појават во иднина (Светска банка 2010).

Модернизацијата и трансформацијата на македонскиот систем за производство на храна е многу важна и за зголемување на конкурентноста на секторот и за максимално искористување на придобивките од понатамошната интеграција во ЕУ.

Република Македонија ќе продолжи со напорите за усогласување на јавните расходи во земјоделството и руралниот развој со стратешките цели насочени кон отворање на работни места и зголемување на конкурентноста. Политиката ќе биде насочена и кон зголемување на индустриско – преработувачките капацитети кои ќе бидат извозно ориентирани и ќе создаваат производи со повисока додадена вредност. Во минатото за овие инвестиции беа наменети само околу 1% од вкупните финансиски средства за рурален развој. Земјоделските субвенции ќе се насочат кон профитабилни и пазарно ориентирани земјоделски стопанства; транспарентност на буџетските средства од националната програма за земјоделство и рурален развој; консолидација и окрупнување на земјоделското земјиште по стопанство; и хоризонтална интеграција на субјектите во земјоделско – прехранбениот сектор и формирање на задруги.

Ќе се зголеми финансиската поддршка за земјоделците на возраст до 35 години, до пет години од периодот на започнување со земјоделска дејност. Младите земјоделци до 35 години ќе се ослободат од закуп на државно земјоделско земјиште во период од првите 3 години и ќе се обезбеди зголемено учество на државата во трошоците за земјоделска механизација. Заради полесно користење на ИПАРД средствата, Владата ќе воведат финансиска поддршка за каматите за кредитите подигнати од комерцијалните банки наменети за инвестиции од ИПАРД програмите. Ќе се финансира изградба на современи складишни капацитети и откупно – дистрибутивни центри во производните региони за специфични земјоделски производи чиј капацитет ќе биде над 5.000 тони, како и создавање и заштита на производи со препознатлив бренд, знак за квалитет или географско потекло.

Дополнителни финансиски стимулации ќе бидат на располагање за зголемување на земјоделските површини и на основното стадо. Зголемената поддршка ќе оди паралелно и со зголемена правичност и транспарентност со цел средствата навистина да доаѓаат кај вистинските земјоделци и сточари. Воедно, системот ќе се промени за да се забрзаат и поедностават процедурите за доделување субвенции и полесен пристап до ЕУ фондовите за рурален развој.

Со цел обезбедување на здрава храна на граѓаните на Република Македонија и зголемување на извозот, ќе се намали стапката на ДДВ за ветеринарните лекови, ќе се преземе регистрацијата на ветеринарно – медицински препарати од ЕУ, ќе се субвенционира воведување на нови акредитирани методи и акредитација на лабораториите кои се занимаваат со контрола на безбедноста на храната за извоз и за домашниот пазар.

Како одговор на предизвиците кон климатските промени ќе се изврши реонизација на земјоделството според почвено – климатските услови на реоните за планско растително и сточарско производство и ќе се направат листи на препорачани култури и сорти, земајќи ги предвид традиционалните производства и потребите на културите за вода. Дополнително, обработливите површини ќе се зголемат со инвестирање во хидромелиоративни системи.

Во поглед на земјоделското земјиште, ќе се изврши ревизија на веќе доделеното државно земјоделско земјиште и категоризација на земјиштето според квалитетот, од што ќе зависи големината и времетраењето на концесијата. Окрупнувањето на земјоделското земјиште ќе се одвива преку процеси на размена на парцелите со или без промена на нивната

форма, до целосна промена на границите на земјишните парцели за да се добијат окупнети земјишни површини со правилна форма, погодна за земјоделско производство.

Се предлага нова стратегија за реформи во администрацијата и ќе се воспостави Центар за одличност кој ќе врши реална и независна анализа и оценка на јавните политики и ќе предлага нови методи и начини за подобрување на работата на институциите и администрацијата. Ќе се воведат единствен електронски систем на кој ќе бидат поврзани сите државни институции. Овој електронски систем ќе ги користи сите апликации за давање на јавни услуги кои државата ги нуди на граѓаните. Ќе се воведат законски измени за обезбедување кратки и ефикасни управни постапки, со цел за секоја постапка поединечно јавно ќе се објават чекорите во постапка и кои службеници се задолжени за постапување.

Мерка 6. Подобрување на системите за наводнување

Опис на мерката

Крајната цел на инвестициите во водостопанството е зголемување на наводнуваните површини во земјата на ниво на инсталиран капацитет (144.000 ха) и постепено проширување на хидросистемите да се постигне целта за наводнувана површина на половина од обработливата површина (околу 250.000 ха). Изградбата на дел од предвидените големи капитални инвестиции во нови хидросистеми и инвестиции за проширување и реконструкција на постоечките хидросистеми во земјата е започната и ќе продолжи во наредниот период. Овие инвестиции ќе имаат директно влијание врз зголемување на приносите и на физичкиот обем на земјоделското производство.

Со цел да се обезбедат континуирани и долгорочни инвестиции во инфраструктурата за наводнување и одводнување, изготвен е десетгодишен плански документ „Инвестициски план за водостопанска инфраструктура за периодот 2015 - 2025 година“. Овој План ги вклучува сите предвидени инвестиции во водостопанството до 2025 година, поделени во следниве типови инфраструктурни работи:

- Рехабилитација и реконструкција на постојната инфраструктура за наводнување и одводнување, со цел постигнување одржливост во користењето на водите;
- Надградба и проширување на постоечките хидросистеми, со цел зголемување на наводнуваната површина во земјата; и
- Изградба на нови големи објекти.

Оваа мерка продолжува од минатата година и во продолжение следи преглед на имплементацијата на секој од проектите:

- **Изградба на брана Конско:** Градежните работи започнаа во текот на 2017 година и согласно предвидената динамика во договорот со изведувачот истите се реализираат со добра динамика.

- **Изградба на брана Речани:** Градежните работи за изградба на браната сеуште не се започнати поради сеуште не завршената процедура за добивање на градежна дозвола. Споредено со минатата година, прогрес е направен и се чека издавањето на градежната дозвола.

- **Изградба на систем за наводнување Равен - Речица:** Градежните работи за изградба на системот за наводнување сеуште не се започнати поради сеуште не завршената процедура за добивање на градежна дозвола. Споредено со минатата година, прогрес е направен и се чека издавањето на градежната дозвола.

- **Изградба на брана на река Слупчанска:** Подготовката на техничката документација треба да биде завршена до крајот на тековната година, додека процедурата за издавање на

градежна дозвола ќе започне идната година. Започнувањето со тендерската постапка за градење се очекува да започне во текот на 2019 година, како и градењето на системот.

- **Изградба на систем за наводнување и хидроцентрали во рамки на ХС Злетовица (втора и трета фаза):** Подготовката на техничката и тендерската документација треба да биде завршена до крајот на тековната година. Во текот на 2018 година треба да започне постапка за одобрување на кредит од ЕИБ.

- **Изградба на систем за наводнување во рамки на проектот Јужно Вардарска долина (втора фаза):** До крајот 2017 година треба да биде повторен тендерот за избор на изведувач. Во однос на минатите години се забележува напредок, а градежните работи треба да започнат во 2018 година

- **Изградба на мали иригациони системи под 300 ха (ИПА):** Во текот на тековната година е склучен договор за подготовка на тендерска документација за изградба на 8-10 мали системи за наводнување. Во текот на наредната година треба да започне градба на околу три системи за наводнување.

Директниот носител на мерката наводнување е Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ). Финансирањето на капиталните проекти се спроведува преку Програмата за финансиска поддршка на руралниот развој во рамки на мерка 124 – Инвестиции во инфраструктура за развој на земјоделството, шумарството и водостопанството. Корисник на оваа мерка за спроведување на капиталните инвестиции во водостопанството е МЗШВ, додека корисник за останати инвестиции наменети за водостопанска инфраструктура, во рамки на истата мерка е АД Водостопанство на Република Македонија во државна сопственост.

Активности во 2018 година

- Продолжување на работите за изградба на брана Конско
- Започнување на работи за изградба на брана Речани
- Продолжување на работи за отпочнување на изградба на главен довод во рамки на проектот Равен – Речица од ХМС Полог
- Завршување со изработка на техничка и планска документација за изградба на брана на Река Слупчанска и поднесување на барање за добивање на одобрение за градење на браната
- Одобрување на кредит од ЕИБ за изградба на фаза II – наводнување и фаза III – енергетика од Хидросистемот Злетовица и започнување со постапка за избор на изведувач за градење на системот
- Почеток на работи за изградба на системот за наводнување Јужно Вардарска долина втора фаза
- Започнување на изработка на тендерска документација за изградба на мали системи за наводнување до 300 ха (проект финансиран од ИПА) и почеток на градба на околу три системи за наводнување.

Активности во 2019 година

- Продолжување на работите за изградба на брана Конско
- Продолжување на работи за изградба на брана Речани
- Продолжување на работи за изградба на ХС Равен – Речица
- Започнување со изградба на брана на Река Слупчанска
- Продолжување на активности за градење на ХС Злетовица 2 и 3 фаза
- Продолжување на работи за изградба на системот за наводнување Јужно Вардарска долина втора фаза

- Завршување со изработка на тендерска документација за изградба на мали системи за наводнување до 300 ха и завршување со градба на предвидените системи

Активности во 2020 година

- Продолжување на работите за изградба на брана Конско
- Продолжување на работи за изградба на брана Речани
- Продолжување на работи за изградба на ХС Равен – Речица
- Продолжување на работи за изградба на брана на Река Слупчанска
- Продолжување на работи за градење на ХС Злетовица 2 и 3 фаза
- Продолжување на работи за изградба на системот за наводнување Јужно Вардарска долина втора фаза
- Започнување на нов тригодишен период на инвестиции во мали системи за наводнување до 300 ха, финансиран од ИПА

Очекувано влијание врз конкурентноста/оправданост на мерката

Спроведувањето на мерката ќе го зголеми учеството на наводнуваното земјоделско земјиште од моменталните 4% на приближно 6% (од 20.575 до 20.575+11.700) и исто така ќе ги подобри постоечките системи за наводнување. Со спроведувањето на овие капитални проекти, земјоделците во тие региони ќе имаат на располагање вода за наводнување на земјоделското земјиште и можности за зголемување на земјоделските приноси. Мерката ќе овозможи производство на електрична енергија преку изградба на хидроцентрали, како и обезбедување на дополнителни количини на вода за хидросистемот „Ослободување на Дојранското езеро“. Пристапот на земјоделците до редовно наводнување се очекува да ја зголеми конкурентноста преку воведување на нови сорти, диверзификација за земјоделски култури со повисока вредност и повисоки приноси.

Проценети трошоци на активностите и влијание на буџетот

Вкупниот трошок за мерката за периодот 2018 – 2020 изнесува 123 милиони евра, од кои 119,1 милиони евра се средства од Буџетот на РМ, а 3,9 милиони евра се небуџетско финансирање.

- **Изградба на брана Конско:** 2018 година 624.000.000 денари, 2019 година 624.000.000 денари и во 2020 година 600.000.000 денари.
- **Изградба на брана Речани:** 2018 година 313.000.000 денари, 2019 година 438.000.000 денари и 2020 година 310.000.000 денари.
- **Изградба на ХС Равен – Речица:** 2018 година 323.000.000 денари, 2019 година 323.000.000 денари и 2020 година 141.000.000 денари.
- **Хидросистемот Злетовица:** 2018 година 459.000.000 денари, 2019 година 1.530.000,000 денари и 2020 година 1.070.000.000 денари. Ова се планирани кредитни средства.
- **Јужно Вардарска долина втора фаза:** 2018 година - 376.000.000 денари, 2019 година 186.000.000,00 денари и 2020 година 4.000.000 денари. Ова се планирани кредитни средства.
- **Започнување на изработка на тендерска документација за изградба на мали системи за наводнување до 300 ха, проект финансиран од ИПА:** 2018 година - 20.016.400 денари и 2019 година - 40.032.800 денари.

Очекувано влијание врз вработеноста и родот

Изградбата на брани ќе обезбеди пристап до вода за пиење за луѓето во тие области, контрола на поплави по течението и индустриски развој на регионот преку зголемено производство на електрична енергија, што ќе води кон создавање нови работни места. Подобреното земјоделство ќе резултира во зголемено наводнување на земјиштето.

Олеснување на локалните мали системи за наводнување ќе промовира одржливост на руралните домаќинства.

Во овој момент не сме во можност да направиме проценка на новите работни места кои ќе се отворат со имплементацијата на оваа мерка во иднина.

Потенцијални ризици

Недостаток од финансиски средства, како и долг процес на добивање на потребните дозволи и одобренија за градба.

Мерка 7. Консолидација и дефрагментација на земјоделско земјиште

Опис на мерката

Поради потребата од надминување на неповолната земјишна структура која директно влијае на недоволната конкурентност на македонските земјоделци, во 2012 година беше усвоена Националната стратегија за консолидација на земјоделско земјиште 2012-2020 година. Со цел обезбедување на правна основа, во декември 2013 година е донесен Законот за консолидација на земјоделско земјиште, а во 2014 година, пет подзаконски акти.

Очекуваните ефекти од процесот се намалување на фрагментацијата на земјишните парцели, нивно групирање, подобрена форма на парцелите за примена на современи техники и технологии на производство, зголемување на просечната големина и обезбедување пристап до парцели за нови или рехабилитирани системи за наводнување и до обновената или новоизградената патна инфраструктура. Според Стратегијата, почетната фаза е завршена во периодот од 2012-2014 година, во која се поставени основни услови - правни, институционални и е предвиден почеток на имплементација на мали и средни проекти. Во моментот во реализацијата е стратешкиот период по 2015 година, кој вклучува извршување на комплексни проекти за консолидација на поголеми области, вклучувајќи и инвестиции во руралната инфраструктура. Спроведување на стратегијата во овој стратешки период е обезбедено со донаторска поддршка од ФАО и ИПА II и средства од буџетот на Република Македонија.

Тековните активности за консолидација на земјиштето се одвиваат во рамките на проектот ИПА 2015 "Имплементирање на националната програма за консолидација на земјиштето". Потенцијалните проекти за консолидација на земјиште кои треба да ги спроведе ФАО со финансиска поддршка од ИПА се во фаза на идентификација во текот на оваа година врз основа на физибилити студијата на национално ниво и проценка на интересот на земјосопствениците и други фактори на влијание во микро – локациите низ целата земја.

Активности во 2018 година

- Усвојување на ревидирана и подобрена законска рамка за консолидација на земјоделско земјиште
- Јакнење на капацитетите на МЗШВ, особено на подрачните единици и на Секторот за консолидација на земјоделско земјиште размена и идентификација на земјишни парцели
- Подготовка на 12 физибилити студии (анализа на сегашната состојба) на селектирани микро – локации како потенцијални консолидациони подрачја
- Селекција на даватели на услуги за подготовка на планови за консолидација
- Подготовка на процедура и методологија за подготовка на планови за консолидација
- Подготовка на процедура и методологија за подготовка на планови за инфраструктура
- Обука на даватели на услуги за подготовка на планови за консолидација
- Обука на даватели на услуги за подготовка на планови за инфраструктура
- Подготовка на 9 планови за консолидација за одбрани консолидациони подрачја

- Имплементација на постапките на консолидација во започнатите пилот подрачја КО Конче и КО Егри

Активности во 2019 година

- Селектирање на нови подрачја со потенцијал за консолидација на земјоделско земјиште
- Продолжување на јакнењето на капацитетите на МЗШВ, особено на подрачните единици и на Секторот за консолидација на земјоделско земјиште размена и идентификација на земјишни парцели
- Подготовка на нови 3 физибилити студии (анализа на сегашната состојба) на селектирани микро локации како потенцијални консолидациони подрачја
- Продолжување со обука на даватели на услуги за подготовка на планови за консолидација
- Продолжување со обука на даватели на услуги за подготовка на планови за инфраструктура
- Финализација на консолидација во започнатите пилот подрачја КО Конче и КО Егри
- Имплементација на нови 4 консолидациони постапки
- Подготовка на 4 планови за инфраструктура
- Подготовка на процедура и методологија за подготовка на анализа на влијанието на консолидационата постапка врз животната средина
- Спроведување на 4 анализи за влијанието на животната средина во подрачјата каде се спроведува консолидација на земјоделско земјиште
- Подготовка на Национална програма за консолидација на земјоделско земјиште
- Воспоставување на систем за мониторинг и евалуација на националната програма за консолидација на земјоделско земјиште

Активности во 2020 година

- Продолжување со јакнењето на капацитетите на МЗШВ, особено на подрачните единици и на Секторот за консолидација на земјоделско земјиште размена и идентификација на земјишни парцели
- Продолжување со обука на даватели на услуги за подготовка на планови за инфраструктура
- Финализација на нови 4 консолидациони постапки
- Финализација на 4 планови за инфраструктура и изградба на истата
- Финализација на 4 анализи за влијанието на животната средина во подрачјата каде се спроведува консолидација на земјоделско земјиште
- Финализација на Национална програма за консолидација на земјоделско земјиште

Буџетско влијание

Вкупните трошоци за спроведување на Стратегијата за консолидација на земјоделско земјиште се обезбедени од средства на ИПА II и ФАО во вкупен износ од 2.561.189 ЕУР. Во 2017 година ќе бидат потрошени вкупно 732.471 ЕУР, во 2018 вкупно 914.809 ЕУР, во 2019 вкупно 835.305 ЕУР и во 2020 вкупно 79.444 ЕУР.

Очекувано влијание врз конкурентноста/оправданост на мерката

Обезбедувајќи им на земјоделските стопанства да се здобијат со земјоделски површини со помал број на парцели кои се поголеми и подобро обликувани и да ја прошират големината на нивните стопанства, ќе им се овозможи истите да станат поконкурентни. Подобрувањето на структурата на земјоделските имоти треба да го олесни усвојувањето на новите земјоделски технологии што ќе доведат до попросперитетен и ефикасен земјоделски сектор. Придобивките од консолидација на земјиште во земјите на ЕУ

вклучуваат зголемување на бруто приходот на земјоделците и намалување на работното време во оваа област. Преку обновување на руралните заедници, консолидацијата на земјиштето може да ја промовира социјалната стабилност.

Резултатите од различни истражувања и проценки на проектите за консолидација на земјоделско земјиште покажуваат дека многу заедници кои доживеале консолидација покажуваат зголемување на бројот на создадени нови работни места. Се очекува дека со спроведувањето на оваа мерка до крајот на 2020 година, државата ќе консолидира минимум 1000 хектари обработливо земјиште со очекување дека бројот на консолидирани хектари ќе се зголеми поради позитивната реакција врз основа на успешно завршени проекти за консолидација на земјиштето при спроведување на оваа мерка.

Очекувано влијание врз вработувањето и родово влијание

Придобивките од консолидација на земјоделско земјиште во земјите на ЕУ вклучуваат зголемување на бруто приходот на земјоделците и намалување на работното време во оваа област. Преку обновување на руралните заедници, консолидацијата на земјоделско земјиште може да ја промовира социјалната стабилност. Резултатите од различни истражувања и проценки на проектите за консолидација на земјиште покажуваат дека многу заедници кои доживеале консолидација на земјиште покажуваат зголемување на бројот на создадени нови работни места.

Новата законска рамка за поддршка на имплементација на постапките за консолидација на земјоделско земјиште, особено го акцентира родовото прашање, преку обезбедување на механизми за инклузија на жените во процесите на носење на одлуки преку гарантирање на нивните права како ко-сопственици (регистрирани или нерегистрирани) на земјоделското земјиште.

Потенцијални ризици

Долг процес на спроведување на постапките за консолидација, и институционална и организациска спремност на останатите засегнати државни органи и институции да ги прифатат и поддржат бараните постапки за спроведување на консолидација на земјоделско земјиште. Ризикот од недостаток на доверба врз основа на лошото искуство во минатото ќе се решава со транспарентно управуван процес на консолидација на земјиштето со запишување на сите учесници во областа на консолидација. Добивањето согласност од сопствениците на земјиштето за крајниот резултат на консолидација на земјиштето дополнително ќе помогне да се надмине препознатливиот ризик. Пристапот за консолидација на земјиштето, кој ќе биде употребен – имплементиран, се базира на најдобрите практики на земјите од ЕУ за спроведување на консолидација на земјиштето.

Мерка 8. Земјоделски задруги

Опис на мерката

Согласно Националната стратегија за земјоделство и рурален развој за периодот 2014-2020 година, за подобрување на структурата во земјоделскиот сектор, односно за подобрување на позицијата на пазарот на земјоделците и зголемување на нивната преговарачка моќ во однос на откупувачите, како и постигнување пониска цена за набавка на репроматеријали и механизација, и средства за инвестиции, предвиден е проектот „Формирање и поддршка на земјоделски задруги“, со кој се дава поддршка на здружување на земјоделците во земјоделски задруги, т.е. формирање и функционирање на земјоделските задруги и развој на земјоделските задруги, преку следниве мерки и активности:

- Отстранување на правните и административни пречки за формирање и успешно функционирање на земјоделските задруги;

- Обезбедување на советодавна и финансиска поддршка на иницијативите за формирање на задруги и нивно континуирано следење во иницијалниот период на воспоставувањето до постигнување на оптимална функционалност;
- Воспоставување на систем на континуирани обуки за менаџери кои ќе управуваат со земјоделските задруги за подобрување на маркетиншките, организациските, комуникациските и менаџерски способности и
- Организирање на национална медиумска кампања за промоција на економското здружување на земјоделците.

Во Програмата за финансиска поддршка на руралниот развој за 2017 година предвидена е мерката „Економско здружување на земјоделски стопанства за заедничко вршење на земјоделска дејност“, каде средства се доделуваат за следните подмерки:

- основање и функционирање на земјоделски задруги регистрирани во Регистар на земјоделски задруги при Министерството;
- помош за премии за осигурување, во износ кој не надминува 70% од трошокот за осигурување на земјоделската задруга од мал обем и 80% за земјоделската задруга од голем обем, и
- инвестиции за набавка на земјоделска механизација во висина од 90% од вкупната вредност на набавката.

Во регистарот на земјоделски задруги досега се запишани 39 земјоделски задруги, од кои 7 земјоделски задруги се од голем обем, останатите 32 земјоделски задруги се од мал обем, со вкупен капацитет од околу 1130 хектари обработлива површина, 1000 пчелни семејства, 450 грла говеда, 200 кози и 250 овци.

Оваа мерка продолжува од претходната година, бидејќи планираните активности имаа ограничено спроведување, како резултат на економско – политичката ситуација во земјата.

Планирани активности во 2018 година

- Поттикнување на процесот на пазарно – ориентирано здружување на земјоделците во земјоделски задруги (одговорност на МЗШВ).
- Обезбедување на континуирана финансиска поддршка за задруги (континуирано спроведување на мерките од претходниот период) (одговорност на МЗШВ).
- Поддршка наменета за инвестиции во преработка, финализирање и пласман на земјоделски производи (ИПА грант).

Планирани активности во 2019 година

- Обезбедување на континуирана финансиска поддршка за задруги (континуирано спроведување на мерките од претходниот период) (одговорност на МЗШВ).
- Поддршка наменета за инвестиции во преработка, финализирање и пласман на земјоделски производи (ИПА грант).

Планирани активности во 2020 година

- Поддршка за стекнување со Заштитени ознаки за квалитет на земјоделски и прехранбени производи (одговорност на МЗШВ).
- Обезбедување на континуирана финансиска поддршка за задруги (континуирано спроведување на мерките од претходниот период)
- Поддршка наменета за инвестиции во преработка, финализирање и пласман на земјоделски производи (ИПА грант).

Очекувано влијание врз конкурентноста / образложение на мерката

Потребата за формирање на земјоделски задруги претставува можност за развој на земјоделските стопанства, кои преку поттикнување на економско здружување во земјоделски задруги, со заеднички настап во производството, продажбата и пласманот на своите производи, се постигне зајакнување на нивната пазарна улога, зголемување на конкурентноста и ефикасноста во работењето, зголемување на индивидуалниот приход на земјоделецот, поквалитетно производство, сигурен пласман, повисока поддршка од државата и поголем профит. Како резултат на тоа, целта на хоризонталната интеграција на субјектите што се вклучени во секторот за производство на храна во основа е ориентирана кон земјоделските задруги кои на најсоодветен начин ќе доведат до подобрување на структурата за снабдување со земјоделски производи.

Предвидени трошоци за активности и буџетско влијание

Вкупните трошоци за спроведувањето се 6.265.000 евра, а за 2018 година: 2.645.000 евра соодветно во, 2019 година: 1.060.000 евра и 2020 година: 2.560.000 евра.

- Поттикнување на процесот на пазарно – ориентирано здружување на земјоделците во земјоделски задруги и Обезбедување на континуирана финансиска поддршка за задруги (континуирано спроведување на мерките од претходниот период): 845.000 евра во 2018, 1.060.000 евра 2019 и 1.060.000 евра во 2020 година од буџетот на Република Македонија.

- Поддршка наменета за инвестиции во преработка, финализирање и пласман на земјоделски производи: 1.800.000 евра за 2018 и 1.5000.000 евра од надворешен донатор.

Очекувано влијание врз вработувањето и родово влијание

Развојот на земјоделските задруги дополнително ќе придонесе за заедницата преку зголемување и задржување на работните места во земјоделството и преработувачката индустрија, заштита на животната средина, одржување на животот и културата во руралните средини.

Во моментот 39 лица се вработени како управители на постојните задруги. Се очекува дека оваа бројка ќе биде двојно поголема со вработување на кадар за работа со машини ако се земат во предвид новите инвестиции во модернизација на земјоделското производство. Исто така, нови задруги ќе се формираат така што бројот на вработените ќе биде уште поголем.

Потенцијални ризици

Капацитет - Ограничените капацитети на задругите може да ја попречи модернизацијата на производствените практики на членовите и трансферот на нови технологии во производството. Преку соодветни измени во прописите за доделување на државното земјоделско земјиште, да се даде приоритет на земјоделските задруги при аплицирање.

Фискална политика - Статусот на индивидуалните земјоделски производители е поддржан од фискалната политика преку ДДВ (намалена стапка) и персонален данок на доход (плаќање 2% или целосно ослободен од плаќање) и е во подобра позиција од членовите на земјоделската задруга. Предлагање на промени во законодавството со цел да се обезбедат фискални исклучоци за членовите во земјоделската задруга.

Социјално осигурување - треба да се обезбеди решение за надминување на постоечките недостатоци во спроведувањето на социјалната политика во смисла на губење на надоместоците за социјално осигурување во случај на невработеност кај членовите на земјоделската задруга.

4.3.3.2. Развој на секторот индустрија

Анализите на моменталната состојба на секторот Индустрија покажуваат дека пречките се поврзани со:

1) Бавно реструктурирање на секторот после деиндустријализацијата од деведесеттите и 2000 години. Во оваа насока забележливо е дека постои низок степен на искористеност на капацитетите и индустриско производство, како и недоволно инвестиции во овој сектор.

2) Моменталниот државен систем за поддршка се идентификува со подвоеност, несинхронизираност, недоволна транспарентност и недостаток на соодветни евалуациони механизми за промоција на инвестиции и извоз. Исто така, државната помош често ги дискриминира малите приватни производствени компании или премногу државна помош е доделена на проектите на СДИ на не транспарентен начин.

3) Лимитиран трансфер на знаење помеѓу универзитетите и институциите, што резултира во слаба или не соработка помеѓу истражувачките институции и индустријата.

4) Лимитирани инвестиции во човечки ресурси, што резултира во недостаток на соодветно обучена работна сила во индустриските сектори, идентификувано како пречка во секторот, но опфатено во рамки на реформи и мерки поврзани со образование и вештини¹⁷.

5) Евидентен е недостаток на институционална поддршка за индустриско производство склоно кон заштита на животната средина преку користење несовремена „валкана“ технологија; низок степен на употреба еколошки стандарди/ издадени сертификати и недоволно обезбедена финансиска поддршка (недостаток на субвенции/ даночни олеснувања) за инвестиции во подобрувања.

Индустриската политика на Владата на Македонија во периодот 2007-2017 година е комбинација од 1) политика за привлекување СДИ, 2) политика за креирање конкурентност на македонската економија и 3) политика за поддршка на одредени грански на производствениот сектор. Во рамки на оваа политика, привлекувањето на СДИ е водечка политика во поглед на структурата на буџетските средства кои се огромни, за разлика од другите две политики каде е спротивно.

Ефикасноста на буџетското трошење и резултатите од политиките се различни. Има одредени позитивни ефекти во периодот 2010-2016 каде околу 200 милиони евра СДИ се остварени и околу 10.000 работници се вработени. Како и да е, целокупниот ефект не е толку значителен, земајќи ги предвид трошоците од вкупно повеќе од 220 милиони евра. Поради тоа, мерки за подобрување на системот за поддршка за индустриски развој се неопходни. Во оваа насока, потребно е подобрување на ефикасноста на буџетското трошење и адресирање на сите проблеми мапирани во претходниот период.

Графикон 1. Продуктивност на работната сила во Македонија 2005-2015

Извор: НБРМ

Еден од позитивните ефекти на активностите за поддршка на индустријата во периодот 2005-2015 година се структурните промени на македонската индустрија водени од

¹⁷ Мерки 19 и 20 од ЕРП 2018-2020 покриваат дел од овие напори.

структурата на буџетските трошоци. Голем дел од капиталните инвестиции беше одреден за градби, поради тоа учеството на овој сектор во додадената вредност во БДП значително порасна; учеството на производството слабо порасна, како што е случај и со туризмот.

Структурните промени во производствениот сектор беа водени од активностите на СДИ, но наводните ефекти од зголемената технолошка надградба и иновативност во домашните компании се занемарливи. Графикон 1 го покажува долгорочниот тренд на намалување на вкупната продуктивност на работната сила во Македонија.

Кога станува збор за извозот, евидентно е дека вкупниот извоз се зголеми, како и дека настанаа структурни промени („мапирани компаративни предности“), кои во голема мера се поттикнати од извозот на СДИ. Наспроти ова, домашните компании / сектори всушност ги загубија своите предности; нето ефектот на зголемен извоз (на хемиски производи, машини и транспортна опрема) за македонскиот БДП е исклучително низок. Во овој поглед, очекуваниот мултипликаторски ефект на соработка на СДИ со домашните компании е исклучително низок (помалку од 1%); многу малку од проектите на СДИ воспоставија одржлива соработка со домашните деловни партнери.

Мерка 9: Активности за поддршка на привлекувањето СДИ и инвестиции од домашните компании

Опис на мерката

Националната регулатива го содржи принципот на еднаков третман на домашните и странските компании инвеститори, но во пракса поддршката беше во голема мера обезбедена за СДИ проекти. Поради ова, новиот предложен План за економски раст го зајакнува еднаквиот третман на домашните и странските инвеститори и неговата имплементација. Приоритет на оваа мерка е даден на зголемување на домашните приватни инвестиции, ефикасноста, продуктивноста и конкурентноста на приватниот сектор, што е во иста линија со Програмата за работа на Владата за 2017-2021, како и со националната Стратегија за конкурентност и нејзиниот Акциски план за 2016-2020 година. Исто така, зајакнувањето на активностите за привлекување СДИ е дел од оваа мерка.

Планирани активности за 2018 година

Активностите кои ќе се спроведуваат во оваа мерка ќе се фокусираат на интервенции во привлекувањето на СДИ, поддршка на инвестициите од домашните компании и поддршка на нови инвестиции. Попрецизно, предвидени се следните активности:

Активност 1: Воведување на правна, финансиска и организациска рамка за спроведување на активностите за поддршка.

Активност 2: Поддршка на нови СДИ и домашни компании кои ќе инвестираат во нови (green-field¹⁸) инвестиции во рамки на постојните „пакети за поддршка“ (даночни и тарифни исклучоци) спроведени во инвестициските проекти во зоните.

Поддршката ќе биде обезбедена преку следнава финансиска поддршка:

Активност 2.1. Поддршка за ново креирани работни места и за новокреирани работни места со повисоки плати, каде висината на финансиската поддршка ќе зависи од висината на платата на новото работно место;

Активност 2.2. Поддршка за постојана бизнис соработка на СДИ со домашни компании, каде бизнис соработката со домашните компании ќе биде мерена согласно учеството (процентот) на вкупните ресурси, производи/ услуги набавени од домашни (македонски) компании.

¹⁸ Овие инвестиции вклучуваат нови постројки на нови локации, или нови постројки во постојни локации (производствени погони) на компании.

Активност 3. Поддршка за аквизиција и ревитализација на несолвентни компании или во ликвидација. Мерката предвидува обезбедување повратен гранд од 10% од висината на инвестицијата употребена за купување компанија во несолвентност или ликвидација. Фондовите ќе бидат повратени после рестартирање на компанијата.

Активност 4. Поддршка за таргетирани инвестиции. Оваа активност предвидува поддршка за инвестициски проекти со големо влијание врз развојот на одредена индустриска гранка и/или сектор во македонската економија, или кои е веројатно дека ќе водат кон вклучување на домашни компании на меѓународниот синџир на вредност. За да се постигне оваа цел Владата ќе подготви листа на потенцијални инвестициски проекти, кои ќе бидат понудени на потенцијални домашни или странски инвеститори со дополнителна финансиска помош. Во овој контекст, за привлекување на СДИ со вкупни годишни приходи поголеми од милијарда долари, ќе бидат креирани дополнителни видови на поддршка.

Планирани активности за 2019 година

Активностите за 2018 година континуирано би се спроведувале и во 2019 година.

Планирани активности за 2020 година

Активностите за 2018 и 2019 година континуирано би се спроведувале и во 2020 година.

Очекувано влијание врз конкурентноста/ рационалност на мерката

Мерката треба да води до поконкурентна економија. Очекувањата ќе бидат остварени преку различни активности поврзани со поддршка на СДИ и креирање поврзување со домашните инвестициски проекти и бизниси, како и со напорите за инвестиции и финансирање за креирање високо платени работни места. Зајакнувањето на соработката помеѓу СДИ и домашните компании треба исто така да води до проширување на синџирот за набавки. Исто така, се очекува дека проширувањето на синџирот на набавка ќе води кон интернационализација и зголемување на способностите за извоз на домашните компании (и капацитетите во некои случаи). Целокупно, мерката ќе придонесе за развој на економијата преку зголемување на конкурентноста водена од стабилни компании со солидни биланси и позитивни резултати.

Проценети трошоци за активностите и буџетско влијание¹⁹

Основата за проценка на трошоците се буџетските трошења во изминатите години. Индикативната планирана вредност на мерката би требало да не надминува 20 милиони евра годишно, или 80 милиони евра за времетраење на мерката за период од 4 години

Очекувано влијание врз вработувањето и родовата еднаквост

Покрај последните позитивни трендови, високата невработеност останува најважен недостаток на македонската економија. Уште повеќе ако се зборува за невработеност на млади и невработеност на високо образовани (квалификувани) млади работници (младите квалификувани граѓани од Македонија многу често мигрираат во странство барајќи вработување со повисока плата). Оваа мерка е дизајнирана да го поттикне вработувањето на работна сила со развиени вештини на високо квалитетни и добро платени работни места. Постојаното следење на спроведувањето на програмата ќе придонесе да се откријат потребите за идно збогатување на мерките со цел остварување успех. За споредба, претходно, за 10 години спроведување на мерки за поддршка на СДИ се креираа околу 10.000 работни места.

Потенцијални ризици

¹⁹ Симулација за буџетските трошоци е во подготовка и ќе ја даде појасна слика за податоците потребни за буџетирање на оваа мерка. Резултатите се очекуваат во втората половина од ноември 2017 година

Голем потенцијален ризик за спроведување на овој сет на активности е можноста за прекумерно бесплодно буџетско трошење. Овој ризик се намалува преку распределба на одржливи ограничувања на буџетските алокации за секоја посебна активност. Следењето на постигнувањата во текот на спроведувањето и претстојните анализи за трошоци и придобивки ќе ја покажат потребата и можноста за зголемување или намалување на алокациите во наредните години.

Мерка 10: Поддршка на инвестиции

Опис на мерката

Еден од главните принципи на ново предложениот План за економски раст е да се стимулира Македонската економија и нејзиниот раст. Преку мерката системите за поддршка на домашните компании ќе бидат подобрани со цел компаниите да станат поконкурентни на странските пазари, и примарно во регионот на Западен Балкан. За сигурно, ефикасноста и ефективноста (value for money) на буџетските расходи треба да бидат водечкиот принцип. Логиката на мерката е да се поддржат субјектите способни да ги зголемат приватните инвестиции, ефикасноста, продуктивноста и конкурентноста на домашниот приватен сектор. Мерката е усогласена со Програмата за работа на Владата за 2017-2021, како и националната Стратегија за конкурентност и нејзиниот Акционен план за периодот 2016-2020.

Планирани активности во 2018

Активностите за спроведување на оваа мерка ќе ја фокусираат нивната интервенција во поддршка на инвестициите на домашните компании, создавање на посилни врски за технолошка соработка помеѓу домашните компании и СДИ и со научни институции, институции за истражување и развој (И&Р) и универзитети (кластеринг), стимулација на иновации и модернизација на технологија. Попрецизно, предвидени се следните активности:

Активност 1: Воведување или подобрување (ревизија) на правната, финансиската и организационата рамка за спроведување на активностите за поддршка.

Активност 2: Шема за поддршка за инвестиции за развој. Преку оваа активност компаниите кои ќе го зголемат бројот на вработени и вкупните приходи од работењето (total operational revenues) над просечниот број на вработени во претходните 3 години ќе бидат стимулирани.

Активност 2.1: Мала шема за поддршка на раст на мали и средни претпријатија (МСП). Преку оваа активност МСП ќе бидат стимулирани да: обезбедат сертификати за квалитет за да ја поддржат тенденцијата на раст (како HACCP, HALAL, ISO, итн.); купување на опрема и специфичен софтвер; покривање на трошоци за тренинг и професионален развој на вработените со цел континуирано подобрување на нивното знаење и способности; стимулации за иницијативи/ проекти кои работат на подобрување на пристапот до финансии за МСП преку промоција на овој алтернативен начин на финансирање.

Активност 3: Поддршка за трансфер и/или основање на И&Р оддели и оддели за иновации во компании основани во земјата. Оваа активност воведува стимулации за иновационски активности и И&Р во македонски компании преку низа на стимулации (поврат на 20% од платите на работниците вработени во центрите за И&Р, поврат на 30% од вредноста на новата опрема наменета за центрите за И&Р)

Планирани активности во 2019

Активностите предвидени за 2018 ќе бидат продолжени и во 2019.

Планирани активности во 2020

Активностите предвидени за 2018 и 2019 ќе бидат продолжени и во 2020.

Очекувано влијание врз конкурентноста/рационалност на мерката

Генерално, инвестициите во иновации и И&Р, како и во современи технологии се многу ниски и во јавниот и во приватниот сектор. Тие аспекти се обично добро поддржани од јавни ресурси бидејќи прогресот се гледа како јавно добро за општеството. Оваа мерка ќе работи на ниските инвестиции во горе наведените полиња, како и воведување на стимулации за приватниот сектор да инвестира во технолошкиот развој. Зголемени инвестиции во истражување и развој ќе вродат со поголема можност на компаниите за иновациска и технолошка подготвеност. Ова има ефект на продуктивноста на компаниите, профитабилноста и конкурентноста на домашно ниво, но најважно на ниво на странските пазари, и следствено исто така, ќе има влијание врз потенцијалите за извоз.

Проценети трошоци за активностите и буџетско влијание²⁰

Основата за проценка на трошоците се буџетските трошења во изминатите години. Индикативната планирана вредност на мерката би требало да не надминува 5 милиони евра годишно, или 20 милиони евра за времетраење на мерката за период од 4 години

Очекувано влијание на вработеноста и родовата еднаквост

Очекуваните директни влијанија на оваа мерка се вработување на високо квалификувана работна сила, и поддршка на вработените преку поврат во износ од 20% од платите на тие вработени. Уште повеќе, очекувани се и пошироки ефекти имајќи во предвид дека зголемените И&Р и иновации на компаниите најверојатно ќе резултираат со поголеми приходи и оттаму подобри можности за нови инвестиции и отворање на нови работни места. Оваа мерка исто така придонесува во задржување на младите високо квалификувани луѓе во државата и во намалување на ефектот на одливот на мозоци.

Потенцијални ризици

Подготвеноста на компаниите да преземат такви инвестиции е еден од ризиците предвидени при спроведувањето на оваа мерка. Затоа, оваа мерка се смета за компатибилна со мерките кои ги спроведува ФИТР (Мерка 16 од ЕРП 2018 – 2020).

Мерка 11: Промоција и раст на извоз

Опис на мерката

Домашниот пазар е релативно мал и не нуди доволен простор за раст на економија. Затоа, алтернативата за поголем раст се гледа преку проширување на извозот на домашните компании и нивниот пристап до странски пазари. Со цел успех за развој на извоз, анализите покажуваат дека на домашните компании им недостига поддршка за иновации на продукти и диверзификација, за пронаоѓање на соодветни бизнис партнери во други земји, за презентирање на нивното производство на странски пазари и поддршка при носење на товарот на повисоките трошоци поврзани со извозот. Идентификуваните недостатоци ќе бидат адресирани преку различни активности:

Активност 1: Финансиска поддршка за извозници, стимулации за компании кои ќе го зголемат нивниот извоз за најмалку 10% над просекот од претходните 3 години. Дополнително, ако извозот е во земјите од Западен Балкан финансиската поддршка ќе биде зголемена за дополнителни 10%.

Активност 2: Кредити за извоз, и поддршка преку гаранции и осигурување. Оваа активност предвидува зголемување и проширување на поддршката понудена од

²⁰ Симулација за буџетските трошоци е во подготовка и ќе даде појасна слика за податоците потребни за буџетирање на оваа мерка. Резултатите се очекуваат во втората половина од ноември 2017 година

Македонската банка за поддршка на развојот, на компании преку креирање на адекватни видови на инструменти за поддршка на извозот.

Активност 3: Поддршка во изнаоѓање на партнери и пенетрација на нови странски пазари. Под оваа активност поддршка ќе биде овозможена за презентации на компании на деловни саеми во други земји, бизнис и политички мисии во странски држави, B2B средби, анализи на странски пазари, сертифицирање на производи во согласност со потребите на странските пазари. Спроведувањето на оваа активност е усогласена со мисијата на Европската мрежа за претприемништво (Enterprise Europe Network) која помага на бизниси да иновираат и растат на меѓународна сцена, и напорите не исклучуваат ни една поддршка на компаниите.

Планирани активности во 2019

Исто како активностите 1, 2, и 3 од 2018

Планирани активности во 2020

Исто како активностите 1, 2, и 3 од 2018

Очекувано влијание на конкурентноста/рационалност на мерката

Извозот е директно поврзан со капацитетите на компаниите за инвестиции и раст. Затоа, активностите за поддршка во рамките на оваа реформска мерка ќе го олеснат и поедностават процес за извоз за домашните компании. Уште повеќе, зголемениот извоз се очекува да вроди со зголемување на пазарот, кој пак ќе придонесе за економија на обем и поради тоа ќе овозможи основи за поконкурентни сцени т.е. зголемување на конкурентноста на домашното производство.

Проценети расходи на активностите и буџетски импликации²¹

Основата за проценка на трошоците се буџетските трошења во изминатите години. Индикативната планирана вредност на мерката би требало да не надминува 5 милиони евра годишно, или 20 милиони евра за времетраење на мерката за период од 4 години

Очекувано влијание на вработеноста и родовата еднаквост

Оваа реформска мерка ќе воведо подобро опкружување за извоз за домашни компании, што ќе резултира со зголемено производство како што беше објаснето погоре (видете очекувано влијание на конкурентноста) кое ќе вроди со нови инвестиции во погони за производство како и создавање на нови работни места и зголемување на вработеноста.

Потенцијални ризици

Навреме обезбедени средства од двете страни, Владата и бизнисите и функционалноста на институциите (вклучувајќи ја и способноста за управување и распределување на фондовите, знаењето на вработените итн.) за нови инструменти поврзани со извозот, се смета како еден од ризиците, иако без големо влијание, имајќи предвид дека главен спроведувач на оваа мерка на реформските политики е предвидено да биде Македонската банка за поддршка на развојот која има долго искуство во управувањето со кредитни фондови. Дополнително, ризикот е уште повеќе намален преку поврзувањето на мерките со финансирање ориентирано кон резултати, со други зборови поддржување на здрави и добро позиционирани извозно ориентираните компании.

4.3.3.3. Развој на секторот услуги

Услужниот сектор во Македонската економија има највисоко учество во БДП со повеќе од 50%. Секторот регистрираше раст од 3,9% во 2015 година, каде најголем придонес во растот

²¹ Симулација за буџетските трошоци е во подготовка и ќе даде појасна слика за податоците потребни за буџетирање на оваа мерка. Резултатите се очекуваат во втората половина од ноември 2017 година

беше евидентиран во трговијата на големо и мало со реална стапка на раст од 7,3%. Услужниот сектор исто така вработува најголем број на вработени во економијата со учество од над 50% во 2015 година. Во рамки на услужниот сектор најголемите активности за поддршка се поврзани или со дигиталната економија или блиску поврзани со тоа-креативните индустрии²², и брзорастечките индустрии како туризмот.

Туризам и угостителство

Именувана во 2013 година како една од десетте дестинации на Lonely Planet, Македонија има добар туристички потенцијал, но почнува од релативно ниска основа. Главниот град Скопје и Охрид – градот заштитен од УНЕСКО, остануваат клучните туристички атракции во земјата, дополнети со традиционални балкански села и разновидни заедници и скијачки центри како што се Маврово и Попова Шапка. Сепак, вкупниот придонес на патувањето и туризмот кон БДП, вработувањето и вкупните капитални инвестиции во 2014 година беа релативно ниски (5,2%, 4,7% и 2,2%, соодветно) во споредба со другите земји во регионот (WTTC 2015)

Секторот се соочува со низа предизвици во намерите целосно да го реализира својот потенцијал. Клучните предизвици вклучуваат: (i) поволно опкружување: кое се однесува на деловното опкружување, координацијата и спроведувањето на политика во сферата на туризмот и овозможување услови како што се категоризација на објекти, обезбедување на стандарди за квалитет, лиценцирање, олеснување на пристапот до финансии и знаење и вештини на работниците, итн.), воздушен пристап; (ii) туристичката понуда: вклучувајќи промоција и позиционирање на понудата, информации за посетителите, развој на производи, особено ниско ниво на континуитет на квалитетот на услугите, управување со локација и дестинација; и (iii) развој / споделена вредност: собирање на податоци, врски меѓу засегнатите страни од истиот и од сличен сектор, како и врски на дестинациско ниво и ангажирање на приватниот сектор. Овие предизвици се добро артикулирани во бројни дијагностики во текот на годините, како и разни меѓународни организации (вклучувајќи ги Групацијата на Светска Банка, УСАИД, УНИДО, Swisscontact, GIZ и Европската Комисија), кои исто така се активни во овој сектор.

Важноста на туристичкиот сектор е нагласена во националните и регионалните стратегии, но сепак постои потреба за подобар дијалог и координирање на јавниот сектор во спроведувањето. Политичката рамка на секторот ја опфаќа Националната стратегија за туризам 2009-2015 (и нејзините тематски под-стратегии); Законот и стратегијата за регионален развој 2009-2019; Програмите за регионален развој 2010-2015 за секој од осумте плански региони; и Програмата на Владата на Република Македонија за периодот 2017-2021 година. Македонија е во процес на развивање на својата нова национална Стратегија за развој на туризмот со Акционен план за периодот до 2021 година. Еден од клучните наоди од анализата на моменталната ситуација, која го отсликува пристапот кон планирање и управување со развојот на туризмот во земјата, е ниското ниво на извршување и постигнување на активностите поставени во претходната стратегија за периодот 2009-2013 година.

Пристигнувања, ноќевања и главни пазари

Во 2016 година, странските и домашните пристигнувања остварија скоро 2,46 милиони ноќевања во Македонија. Во периодот јануари – декември 2016 година, во споредба со истиот период минатата година, бројот на туристите е зголемен за 5.0%: бројот на домашни туристи е зголемен за 4.8%, а бројот на странските туристи е зголемен за 5.1%. Во периодот

²² Специфичната мерка за креативни индустрии од ЕРП 2017-2019 година не е предложена во ЕРП 2018-2020 година поради настанати одложувања во спроведувањето. Сепак, креативните индустрии се поддржани преку разни средства/инструменти од страна на националните институции.

јануари – декември 2016 година, во однос на истиот период минатата година, бројот на ноќевања е зголемен за 2.8%. бројот на ноќевања на домашните туристи е зголемен за 3.6%, додека кај странските туристи се зголеми за 1.7%.

	Категорија	2015	2016	2016, Август	2017, Август
Број на туристи	Домашни	330.537	346.359 (+4,8%)	266.119	283.656 (6,6%)
	Странски	485.530	510.484 (+5,1%)	351.031	430.818 (22,7%)
	Вкупно	816.067	856.843 (+5,0%)	617.150	714.474 (+15,8%)
Број на ноќевања	Домашни	1.357.822	1.407.143 (+3,6%)	1.195.597	1.247.627 (+4,4%)
	Странски	1.036.383	1.054.017 (+1,7%)	733.682	899.588 (+22,6%)
	Вкупно	2.394.205	2.461.160 (+2,8%)	1.929.279	2.147.215 (+11,3%)

Извор: Државен завод за статистика

Во моментот се спроведуваат неколку активности во секторот. Најважни се Проектот за локална и регионална конкурентност (LRCP) - Проект финансиран од ИПА и Зголемување на можностите за вработување на пазарот - финансиран од Швајцарија.

Мерка 12: Зголемување на конкурентноста во секторот туризам и угостителство

Опис на мерката

Земјата има потреба од сеопфатен пристап и насочена акција во секторот туризам, каде што неколку активности се спроведува во текот на изминатата година и ќе продолжат во следната. Зголемувањето на капацитетите за туризам и угостителство, како и подобрувањето на нивниот квалитет и ефикасност е еден од недостатоците што се решаваат со новата Стратегија за туризам. Покрај тоа, сите анализи покажуваат дека туристичкиот сектор се соочува со проблеми кога станува збор за јасни и насочени промоции, капацитети за апсорбирање на новите туристи и за потребите за подобро управување со дестинации.

Затоа оваа мерка се состои од спроведување на двете интервенции:

- I. **Локална и регионална конкурентност во туризмот (ЛРКП)** - четиригодишна инвестициска операција финансирана со грант од ЕУ (ИПА II) и се состои од четири компоненти. ЛРКП се заснова на холистички пристап кон развојот на туризмот и менаџмент на дестинации и ќе обезбеди финансирање на инвестиции и градење на капацитети за поддршка на развојот на секторот, инвестирање во дестинации и конкретен просперитет на дестинација. Развојната цел на Проектот е да го зголеми придонесот на туризмот кон локалниот економски развој и да го подобри капацитетот на Владата и јавните субјекти да го поттикнат развојот на туризмот и да го олеснат управување со дестинации.
- II. **Програма за зголемување на можностите за вработување на пазарот (ПЗМВП)** (прва фаза), поддржан од Швајцарската агенција за развој и соработка. Се состои од спроведување активности за зголемување на конкурентноста на МСП во секторот, што ќе придонесе за зголемување на приходите на мажите и жените, особено на младите. Важно е дека фокусот е ставен на обезбедување одржливи системски промени во секторот.

Додека првиот дел од мерката е посветен на „искористување на потенцијалите“, вториот дел ги гради постојните ресурси во веќе воспоставените туристички дестинации.

Подетално, ЛРКП ќе се раководи како хибриден фонд и се состои од четири компоненти, една компонента која се изведува од страна на Банката, а три се изведуваат од страна на Владата на Република Македонија. Активностите од првата компонента ќе помогнат да се продолжат, зголемат и прошират активностите за градење капацитети и техничка помош во туризмот. Во исто време, техничката и советодавната помош на Банката за политиките и мерките на ниво на секторот кои ќе ги искористат и ќе ги надополнат активностите во

рамките на компонентите што ги изведува примачот. Овие компоненти ќе финансираат техничка помош, опрема и изградба на капацитети во избрани дестинации за туризам, кои се способни да демонстрираат потенцијал на пазарот, стратешка локација како дел од пошироката "област" или маршрута, како и големо влијание врз развојот. Олеснувањето на поддршката во управувањето, вештините, иновациите и локалното планирање со критични инвестиции во јавната инфраструктура се смета за најефикасен пристап кон развивање на конкурентни и продуктивни дестинации кои се однесуваат на приватни инвестиции и на потрошувачите. Поголемиот дел од проектот е посветен на инвестициите во инфраструктурата и услугите поврзани со туризмот на дестинации. Затоа, предвидено е поддршка за големи и мали инвестиции во одбраните туристички дестинации со цел да се надгради понудата на услугата во поглед на атракции, локации и општо искуство на посетители. Предложените под-проекти, исто така, би можеле да се спроведат во партнерство со организациите на граѓанското општество и заинтересираните страни од приватниот сектор, вклучувајќи ги и професионалните организации.

Инвестициите во инфраструктурните под-проекти вклучуваат санација на локалитети на културно и природно наследство, рехабилитација на комунална инфраструктура и комунални услуги, сигнализација, мапирање итн. Исто така, ќе се обезбедат грантови за зголемена туристичка услуга и за локално економско влијание. Грантовите ќе бидат достапни за активности кои ќе им служат на овие цели, помагајќи директно да ги адресираат клучните потреби нагласени во проценката на потребите за дестинација.

Три туристички дестинации Охрид, Маврово и Крушево ќе бидат поддржани од ПЗМВП за искористување на целосниот потенцијал на нивното историско, природно и културно наследство преку методологијата на Универзитетот Св. Гален за заедничко управување со дестинации, подобрување на услугите и збогатување на туристичката понуда. Ова ќе привлече повеќе туристи, што за возврат ќе доведе до економски раст и вработување.

Националната агенција за промоција и поддршка на туризмот и македонските туристички агенции ќе продолжат да го промовираат и поддржуваат туристичкиот сектор во Македонија преку насочена промоција на меѓународните пазари (роад шоуа, насочени саеми итн.), со што треба да ја подобри конкурентноста на туристичкиот сектор на национално ниво.

Воведувањето на нови и надградени услуги како што се спасување, осигурување, паркирање итн. ќе придонесат за туристичката понуда на Крушево и ќе бидат вградени во туристичката понуда, со што ќе се создаде основа за комерцијално одржлив бизнис модел и ќе се создаде конкурентска предност на Крушево како дестинација за параглајдерство.

Консолидација и зајакнување на секторот на туристички водичи преку интерактивна ИТ платформа која ќе има поголемо влијание врз македонската туристичка индустрија. Воспоставувањето глобални стандарди во секторот на туристички водичи (дигитален регистар на лиценцирани туристички водичи, критериуми за разгледување на лиценците, системот за оценување, онлајн прегледи итн.) Индиректно ќе помогнат во развојот и пристапот до нови пазари и ќе ги поддржи напорите на земјата откриваат нови дестинации за активен туризам.

Активности планирани во 2018 година

Поголемиот број на активности од ЛРКП ќе се случат во текот на 2018 година:

- Воспоставување на процес на управување со дестинации
- Имплементација на под-грантови според шемата за грантови
- Имплементација на активностите во рамките на Светската банка извршена компонента на Проектот

ПЗМВП ќе работи на подобрен пристап до меѓународните пазари (дестинација Охрид-зголемен извоз),

- Подобро управување со дестинации за пристап до меѓународните пазари за параглајдерство (дестинација Крушево),

- Подобрени услуги на туристички водичи и видливост на туристички водичи за туристички агенции.

Во рамките на ПЗМВП во 2017 година беа завршени следните активности: Најдобрите можности за учење во областа на туризмот и угостителството за македонските студенти, подобрени стандарди за работа за туристички водичи во Македонија, Подобрени услови за параглајдерство во Крушево, споделување на искуства и знаење преку обука на туристички работници со искуство од Швајцарија, Енергетски ефикасни мерки во хотели

Активности планирани за 2019 година:

Се очекува двете активности да се завршат во 2019 година. Активностите се дефинираат на годишно ниво.

Активности планирани за 2020 година:

Се очекува втората фаза од проектот за зголемување на можностите за вработување на пазарот да започне кога ќе бидат завршени активностите од првата фаза.

Очекувано влијание врз конкурентноста / оправданост на мерката

Проектот, исто така, има за цел да ја подобри способноста на дестинациите да ја зголемат продуктивноста, квалитетот на услугите, врските и иновациите, вработливоста и локалниот економски раст. Затоа, ќе се обезбедат грантови за зголемена туристичка услуга и за локално економско влијание. Грантовите ќе бидат достапни за активности кои ќе им служат на овие цели, помагајќи директно да се адресираат клучните потреби нагласени во проценката за потребите на дестинација. Активностите може да вклучат техничка помош и градење на капацитети (на пример, дизајн и имплементација на локални програми за снабдување со снабдувачи, модули за обука за вештини базирани на компетентност); техничка и финансиска поддршка (на пример, за натпревари за иновации во туризмот во училиштата или здруженијата); мека инфраструктура (на пример, опрема, ИКТ, материјали за обука) или промотивни активности (регрутирање, маркетинг на локални производи, бизнис-до-бизнис (Б2Б) интеграција, брендирање и маркетинг активности). Грантовите треба да бидат достапни и за финансирање на иновации што ги спроведуваат микро и мали приватни претпријатија за развој на нови или подобрени производи и услуги во синџирот на вредности на туризмот; спроведување на маркетинг или бизнис развој; изведување обуки; набавка на мала опрема; вршење на мала рехабилитација на постојните објекти и други активности, со исклучок на нова градба.

Зголемениот потенцијал на трите туристички дестинации за привлекување на повеќе туристи преку зголемено обезбедување на услуги и збогатување на туристичката понуда ќе овозможи поголемо учество на домашниот и светскиот пазар што ќе доведе до економски раст.

Следејќи ги трендовите од изминатите години, клучните показатели во туристичкиот сектор се предвидени да ги достигнат следните цели:

- Бројот на туристи - продолжен годишен раст од 5% годишно, достигнувајќи 1.000.000 туристи до крајот на 2019 година (од кои 50% странски туристи).
- Број на ноќевања - продолжен раст за 3% годишно, достигнувајќи 2.700.000 до крајот на 2019 година.

Проценети трошоци за активностите и буџетско влијание

I. Вкупниот индикативен буџет за интервенцијата е 21 милион евра, од кои 18 милиони евра се ИПА фондови со национален придонес, исто така се очекува дополнителен придонес од корисниците на грантовите во индикативна вредност од 3 милиони евра.

II. Првата фаза од програмата се спроведува од 1 април 2015 година до 1 април 2019 година со буџет од 6,25 милиони швајцарски франци. Вкупниот буџет за 2017 година изнесува 1.571.591 CHF. Буџетот се планира годишно, во зависност од активностите.

Очекувано влијание врз вработувањето и родовата еднаквост

Очекуваните севкупни социјални резултати се ориентирани кон локалниот економски раст, но исто така и кон подобрување на продуктивноста, квалитетот на услугите, врските и иновациите, можностите за вработување на локално и национално ниво.

Ќе се создадат нови работни места по целиот синџир на вредности во туристичка индустрија и се очекува поголемо учество на млади луѓе и жени. Исто така, се очекува дека активностите ќе резултираат со прелевање на ефектот врз другите индустрии и сектори во нивниот понатамошен раст и развој (образование, трговија, транспорт итн.).

Очекуваното влијание од интервенцијата ПЗМВП во првата година е планирано како следно: директно корист 415 лица (невработени или вработени жени и мажи) 146 лица кои имаат корист од работни места (вработени) во интервентниот период на мерење. Вкупно 51 компании кои ќе имаат корист од интервенцијата.

Потенцијални ризици

Некои од потенцијалните ризици кои можат да се појават се следните: приватниот сектор кој не е подготвен да иновира и инвестира, и покрај подобрените можности за инвестирање и намалени ризици како резултат на програмата, ниско ниво на соработка помеѓу засегнатите страни (локална власт и бизниси) поради недостиг на доверба, капацитети за управување со дестинации на локалните засегнати страни итн. Со цел да се ублажат ризиците и кон воспоставената средина поповолна за спроведување на активностите во рамките на оваа мерка, предвидени се посебни активности кои вклучуваат ангажирање на компанија за воспоставување организација за управување со дестинации која исто така ќе работи на подобрување на каналите за комуникација и соработка. Покрај тоа, двете активности се следат и редовно се оценуваат преку Управувачкиот комитет на Проектот кој помага во воведувањето превентивни мерки ако се појави потреба.

4.3.4. ДЕЛОВНО ОКРУЖУВАЊЕ И НАМАЛУВАЊЕ НА НЕФОРМАЛНАТА ЕКОНОМИЈА

Подобрувањето на деловното окружување и зголемувањето на конкурентноста на македонската економија се едни од главните приоритети на економските политики на Владата на Република Македонија. Преку низата преземени мерки во изминатите години Македонија значително го зајакна своето деловно окружување, но сепак постои простор за понатамошно подобрување.

Во најновиот извештај за водење бизнис на Светска Банка “Дуинг Бизнис 2018” Македонија е рангирана на 11-то место помеѓу 190 економии во светот. Македонија е најдобро рангирана во областа Заштита на малцински инвеститори (4 место), Пристап до кредити (12 место), Започнување бизнис (22 место) итн. Сепак, постојат области како Регистрирање имот и Пристап до електрична енергија каде што има простор за подобрување.

Согласно Индексот за глобална конкурентност 2016-2017 на Светскиот економски форум, Македонија е рангирана на 68 место од вкупно 138 земји, при што бележи намалување на рангот за 8 места во однос на претходната година. Согласно извештајот, во однос на степенот на развој на економијата, Македонија се наоѓа во фаза 2, Водена од ефикасност,

заедно со 30 слични економии, вклучувајќи ги: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Црна Гора, Романија и Србија.

Во Извештајот за проценка на имплементацијата на Европскиот акт за мали бизниси (Small Business Act) се наведува дека Македонија, и покрај тоа што е мала континентална економија, е релативно конкурентна и динамична во однос на нејзините регионални конкуренти. Приватниот сектор главно го сочинуваат МСП кои учествуваат со 99,8% во вкупниот број активни претпријатија. МСП се доминантен тип на претпријатија. Заради нивното високо учество во вкупниот број претпријатија тие се значајни извори за вработување, инвестиции како и важни креатори на БДП. Растечкиот број МСП апсорбира најголем дел од работната сила и придонесува за намалување на невработеноста. Малите и средните претпријатија придонесуваат со 76,6% во вкупниот број вработени и 66,6% на додадената вредност. За подинамичен развој на МСП потребно е да се обезбеди подиверзифициран пристап до финансирање, посеопфатна и насочена поддршка и поквалитетни услуги. Но, во земјата недостасува Национална стратегија за развој на малите и средните претпријатија. Претходната стратегија се однесуваше на периодот 2002-2013 година и вклучуваше мерки и активности за поддршка на развојот на претприемништвото и конкурентноста на малите претпријатија. Во финална фаза на подготовка е нова Стратегија за МСП која се очекува да биде усвоена до крајот на 2017 година.

Публикацијата на ОЕЦД *Competitiveness in South East Europe: A Policy Outlook 2016* ја следи конкурентноста преку 15 димензии. Во однос на регионот, Македонија е рангирана многу добро во повеќе области, како трговска политика, дигитално општество, иновациона политика, инвестициона политика и други. Како значаен приоритет во наредниот период се наведува потребата за понатамошно подобрување на бизнис климата, привлекување инвестиции и подобрување на извозниот потенцијал кои се од суштинско значење за одржлив раст воден од приватниот сектор и создавање работни места.

Согласно индикаторот Владеење на правото на Светска банка²³ кој ги мери перцепциите за тоа до кој степен субјектите имаат доверба и се придржуваат кон правилата на општеството, како и квалитетот на спроведувањето на договорите, имотни права, полицијата и судовите и веројатноста за појава на криминал и насилство, Македонија на скала од 0 (најниско) до 100 (највисоко ниво) остварува 41,8% за 2016 година. Во споредба со 2015 година, земјата бележи назадување кај овој индикатор кога истиот изнесуваше 49,5%.

Праксата на честа измена на законските прописи и регулатива во изминатиот период создаде непредвидливо окружување како за домашните, така и странските компании и претставува ограничување/ризик за странските инвеститори, доколку тие не се сигурни дека во земјата има предвидлива работна средина.

Фискално и парафискално оптоварување

Вкупната даночна стапка во Македонија во 2016 година изнесува 13%²⁴ во 2016 година и бележи зголемување од 0,1 п.п. во однос на 2015 година (кога изнесувала 12,9%). Сепак ова значи дека вкупното даночно оптоварување за компаниите останува ниско. Просечната даночна стапка во Европа и Централна Азија изнесува 33,1%, а во високо доходните земји на ОЕЦД 40,1%. Во Македонија се потребни 119 часа за плаќање даноци, што е најкратко време во однос на земјите од Европа и Централна Азија каде што просечното време изнесува 218,4 часа, и во однос на високо доходните земји на ОЕЦД каде просекот за плаќање даноци изнесува 160,7 часа. Плаќањето даноци се врши целосно преку

²³ Извор: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=worldwide-governance-indicators>

²⁴ Извор: Doing Business 2018

електронски систем за плаќање даноци, со што постапката е значително поедноставена и поевтинета.

Спроведување договори

Во однос на индикаторот Спроведување договори согласно извештајот Doing Business 2018, Македонија е рангирана на 35 место од 190 земји и бележи подобрување на рангот од 1 место во однос на лани. Кај овој индикатор, времетраењето на судската постапка во денови изнесува 634, а трошокот (како % од побарувањето) изнесува 28,8%. Во земјите од Европа и Централна Азија просечното времетраење на судската постапка изнесува 489,9 дена, додека трошоците изнесуваат 26,2%, додека во високо доходните земји на ОЕЦД судските постапки во просек траат 577,8 денови, а судските трошоци изнесуваат 21,5%. Во изминатиот период беше воведена обврска за странките задолжително да се обидат да го решат спорот преку медијација пред да поднесат тужба до судот, односно пред да започнат судска постапка, што се очекува да доведе до намалување на бројот на предмети што ќе се решаваат на суд.

Корупција и неформална економија

Согласно Индексот на перцепција на корупцијата за 2016 година Македонија се наоѓа на 90-то место од вкупно 176 земји и има 37 индексни поени што претставува намалување на рангот за 24 места во споредба со 2015 година (66 место). Во овој извештај²⁵ се наведува дека во земјите од Европа и Централна Азија нема драстични промени во однос на борбата против корупција, со одредени исклучоци. Но ова не значи дека овој регион е имун на корупцијата. Во земјите од Западен Балкан забележани се слабости во начинот на спроведување на законите.

Стапката на неформалната вработеност изнесува 18,5% во 2016 година²⁶ и е во постојано опаѓање од 2009 година. Постоенето сива економија во земјата предизвикува загуби во буџетските приходи поради неплаќање даноци и придонеси за социјално осигурување, како и зголемување на даночното оптоварување и нееднакви услови за работа за субјектите кои функционираат во рамки на формалната економија. Во тек е подготовка на Стратегија за формализирање на неформалната економија 2018-2022 година која се очекува да биде усвоена до крајот на 2017 година.

Пристап до финансии

Според анализата на ЕИБ²⁷ генерално, кредитите се достапни, но не секогаш компаниите може да си ги дозволат. Со речиси 6.000 вработени и 430 филијали низ целата земја, банките им служат на претпријатија независно од нивната големина. Каматните стапки се намалуваат, но ретко се користат необезбедени кредити. Покрај тоа, постепено се појавуваат и други извори за обезбедување на финансиски средства по повластени услови (особено за старт-ап фирми), но пазарот на должничко финансирање не е развиен. Со текот на годините, зголемената конкуренција резултираше со подобри услови за кредити за МСП. Заемодавачите наведуваат голем број ограничувања поради што не може да го зголемат портфолиото на МСП. Тие тврдат дека МСП се поризични со оглед на тоа дека нивниот капацитет за заработка е несигурен. Процената на ризикот на МСП е потешка поради недоволните и често несигурни информации, што доведува до потреба за поинаков пристап. Понатаму, помалите износи на заеми имаат повисоки трансакциски трошоци. Повеќето банки се чини дека веќе се занимаваат со овие пречки, така што имаат посебни

²⁵ https://www.transparency.org/news/feature/europe_and_central_asia_an_overall_stagnation

²⁶ <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.17.02.pdf>

²⁷ Macedonia Assessment of financing needs of SMEs in the Western Balkans countries, European Investment Bank, August 2016

одделенија и вработени кои работат посебно со големи компании и со МСП, а некои пак прават разлика и меѓу микро - претпријатија и МСП.

Од аспект на банките, најголемото ограничување претставува општиот недостиг на реални бизнис проекти. Банките не се задоволни од претприемачките вештини и финансиската писменост на потенцијалните клиенти – МСП, како резултат на што се одбиваат многу апликации за кредит. Финансиска поддршка е неопходна за развојот на МСП, но развојот на МСП е потребно да ја оправда финансиската поддршка. МСП гледаат на оваа ситуацијата од поинаква перспектива. МСП се жалат на сложените и обемни постапки за кредитирање и бројната документација. Дополнително, повеќето од нив не можат да обезбедат доволно колатерал, односно обезбедување и не се добро информирани за гарантните можности што им се достапни. МСП исто така сметаат дека е тешко да се разберат сите трошоци околу заемите и дека банките истите не ги објавуваат јасно. Повеќето испитаници, сепак, се на мислење дека пристапот до финансиски средства не е најголемата пречка за растот на МСП во Македонија. Имено, МСП во регионот на ЈИЕ повеќе не го идентификуваат пристапот кон финансии како примарно ограничување за развој на бизнисот, а посочуваат на недостаток од програми за јакнење на финансиската писменост и спремноста за инвестиции, особено кај новооснованите претпријатија.²⁸

Е-услуги

Моментално не постои единствен централен портал за пристап до владините е-услуги со повисоко ниво на софистицираност, а корисниците на владини е-услуги (граѓани и бизниси) пристапуваат кон е-услугите на неунифициран начин. Порталот за е-услуги www.uslugi.gov.mk е застарен и обезбедува услуги само на информативно ниво. Од друга страна, голем број на институции ги нудат нивните услуги по електронски пат преку нивни портали каде електронската идентификација и плаќањето на е-услугите не се конзистентни за сите е-услуги, што создава збунетост и ја обесхрабрува употребата на е-услуги. Според препораките наведени во извештајот на СИГМА за 2015 година, Министерството за информатичко општество и администрација треба да го модернизира порталот за јавни услуги.

Еден од главните приоритети на Владата на Република Македонија е зголемувањето на квалитетот на административните услуги, и во таа насока се направени измени на Законот за општата управна постапка (ЗОУП) („Службен весник на Република Македонија“ бр.124/15) со цел подобрување на давањето на јавни услуги преку комплетно координирани и интегрирани активности на јавната администрација.

Бидејќи административните процедури за давање јавни услуги се комплексни процеси кои подразбираат размена на докази и податоци помеѓу институциите по службена должност, воспоставувањето на Каталог за јавни услуги ќе помогне во имплементацијата на ЗОУП, во насока на системско управување на податоците за секоја од јавните услуги, согласно пропишаните законски одредби. Каталогот на услуги ќе се користи за дигитализација на услугите, упростување на процесите (административна гилотина, “cutting red tape” и др.) и пред се при развој на нови и подобрување на постојни е-услуги за граѓаните и за бизнисите.

Мерка 13: Развој на национален портал за е-услуги

Опис на мерката

Мерката предвидува активности за развој и воспоставување динамичен веб-портал за е-услуги (Национален портал за е-услуги), како единствена точка на контакт со државните тела според едношалтерскиот принцип и користење стандардизирани кориснички интерфејси. Порталот ќе биде достапен преку интернет на различни веб-ориентирани

²⁸Assessment framework for research, development and innovation Competitiveness in South East Europe A POLICY OUTLOOK,2018

платформи. Визуелниот дизајн на порталот, леснотијата на користење, лесната навигација и користењето W3CG стандарди се особено значајни. Целта на порталот за е-услуги е да ја зголеми ефикасноста на државните институции и да обезбеди побрзи и поедноставни услуги, преку создавање единствена точка на контакт помеѓу граѓаните и бизнисите (корисници на е-услуги) и давателите на услуги и преку имплементирање решение кое ќе изврши електронска размена на податоци помеѓу институциите за забрзување на процесот на испорака на е-услуги. Темелите на порталот за е-услуги се во усвоените правни и воспоставени организациски и технички мерки за имплементирање на едношалтерскиот систем, со што овозможуваат безбедна електронска размена на податоци помеѓу државните институции во согласност со нивните овластувања.

Порталот е-услуги е тесно поврзан и со тековните активности за интероперабилност, Националниот регистар на население/Централен електронски регистар на население, Каталогот на услуги, како и со отворање на Сали за јавни услуги (Single point of services) и усогласување со Директивата за услуги од законодавството на ЕУ²⁹.

Во првата фаза на развој на Порталот, услугите ќе бидат насочени кон граѓаните, но порталот во понатамошниот развој ќе претставува основа на која ќе се надоградуваат сè повеќе услуги и за бизнис заедницата. Некои од услугите (како на пример М1/М2 образец, потврда за неосудуваност и сл.) се услуги кои се од важност и за граѓаните и за бизнисите, а кои ќе бидат достапни на порталот.

Каталогот на услуги пак, треба да произлезе од материјалните закони во кои се уредени услугите. Тој треба да ги опфати сите јавни услуги, податоци и докази потребни за остварување на овие јавни услуги, законски рокови за остварување на услугите, дистинкција на податоците и документите кои ќе се прибавуваат по службена должност и оние кои граѓаните и правните субјекти ќе треба да ги прилагаат кон барањата, а кои се од личен карактер и не се наоѓаат во евиденцијата на јавните органи, правни лекови за секоја од услугите, висината на таксите и надоместоците за услугата, и други податоци.

Веќе е развиено софтверско решение за управување со Каталогот како регистар на услуги и до сега во него се внесени податоци за услугите од 26 закони, поточно за 199 услуги.

Очекувани придобивки од воспоставениот Каталог на јавни услуги се:

- подобрена евиденција и преглед на јавните услуги кои ги даваат државните институции;
- контрола и верификација врз усогласеноста на услугите со Закон за општа управна постапка;
- унифицирани услуги според Закон за општа управна постапка;
- прегледност на услугите по надлежна институција;
- поврзани услуги со закони, уредби, правилници и подзаконски акти објавени во Службен весник на Република Македонија.

Планирани активности во 2018 година

- Подобрување на правната рамка за електронско управување - нацрт ревизија и промена на Законот за електронско управување и неговите подзаконски акти;
- Усвојување на Закон за електронски услуги, како и негови подзаконски акти, особено за дефинирање на висината на надоместоците за е-услугите;

²⁹relevant EU acquis (Regulation 910/2015 and its implementing acts, Directive 95/46 and Regulation 2016/679, and Directive 2003/98), as well as policy documents (EU eGovernment Action Plan 2016 – 2020, updated European Interoperability Framework, EU eGovernment Report 2016); Law on Electronic Management and its by-laws, Law on Data in Electronic Form and Electronic Signature, Law on General Administrative Procedure etc.

- Развој на нови електронски услуги во согласност со одредниците и директивите на ЕУ;
- Пуштање на Националниот портал во употреба;
- Реализирање на комуникациски план за промоција на Националниот портал за е-услуги;
- Спроведување на обуки за вработените во администрацијата кои ќе бидат корисници на порталот;
- Пополнување на Каталогот на услуги податоци за услугите од преостанати закони;
- Спроведување на квалитативна анализа на податоците од Каталогот со цел идентификување на услуги кај кои се препорачува кратење на листата на докази и документи потребни за добивање на услугата (административна гилотина).

Активностите за развој на порталот и комуникацискиот план за негова промоција ќе бидат спроведени во рамки на ИПА проектот „Поддршка на реформата на јавната администрација и градење на капацитетите на МИОА“, додека активностите за Каталогот ќе бидат спроведени од страна на МИОА во соработка со други институции.

Планирани активности во 2019 година

- Спроведување на анализа на користење на Националниот портал за е-услуги со препораки за идни подобрувања;
- Одржување на Националниот портал за е-услуги и негова надградба со нови е-услуги, особено за услуги насочени кон бизнис заедницата, корисници и функционалности;
- Реализирање на комуникациски план за промоција на Националниот портал за е-услуги;
- Спроведување обуки на релевантни лица од администрацијата за измените во Законот за електронско управување и имплементација на Законот за електронски услуги;
- Спроведување на обуки за вработените во администрацијата кои ќе бидат корисници на порталот;
- Спроведување на квалитативна анализа на податоците од Каталогот со цел идентификување на услуги кај кои се препорачува кратење на листата на докази и документи потребни за добивање на услугата (административна гилотина);
- Спроведување анализа за поврзување на Каталогот на јавни услуги со Националниот портал за е-услуги со цел автоматизирани измени на процесите на Порталот врз основа на измени во Каталогот и давање на препораки.

Активностите ќе бидат спроведени од страна на МИОА во соработка со други институции.

Планирани активности во 2020 година

- Одржување на Националниот портал за е-услуги и негова надградба со нови е-услуги, корисници и функционалности;
- Редовно ажурирање на податоците во Каталогот на јавни услуги;
- Имплементација на препораките од анализата од 2019 година.

Активностите ќе бидат спроведени од страна на МИОА во соработка со други институции.

Очекувано влијание врз конкурентноста/оправданост на мерката

Со Националниот портал за е-услуги се очекува намалување на административниот товар за граѓаните и бизнисите и зголемување на ефикасноста на бизнисите. Заштедите односно

ослободувањето на административниот товар за бизнис заедницата одат во насока на заштеда на пари и време.

Намалувањето на времето за добивање на услугите, при што истите ќе бидат достапни и од работното место, ќе овозможи времето кое било потребно за добивање на услугите на шалтерите, да се искористи за други задачи на вработените. Ова пак повлекува намалување на фиксните трошоци за продуктите и услугите кои ги даваат бизнисите, што пак влијае разликата да се инвестира во нови вработувања, проширување на производството и листата на производи/ услуги или намалување на цените за истите, односно поголема конкурентност на бизнисите.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Проценетиот трошок за развојот на Националниот портал, кој е компонента на поголем договор за услуги, е 518.980 евра.

Трошокот пак за Каталогот на услуги е 200.000 евра (по 100.000 евра во 2018 и 2019 година).

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Намалувањето на времето за добивање на услугите, преку намалувањето на фиксните трошоци за продуктите и услугите кои ги даваат бизнисите влијае на создавање можности за нови вработувања. Електронските услуги се подеднакво достапни за сите граѓани и бизниси, независно од локацијата (урбани и рурални средини), половата и социјалната припадност, степенот и видот на попреченост и друго.

Потенцијални ризици

Недоволна координација и комуникација помеѓу институциите кои треба да бидат вклучени со давање е-услуги на порталот. Веројатноста дека овој ризик ќе се случи е мала, бидејќи МИОА формираше работна група со претставници од засегнатите страни.

4.3.5 ИСТРАЖУВАЊЕ, РАЗВОЈ И ИНОВАЦИИ, ДИГИТАЛНА ЕКОНОМИЈА

Проценките за спроведување на Актот за мали бизниси (“Small Business Act”), ја рангираат Република Македонија како водечка во регионот на Западен Балкан во поглед на иновациски политики наменети за малите и средни претпријатија. Сепак и покрај остварениот значителен напредок во креирање, спроведување и следење на иновациските политики во периодот од 2012 до 2015 година³⁰, најновите показатели на Европската иновациска ранг листа (2017) сеуште ја категоризираат Република Македонија како „умерен иноватор“ во споредба со останатите европски држави. Ваквото рангирање произлегува од слабиот перформанс (под просекот на ЕУ) по однос на повеќе клучни индикатори иако се бележи континуиран напредок во релативниот перформанс (10.4%) во период од 2010 до 2016 година.³¹

Иако анализите идентификуваат раст на извозот на средните и високи технологии и раст на јавните вложувања во истражување и развој, вкупните вложувања за истражување, развој и иновации како процент од бруто домашниот производ се сеуште на незначително ниво што укажува на скромни инвестиции од страна и на јавниот и на приватниот сектор. Од друга страна пак, МСП во регионот на ЈИЕ повеќе не го идентификуваат пристапот кон финансии како примарно ограничување за развој на бизнисот, а посочуваат на недостаток од програми за јакнење на финансиската писменост и спремноста за инвестиции, особено кај новооснованите претпријатија.³²

³⁰SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2016

³¹ European Innovation Scoreboard 2017

³²Assessment framework for research, development and innovation Competitiveness in South East Europe A POLICY OUTLOOK,2018

Исто така, соработката помеѓу академските институции и бизнис секторот е сеуште на многу ниско ниво споредбено со просекот на ЕУ³³. Идентификувани се следните бариери помеѓу приватниот сектор и академијата и тоа: (i) отсуство на 'трета мисија' за соработка со индустријата во високообразовните институции, (ii) отсуство на претставници од приватниот сектор во раководните органи на високообразовните и научно-истражувачките институции, (iii) недоволен број на 'Triple Helix' настани кои би создале можности за средби помеѓу претставници од индустријата и академијата, (iv) недоволна поддршка во вид на иновациски ваучери кои би иницирале соработка во помали рамки, и (v) значително малку грантови за соработка наменети за позрели проекти. Партнерствата за иновативни проекти помеѓу приватниот сектор, академијата и владините институции со координирани активности може да креира дополнителна вредност во иновациската дејност. Основниот предизвик при воспоставување на овие партнерства е да се осигура ефективна комуникација помеѓу чинителите имајќи ги предвид разликите во нивните приоритети, средини на делување и начин на размислување.

Промовирање на иновациската дејност на ниво на компанија (како на пример воведување на нови производи/процеси/услуги и/или подобрување на квалитетот на постоечките производи/процеси/услуги) е клучно за регионалната интеграција, интеграцијата во Европската истражувачка област, како и за усогласеност со барањата и стандардите на ЕУ во клучните индустрии.³⁴ Економски развој кој е предводен од иновации и ориентиран кон извоз подразбира промени во политиките и подобрување на поддршката за истражување и иновации. Согласно податоците од горенаведените анализи, обезбедување на поддршка во сите фази на иновацискиот циклус (од почетна идеја до комерцијализација на глобален пазар) вклучително и механизми за поддршка на соработката помеѓу приватниот сектор и академијата, како и зајакнување на истражувачката база и капацитетите на приватниот сектор за апсорпција на инвестиции претставуваат сериозен предизвик. Адресирањето на овие предизвици ќе овозможат земјата да изгради иновациски екосистем кој ќе ја олесни транзицијата кон економија базирана на знаење. Клучните стратешки документи преку кои координирано се таргетираат овие предизвици се Стратегија за иновации за период 2012-2020, Стратегијата за конкурентност за период 2016-2020 и Сеопфатна стратегија за образование 2018-2025 година.

Мерка 14: Подобрување на инфраструктурата и пристапот до финансии за истражување, развој и иновации

Опис на мерката

Фондот за иновации и технолошки развој е основан како централна институција во националниот иновациски екосистем која обезбедува поддршка за иновативни проекти. Заклучно со октомври 2017 година, на 37 претпријатија им беше доделена финансиска помош со вкупен износ за кофинансирање од 1.256.785 евра. Финансиските средства се доделуваат на конкуритивна основа преку два инструмента за поддршка на Фондот: (1) Кофинансирани грантови за новоосновани трговски друштва: старт-ап и спин-оф и (2) Кофинансирани грантови и условени заеми за комерцијализација на иновации. На основа на горенаведената дијагностика, во 2017 година, ФИТР работеше на изработка на подзаконски акти за воведување на нови инструменти за поддршка на иновациската дејност кои би биле пилотирани во претстојниот период:

Инструмент III – „Кофинансирани грантови за екстензија на технологии“

³³ Competitiveness in South East Europe A POLICY OUTLOOK, 2016

³⁴ World Bank, Policy Notes 2017

Инструментот ќе биде наменет за анализа на потребите и воведување нови, напредни технологии кои би ги подобриле перформансите на македонските МСП и би ја подобриле нивната конкурентност на домашниот и надворешните пазари. Напредните технологии би овозможиле понатамошно воведување и зајакнување на иновативните активности кај претпријатијата и би го подобриле потенцијалот на приватниот сектор за апсорпција на инвестициски капитал.

Инструмент IV – „Кофинансирани грантови за воспоставување, работење и инвестиции на деловно – технолошки акцелератори“

Инструментот ќе биде наменет за воспоставување и активно работење на деловно – технолошки акцелератори како субјекти за давање на инфраструктурна и финансиска поддршка на иновациската дејност кои се очекува да одиграат клучна улога во националниот систем на иновации преку обезбедување ресурси (технички и финансиски) кои водат до забрзан и одржлив раст на новоосновани претпријатија старт-апи, но и значително да ги зајакне човечките капацитети во рамки на новооснованите претпријатија и да придонесе за зголемување на подготвеноста за привлекување инвестиции и ризичен капитал.

Инструмент V –Техничка помош за поддршка на иновативна дејност

Инструментот ќе биде наменет за обезбедување на надворешна стручна поддршка на иновативните претпријатија (анализа на иновативен потенцијал, воведување и управување со иновации, заштита на интелектуална сопственост, подготовка за привлекување инвестиции, развој на иновациски проекти, идентификација на извори за финансирање, трансфер на технологии и зајакнување на соработката помеѓу приватниот сектор и академијата) по поволни услови. До сега Фондот нуди техничка помош од ваков вид за корисниците на грантови. Се очекува, на основа на стекнатото позитивно искуство, преку овој инструмент, Фондот да ги прошири овие услуги на сите иновативни претпријатија.

Инструмент VI - Примена на иновативни решенија во јавен сектор и одржување на тематски предизвици

Преку оваа мерка, ФИТР ќе обезбеди дополнителна финансиска и техничка помош за поттикнување на иновативната дејност кај МСП. Фондот ќе организира натпревари, тематски предизвици, прототрони и/или хакатони чија цел е изнаоѓање на иновативни решенија за проблемите од глобален и национален интерес како и за потребите на јавните институции и претпријатија. Со ова Фондот ќе влијае и на креирање побарувачка за иновативни решенија на националниот пазар. Примената на овие иновативни решенија ќе придонесат кон зголемување на квалитетот на јавните услуги и зголемување на ефикасноста на работењето во јавниот сектор.

Активности во 2018 година

- Усвојување на подзаконски акти за воведување на новите инструменти за поддршка,
- Пилотирање на новите инструменти за поддршка (објава на јавни повици за секој од новите инструменти за поддршка).

Активности во 2019-2020 година

- Спроведување на новите инструменти за поддршка (објавување на јавни повици согласно Годишниот план за работа на ФИТР и следење на одобрените проекти),
- Следење и евалуација на резултатите на програмско ниво.

Очекувано влијание на конкурентноста/оправданост на мерката

Зголеменото вложување во истражување, развој и иновации води кон воведување на иновативни производи/услуги/процеси што придонесува кон зголемување на квалитетот на понудата на добра и услуги, како и зголемување на капацитетите на домашните компании да ги исполнат меѓународните стандарди за безбедност и квалитет. Се очекува горенаведените инструменти за поддршка да го зголемат нивото на јавни и приватни инвестиции во истражување, развој и иновации (како процент од БДП), да го зголемат бројот на компании кои вовеле иновација на производ/процес/услуга, да ги зајакнат човечките капацитети на МСП и да поттикнат соработка помеѓу академијата и приватниот сектор.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот (во евра):

Инструмент	2018	2019	2020
III.	675.000	400.000	325.000
IV.	542.000	500.000	458.000
V.	250.000	200.000	200.000
VI.	200.000	250.000	300.000

Износите во табелата се прикажани според предвидената динамика на исплати по години. Средствата за финансирање за инструментите се обезбедени со договорот за заем со Меѓународната банка за обновa и развој (Светска банка). Средствата обезбедени за инструментите V и VI ќе бидат обезбедени преку Програмата за рурален развој. Износите наведени за мерките V и VI се во висина од 1% од вкупниот годишен износ на буџетот на Програмата за рурален развој, износ кој му следува на Фондот согласно одредбите во Законот за иновацииска дејност.

Влијание врз вработувањето и родот

Преку вложувањата во истражување, развој и иновации се зголемува конкурентноста на домашните компании на домашниот и глобалниот пазар, што пак резултира со економски раст и зголемен број на работни места особено на висококвалификувани кадри. Олеснетиот пристап до финансии и споделувањето на ризикот при инвестирање пак отстранува една од основните ограничувања за поттик на женското претприемништво.

Потенцијални ризици

Понатамошното јакнење на капацитетите на ФИТР е предуслов за успешно спроведување на инструментите наведени под оваа мерка. Подобрувањето на спремноста за инвестиции кај МСП паралелно со зголемувањето на финансиската поддршка е од клучно значење за апсорпција на достапните фондови. Недоволната комплементарност на ресурсите и механизмите претставува значителен ризик за понатамошното спроведување на постојните и новите инструменти за поддршка на иновацииската дејност. За таа цел, во наредниот период Фондот ќе ги зајакне своите човечки ресурси со нови вработувања и соодветни обуки за своите вработени. Фондот, исто така, ќе вложи дополнителни напори за да обезбеди техничка помош за зајакнување на капацитетите на потенцијалните кандидати и корисниците на грантот, особено во однос на зголемување на инвестициската подготвеност паралелно со имплементацијата на сите инструменти за поддршка.

Мерка 15: Троен хеликс партнерството – Основање на Национална канцеларија за трансфер на технологии

Опис на мерката

Троен хеликс партнерството како потенцијал за иновација и економски развој во општество базирано на знаење има значајна улога за универзитетите, индустријата и владиниот сектор за креирање на нови институционални и социјални форми за генерирање, трансфер и примена на знаења. За таа цел Министерството за образование и

наука (МОН) иницираше основање на Национална канцеларија за трансфер на технологии (НКТТ) како механизам за поврзување и олеснување на соработката меѓу универзитетите, бизнисот и државните институции. Сите подготвителни активности за основање на НКТТ се завршени. Во октомври 2016 година беа усвоени измените на Законот за иновациска дејност со што се обезбеди правна рамка за НКТТ и вклучување на ФИТР како еден од основачите на НКТТ. По формирањето на новата Влада и по спроведената анализа на законските решенија, предложени се измени на законските мерки во делот на иновациската дејност кои се предвидени и во НПАА 2018 година. Се планира НКТТ да почне да функционира во првата половина на 2018 година.

Врз основа на анализата на потенцијалот, приоритетите и стратегиите на земјата, констатирано е дека постојат три главни тематски области кои треба да се опфатат во процесот на трансфер на технологии:

- I. Земјоделство,
- II. Информациска и комуникациска технологија - ИКТ, и
- III. Обновливи извори на енергија (зелена енергија).

НКТТ ќе поддржи проекти од неколку (5-10) „дополнителни области“: хемиска, фармацевтска, металуршка, машинска, автомобилска индустрија, креативни индустрии и туризам, доколку со нив се идентификуваат издржливи резултати од истражување и развој и нивна примена, искуство во водење апликативни проекти и посветеност. НКТТ ќе понуди поширок сет услуги отколку само трансфер на технологии, што ќе опфаќа раководење со договори за истражувања, поттикнување соработка помеѓу универзитетите и индустријата, поддршка на универзитетите и индустријата за активности поврзани со технологии и интелектуална сопственост. Како резултат на овие услуги НКТТ треба да генерира приходи, со кои ќе ги поддржува своите активности на долг рок, имајќи го во предвид фактот дека трансферот на технологии не е профитабилен бизнис, туку е механизам за развој на економијата. НКТТ ќе подготви регистар на експерти од различни индустриски области во земјата, како и регистар за достапни лаборатории и лабораториски услуги, што се набавени во рамки на проектот „Опременување лаборатории за научно – истражувачка и апликативна дејност“ со цел поголема достапност до крајните корисници. Идентификувани се следниве крајни корисници: научни и истражувачки институции, јавни и приватни универзитети со истражувачки потенцијал, старт-ап и спин-оф компании, мали и средни претпријатија, иновативни компании и индустрии, странски технолошко ориентирани компании, кои ќе бидат заинтересирани да соработуваат со локални партнери, постоечки и потенцијални странски инвеститори, стопански комори, владини институции, невладини организации и фондации, кластерски здруженија, истражувачки компании, консултантски компании и банки.

Планирани активности во 2018 година

Операционализација на НКТТ (екипирање тим, опремување на НКТТ, организирање обуки за вработените, воспоставување на процесите и развој на стратегија за заштита на интелектуална сопственост, развој на маркетинг стратегија, развој на стратегија за финансирање и стратегија за обезбедување извори на финансирање, воспоставување систем за финансиско известување и контрола. Одговорен: МОН – Проект за развој на вештини и иновации.

Планирани активности во 2018/19 година

Поддршка на најмалку 5 пилот иновативни проекти во првата година од функционирањето (2019 година), двојно зголемување на целта во втората година и континуирано зголемување на бројот на поддржани проекти годишно од третата година натаму. Одговорен: МОН – Проект за развој на вештини и иновации и НКТТ.

Планирани активности во 2019/20 година

Да се поднесат најмалку 5 патент анализи и 2 патента во период од 4 години. Одговорен: НКТТ

Очекувано влијание врз конкурентноста/ оправданост на мерката

Се очекува оваа мерка да ги стимулира клучните елементи на економијата во областа на иновациите, односно претприемништвото, комерцијално ориентираното истражување, партнерството меѓу универзитетите и индустријата и преземањето ризици што може да доведе до подобрен извоз на производи и услуги. НКТТ ќе влијае на зајакнување на: интередисциплинарната размена на информации, националниот и меѓународниот трансфер на технологии и комерцијализација, разбирање на важноста на иновациите и заштитата на интелектуалната сопственост, лиценцирање и увоз на технологија, со цел да се поттикне локалниот економски развој и да се помогне во придвижувањето на иновативниот екосистем и интеграција на иновативните активности на Македонија во програмите на ЕУ. Подобрувањето на капацитетот за иновации и напорите за развој кон економија базирана на знаење ќе создадат можности за вработување, зголемена продуктивност и економски раст.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Во рамките на Проектот за развој на вештини и поддршка на иновациите (финансиран преку заем од Светската банка), кој се спроведува во рамките на МОН предвидени се 870.000 евра за обезбедување техничка помош и финансиски ресурси, а исто така ќе се финансира и набавката на бази на податоци за купување патент и истражување на пазарот со цел да се олесни почетната фаза на формирање на НКТТ. Предвидено е финансирањето на НКТТ да се одвива преку проектот за развој на вештини и поддршка на иновациите до средината на 2019 година, до кога се очекува НКТТ да стане одржлива првенствено поради приходите што ќе ги генерира од индустријата за извршените услуги. Владата на РМ презема активности да обезбеди дополнително финансирање за НКТТ од Народна Република Кина преку фондови за поддршка на иновацииската дејност.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

НКТТ исто така ќе се фокусира и на големите компании и ќе ја поттикнува нивната соработка со универзитетите, особено преку развојот и имплементацијата на пракса потребна за проекти за магистерски и докторски студии и специфични образовни програми. Студентите, наставно – научниот кадар на универзитетите, истражувачките институции и претпријатијата се очекува да имаат корист од активностите на НКТТ, бидејќи таа треба да ја поттикне комерцијализацијата на технологиите, апсорпцијата на знаењата на национално и глобално ниво.

Потенцијални ризици

- Недостаток од внатрешни технолошки способности - увозот на технологија не значи целосно разбирање и познавање на таа одредена технологија.
- Високата цена на технологијата - високата цена во ресурси за интегрирање на постоечката добро развиена алатка или методологија може да се случи како резултат на високи оперативни и/или трошоци за одржување.
- Организациски отпор и комуникациски бариери - основните елементи за успешен трансфер на технологии се сигурен извор на корисни информации, посветеност на размена на информации и флексибилни канали за пренос на информации.
- Бизнис ризик – произлегува од постојани промени во контекст на бизнисот, а може да биде ризик на трошоци, ризик за побарувачка, ризик од курсни разлики и каматен ризик.

- Не постоењето на рамка на политики и инструменти кои ќе стимулираат поголема соработка помеѓу бизнис секторот и академската заедница преку воведување на иновативни ваучери, бизнис и технолошки инкубатори, научно технолошки парк кои ќе го надополнат иновативниот екосистем на државата.
- Не постоење на национални и институционални политики преку кои ќе се стимулира мобилноста помеѓу компаниите кои инвестираат во истражување и развој и универзитетите и истражувачките установи за да се промовира комерцијализација на нови технологии.

Со цел надминување на потенцијалните ризици МОН презема повеќе активности:

- НКТТ ќе овозможи поширок спектар на услуги помеѓу кои обезбедување на техничка помош и јакнење на капацитетите на потенцијалните корисници на услугите (за воведување на нови технологии), поддршка во подготовка на предлог проекти за истражување кои имаат пазарен потенцијал за комерцијализација
- воспоставување и екипирање на НКТТ во најкраток можен рок и нејзино промовирање преку настани за презентација на мисијата и активностите на НКТТ за да се намали потенцијалниот отпор, комуникациската бариера и да се почувствува сопственоста и корисноста на НКТТ
- изготвување на нов Закон за високо образование и Закон за научно – истражувачка работа со кој ќе се овозможи сеопфатна рамка за креирање на национални и институционални политики за поголема автономија во работењето на универзитетите, можности за воведување на механизми за поддршка на соработката и мобилност помеѓу компаниите кои инвестираат во истражување и развој и универзитетите и подготовка на заеднички проекти за базични и апликативни истражувања, поголема финансиска автономија и одговорност на универзитетите и воведување на современ модел на управување на универзитетите.
- Реформи во моделот на финансирање на високото образование преку утврдување на индикатори за алокација на буџетските средства, разгледување на можноста за воведување на договори за успешност со универзитетите кои ќе бидат во насока на реализација на националните цели и политики, механизми за поддршка на соработката помеѓу академијата и приватниот сектор и зајакнување на истражувачката компонента кај универзитетите преку разгледување на можностите за зголемување на буџетските средства за компонентата истражување.

4.3.6. РЕФОРМИ ПОВРЗАНИ СО ТРГОВИЈАТА

Трговската политика на регионот, согласно ЦЕФТА Договорот, овозможува значително ниво на отвореност на пазарот со стоки и можност за поширока либерализација на трговијата со услуги. Во Мулти – акцискиот план за регионот, што се усвои од претседателите на Владите од регионот на Самитот во Трст на 12 јули 2017 година, дефинирана е мерката „создавање на регионална економска област, како поддршка на напорите за привлекување на повеќе инвестиции и отстранување на пречките во трговијата, како и поедноставување на процедурите за пристап кон пазарите во регионот врз основа на усогласеност со ЕУ. Во регионот не постојат тарифи и квоти во меѓусебната трговија, која изнесува околу 12%. Ваквиот процент не ја отсликува реалната состојба на развој на трговијата со стоки поради потешкотиите со кои се соочува бизнис заедницата во регионот, во споредба со трговијата со ЕУ кој достигнува над 60-70%.

Процедурите за царинење се бавни и ја одвраќаат/дестимулираат трговијата. Според извештајот Doing Business, односно индикаторот Прекугранично тргување, времето за извоз (ефикасност на спроведување на формалностите) е 9 часа, што е три пати повеќе од просекот на ОЕЦД и ЕУ. Олеснувањето на пристапот во постапките за увоз, извоз и транзит на стоки со цел да се скрати времето на чекање при царинските постапки ќе помогне во развојот на регионалната трговија. Во таа насока, потребно е да се поедностават царинските и инспекциските контроли, да се намалат формалностите до можниот максимален опсег, да се врши размена на податоци користејќи електронски средства и да се олесни пристапот во постапките за увоз, извоз и транзит на стоката, за да се скрати времето на чекање при царинската постапка. Тоа ќе ги намали трошоците и ќе го зголеми извозот.

Мерка 16: Поедноставување на процедурите за пристап кон пазарите во регионот

Опис на мерката

За да се зајакне и подобри квалитетот на анализа на ризик, како и да се воспостават регионални стандарди за меѓусебно признавање на програмите, документите и инспекции сертификати, но и да се олесни трговијата со стоки, ЦЕФТА земјите преземаат активности за примена на регионални протоколи кои ќе бидат составен дел на ЦЕФТА Договорот.

Постигнувањето во процесот на преговори е во однос на крајниот рок даден во точка 26 од Завршната декларација усвоена од претседавачот на Виенскиот самит за Западен Балкан на 27 август 2015 година, за да се заврши Дополнителниот протокол пред Самитот на Западен Балкан во Франција, 4 јули 2016 година.

Оваа мерка цели кон Стратегијата на ЈИЕ 2020: во Столбот "Интегриран раст" се создава нов модел за развој во Димензија А "Област на слободна трговија". Димензијата е насочена кон олеснување на трговијата и либерализација на трговијата со услуги.

Планирани активности во 2018 година

Примена на регионален Дополнителен Протокол 5 за олеснување на трговијата. Во текот на 2017 година, Република Македонија започна постапка на ратификација на протоколот кој треба да влезе во сила во 2018 година. Ефективна примена на протоколот се очекува кон крајот на 2018 година откако сите ЦЕФТА земји ќе ја завршат ратификационата постапка.

Размената на информации меѓу домашните институции во однос на Дополнителниот Протокол 5 ќе се врши преку заедничка инфраструктура базирана на Законот за електронско управување. Доколку се појави потреба за евентуални законски измени, истото ќе биде земено во вид во рамки на Мерка 14: Развој на национален портал за електронски услуги, каде што се предвидува подобрување и ревизија на законот, согласно потребите на развојот на порталот.

Активности во 2019 година

Развивање на транспарентни алатки (проширување на TRACEE апликацијата за сертификати во ветерината, креирање на систем за фито-санитарни сертификати) и надградба на царинските системи наменети за размена на податоци помеѓу царинските органи во регионот.

Очекувани влијанија врз конкурентноста/оправданост на мерката

Мерката ќе придонесе за транспарентни алатки и поедноставување на царинските и трговски процедури за елиминирање на можни ризици во извозот и непречен пристап на пазарите во регионот преку креирање на едношалтерски систем (информациски систем) помеѓу царинските органи и инспекциските органи за ветеринарство и фито-санитарна

контрола, со цел да се скрати времето на чекање при царинска контрола. Царинските и инспекциските органи кои имаат надлежност да вршат контрола на стоката на царински терминал во рамки на информацискиот или TRACEE системот да разменат информации за подготовка на царинска декларација или издаден ветеринарен или фито – санитарен сертификат пред стоката да пристигне на царинска контрола. Системот ќе ги намали трошоците и времето потребни за извоз и увоз на стоки. Се проценува дека трговските трошоци и просечното време потребно за увоз и извоз наспрема другите земји од ЦЕФТА ќе се намалат за 47%. Тоа ќе придонесе за зголемување на извозот во другите земји од ЦЕФТА за 3,5% годишно.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Планирани активности во 2018 година во рамки на ИПА Проектот за ЦЕФТА земјите со средства од 4.8 милиони евра, за период до 2020 години и 55,1 илјади евра за 2019 година ќе се предложат во буџетот на Република Македонија за надградба на системот на царина и ветеринарство.

Инвестицијата од 51.500 евра е потребна за набавка на хардверски и комуникациски ресурси (сервери, заштитен ѕид/руттери и прекинувачи) за царинските и инспекциските органи и дополнителни 3.600 евра се проценуваат за годишни трошоци за користење на интернет.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Неможе да се предвидат во оваа фаза

Потенцијални ризици

За да стапи на сила Протоколот, потребно е најмалку три земји да го ратификуваат. Имајќи предвид дека во Мулти – акцискиот план за регионот се дефинираше мерката „создавање на регионална економска област“ како поддршка на напорите за привлекување на повеќе инвестиции и отстранување на пречките во трговијата, како и поедноставување на процедурите за пристап кон пазарите во регионот врз основа на усогласеност со ЕУ, се очекува Протоколот да се ратификува од сите ЦЕФТА земји за да може да продолжат активностите за олеснување на регионалната трговска размена.

4.3.7 ОБРАЗОВАНИЕ И ВЕШТИНИ

Иако пристапот до образование е подобрен, сепак остануваат предизвици во обезбедувањето вештини за „нови економии“³⁵, како и подобро поврзување на образовниот систем со потребите на приватниот сектор. Системот на средното стручно образование и обука и високото образование ставаат акцент на традиционалните когнитивни вештини, а во случајот на средното стручно образование, фокусот е на тесно дефинираните професионални профили, со ниска вертикална и хоризонтална флексибилност. Наодите од анкетата на Светска банка во рамки на проектот СТЕП (STEP) за мерење вештини, покажува дека сè повеќе се побаруваат „вештини на новата економија“, како што се способност за извршување комплексни задачи, аналитички и организациски способности итн., кои не може да се автоматизираат. Овие наоди упатуваат на тоа дека образованието мора да ја смени својата улога од учење факти и теорија кон развивање вештини што може да се применат на различни работни места.

Стручното средно и постсредно образование не привлекуваат доволен број ученици поради застарените и нереструирани стручни профили. Од тие причини во тек е реформа на сите наставни програми во средните стручни училишта со модуларен пристап. Според

³⁵ World Bank Country Partnership Strategy for the Republic of Macedonia 2015 – 2018

Извештајот на ОЕЦД за конкурентноста во земјите од ЈИЕ, Македонија има индекс од 2,5 (кој се движи од 1 до 5) за соработка меѓу Центарот за стручно образование и обука и бизнис заедницата, што е повисоко во однос на повеќето земји од регионот на ЈИЕ (Србија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора). Сепак, има голем простор за унапредување на ваквата соработка.

Работодавачите сè уште не се свесни за суштинската улога што ја имаат Националните стандарди на занимања (кои даваат информации за работното место и за знаењата, вештините и компетенциите потребни за извршување на работните задачи и претставуваат база за изработка на квалификации) и стандардите на квалификации во создавањето релевантност меѓу бизнисите и стручното образование и обука. Учениците во стручното образование треба да бидат подготвени за влез на современ пазар на труд кој брзо се менува.

Со цел оптимизација (на ефикасноста и ефективноста) на системот за стручно образование и обука во земјата во однос на расходите, релевантноста и потребите на локалниот, регионалниот и на националниот пазар на труд, ќе биде направена проценка на потребите на институциите и училиштата за стручно образование и обука. Целта е да се обезбеди соодветна основа за воспоставување на регионални центри за извонредност. Оваа активност ќе опфати и обука на наставниците од средните стручни училишта. Исто така, ќе се посвети внимание на понатамошниот развој на меѓусебната соработка помеѓу училиштата за стручно образование и обука и бизнис заедницата, со цел подобрување на вработливоста на младите. Идејата е да се поттикне учењето базирано на работа преку стимулирање на компаниите да ги прифатат учениците за практично образование и обука со цел да им овозможат вештини кои ќе одговараат на специфичните потреби на работата.

Главни предизвици во високото образование се недоволниот квалитет на високото образование проследен со нецелосно функционален систем за акредитација и евалуација на универзитети и неприлагодени студиски програми на потребите на пазарот на труд.

Речиси една третина од неодамна дипломираните студенти имаат работа што не е усогласена со нивното поле на учење. Истражувањето на дипломираните студенти покажува дека таквото хоризонтално неусогласување е пречка за задржување на кариерата за постдипломски студенти со магистратура. Покрај тоа, повеќе од половина од неодамна дипломираните студенти се „вертикално“ неусогласени, при што една третина има квалификација над потребите на работата, а една петтина има квалификација под потребите на работата. Друг клучен предизвик е недостигот од работно искуство што многу дипломирани студенти имаат кога ќе влезат на пазарот на трудот, како и проблемот што системот на високото образование не ги опремува со доволни и соодветни вештини, што ги ограничува нивните можности за работа³⁶. Како резултат на овие констатации министерството во соработка со високо – образовните установи работи на донесување на нов Закон за високото образование, а во соработка со Светска банка се работи и на нов модел за финансирање на универзитетите базиран на излезни резултати.

Главни предизвици во секторот за неформално образование и образование за возрасни се неусогласеноста помеѓу побарувачката и понудата на образование за возрасни заради недостатокот на информации за потребите од работна сила, ниската свест на населението и компаниите, неразработениот систем за валидирање на неформалното и информалното учење.

Улогата на Националната рамка на квалификации како инструмент за комуникација и реформи на образовниот систем е значајно за намалување на несовапањето на понудата и

³⁶ European Commission, Report on Higher Education Provision and Labour Market Needs

побарувачката на работна сила и стекнување квалификации според барањата на пазарот на труд.

Подобрувањето на системот на квалификации треба во крајна линија да обезбеди креирање на работни места а истовремено унапредените вештини треба да влијаат на зголемување на приходите на компаниите и поединците (платите) на пазарот на трудот

Клучните стратешки документи преку кои координирано се таргетираат овие предизвици се: Стратегија за Југоисточна Европа за 2020 година, Сеопфатна стратегија за образование 2018-2025, Стратегија за стручното образование и обука во контекст на доживотно учење 2013 -2020, Стратегија за образование на возрасните и други.

Мерка 17: Понатамошен развој на системот на квалификации

Опис на мерката

Развојот на квалификацискиот систем во нашата земја овозможува воспоставување на рамнотежа помеѓу понудата и побарувачката на знаење, вештини и компетенции, еднаков пристап во системот на образование и обука, стекнување на квалификации по различни патишта, мобилност на квалификациите и јакнење на социјалниот дијалог. Анализите покажуваа дека постои голем расчекор на вештините што се нудат во образовниот процес и потребите на работодавачите. Постојат повеќе сектори каде што не можат да се најдат работници со соодветни вештини и квалификации. За таа цел е развиена Националната рамка на квалификации за доживотно учење како алатка за реформи во системот на образованието и обуката и алатка за комуникација за брз одговор на потребите на работодавачите.

Националниот систем за квалификација ќе биде поддржан од Опсерваторијата за вештини како стратешка алатка преку која Министерството за образование и наука ќе врши анализа на адекватноста на вештините со кои располагаат учениците и студентите во корелација со потребите на пазарот на труд со цел континуирано подобрување на наставните програми во согласност со барањата на работодавачите. Опсерваторијата за вештини, исто така, ќе ги поддржи клучните национални засегнати страни, вклучувајќи ги универзитетите, средните училишта, давателите на обука и лицата заинтересирани да придонесат за зголемување на можноста за вработување. Целта на опсерваторијата за вештини е да го поддржи развојот на креирање на политики базирани на докази за развој на стручното образование во Македонија, преку обезбедување на соодветен аналитички и информативен капацитет

Како резултат на оваа мерка очекуваме развивање и стекнување квалитетни квалификации согласно потребите на пазарот на труд за да се овозможи конкурентна работна сила, зголемување на вработеноста, посебно кај младите и ранливите групи, креирање на нови работни места, поцелисходно планирање на вештините и компетенциите, подобар опис на потребните вештини за работно место со користење на резултатите од учењето и идентификување на трансверзалните вештини кај вработените. Посебен фокус се става на стручното образование и обука. Започнати се реформи во стручното образование и обука и според направената анализа на пазарот на труд изготвени се над нови 79 квалификации во формалното образование и 5 стандарди на квалификации во неформалното образование. За побрза вработливост на лицата развиени се 76 квалификации во тригодишното образование (стандард на квалификација и наставни планови програми) (47 стандарди на квалификации во стручното образование и обука со траење од три години од кои 13 стандарди на квалификации се редизајнирани, а 34 се нови и 29 во стручното оспособување со траење до две години). Во рамките на образованието на возрасните развиени се 34 посебни програми како можност за стекнување на

квалификација, преквалификација и доквалификација согласно потребите на пазарот на труд и развојот на технологијата во компаниите.

Започна и подлабока соработка со работодавачите преку практичната настава кај работодавач, кои ги подготвуваат учениците за работните процеси во текот на школувањето и во изработката на наставните планови и програми. Обучени се 379 и 358 сертифицирани ментори во компании кои ги водат учениците низ процесот на учење во компанијата и развиени се околу 200 стандарди на занимања во соработка со работодавачите. Формирана е Работна група која работи на изготвување на нов Закон за високото образование и во тек се консултации со сите засегнати страни.

Оваа мерка се одвива континуирано од претходната година и започната е реализација на сите планирани активности.

Планирани активности за 2018 година

Планирана активност	Одговорна институција
1. Развој на 10 квалификации согласно барањата на работодавачите и новите технологии во компаниите	- Националниот одбор за македонската рамка на квалификации; - Секторските комисии; - Министерството за образование и наука; - Центарот за стручно образование и обука - Работодавачите
2. Формирање на 3 секторски комисии за квалификации	Националниот одбор за македонската рамка на квалификации;
3. Имплементација и операционализација на системот за Опсерваторијата на вештини. Поврзување со информациските системи на сите инволвирани институции и преземање на податоци од истите. Спроведување на обука за користење на Опсерваторијата на вештини за вработените во МОН кои се инволвирани во процесот на креирање образовни политики.	Министерство за образование и наука – Проект за развој на вештини и поддршка на иновации
4. Развој на 5 посебни програми за образование на возрасни и обуки за доквалификација и преквалификација за полесна вработливост во новите компании и мобилност на работниците	- Центарот за образование на возрасните - Понудувачи на образовни услуги (провајдери)
5. Зголемување на бројот на работодавачи кои соработуваат со високообразовните институции, како и со средните стручни училишта со цел обезбедување квалитетна практична работа на студентите и учениците во компаниите и можност за препознавање на работна сила од страна на компанијата каде се изведува практичната работа.	- Универзитетите и високообразовните институции - Средните стручни училишта - фирми, компании

Планирани активности во 2019 година

Планирана активност	Одговорна институција
1. Развој на 5 квалификации барани од страна на работодавачите и флексибилен пристап до нивно стекнување	-Националниот одбор за македонската рамка на квалификации; - Секторските комисии; - Министерството за образование и наука; - Центарот за стручно образование и обука - Работодавачите - Понудувачи на образовни услуги (провајдери)
2. Развој на програми за обуки и обуки за специфични работни места за доквалификација	- Понудувачи на образовни услуги (провајдери) и високообразовни институции

3. Зајакнување на соработката помеѓу високообразовните институции и приватниот сектор, како и средните стручни училишта и приватниот сектор со цел обезбедување квалитетна практична работа на студентите и учениците во компаниите.	- Универзитетите и високообразовните институции - Средните стручни училишта - Фирми, компании
--	---

Планирани активности за 2020 година

Планирана активност	Одговорна институција
1. Обуки за трансверзални вештини по барање на работодавачите	- Работодавачите - Понудувачи на образовни услуги (провајдери)
2. Валидација на неформалното образование за стекнување на специфични квалификации (воспоставување на системот за валидација – препознавање на претходното учење)	- Центарот за стручно образование и обука - Посебни акредитирани установи за валидација на неформалното образование

Очекувано влијание врз конкурентноста/ оправданост на мерката

Мерка ќе придонесе за намалување на неадекватноста помеѓу услугите што ги нуди образованието и потребите на пазарот на труд, стекнување на вештини и компетенции кои ќе ги задоволат потребите на пазарот на труд, препознавање на стекнатите квалификации во државата од страна на странските инвеститори и препознавање на квалификациите стекнати во странство од страна на нашите и странските работодавачи за полесна вработливост на барателите на работа и конкурентност на претпријатијата. Поквалитетните квалификации ќе овозможат подобрување на ефикасноста и продуктивноста во компаниите, иновативноста и намалување на трошокот за обука на вработените за доквалификација.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

	2017	2018	2019	2020
Буџетски расходи (во евра)	1.822.635	1.617.635	263.250	288.750
Небуџетско финансирање (во евра)	2.043.000	3.000	310.000	310.000

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Зголемувањето на квалитетот на наставните програми базирани на резултати од учење и дизајнирани да одговараат на потреби на пазарот на трудот и на работодавачите, ќе доведат до стекнување на знаења, вештини и компетенции кои ќе им овозможат на студентите да влезат на пазарот на трудот и лесно да најдат работа. Дополнително, силните трансверзални вештини, стекнати како резултат на новите реформирани наставни програми, ќе придонесат за подобра мобилност на работната сила, развој на кариерата и продуктивност на компаниите. Најголем дел од компаниите во Македонија се МСП, кои немаат капацитет да го препознаваат и развиваат потенцијалот на вработените во нивната компанија, затоа НРК како „централна точка“ за сите чинители ќе придонесе за подобро препознавање на потребните вештини и компетенции.

Потенцијални ризици

- Непостоење целокупна рамка за имплементација на сите активности може да придонесе до донесување на различни несистемски одлуки, предизвикани од слабата комуникација и различните пристапи;
- Недоволни капацитети за администрирање на имплементацијата на активностите придонесува до доцнење на активностите и обесхрабрување на сите учесници во процесот;
- Немање заеднички пристап кон работата може да го отежни спроведувањето на одредени активности и да предизвика промена на ставовите кај институциите кои имаа желба за работа;

- Ефикасно водство на реформскиот процес е најважно за донесување на важни одлуки во целиот процес и ефективно течење на активностите;
- Недоволен интерес на релевантните учесници за учество, нема реализација на процесите. Ова особено се однесува на активното учество на работодавачите, чии мислења и сугестии се пресудни.

Со цел надминување на потенцијалните ризици МОН презема повеќе активности:

- Формирање на сите придружни тела за поддршка на Националната рамка за квалификации (секторски комисии). Во работата на овие тела во согласност со Законот за НРК, се вклучени Организацијата на работодавачи, синдикатите, студентите, високообразовните институции, владини институции, здруженија итн. Тие се одговорни за континуирано подобрување на системот на квалификации во Македонија преку идентификување на недостатоците и предлагање на можни решенија;
- Јакнење на свеста за улогата на Националната рамка на квалификации ќе придонесе до зголемена комуникација и подобра координација во креирање на политиките;
- Подобрување на системот за прибирање на податоци за анализа на предвидувањата на потребите на пазарот на труд ќе доведе до препознавање на она што е неопходно за подобрување на наставните и студиските програми, креирање на нови квалификации и зајакнување на процедурите за осигурување на квалитет;
- Издавање адекватни инструменти за мотивирање на работодавачите.

4.3.8 ВРАБОТУВАЊЕ И ПАЗАР НА ТРУД

Во периодот помеѓу 2012 и 2016 година, бројот на вработени во Република Македонија се зголемил за 73 илјади или 11,2%. Просечната годишна стапка на раст на бројот на вработени изнесува 2,8%. Најголем број на нови работни места има во преработувачката индустрија; градежништвото; трговијата; и јавна управа и одбрана, задолжително социјално осигурување.

Во 2016 година, стапката на вработеност за населението на возраст 15-64 изнесува 49,1%. Сепак, истата и понатаму останува на ниско ниво и упатува на недоволно искористување на работната сила како развоен потенцијал. Половиот јаз во вработеноста е висок. Стапката на вработеност на мажите (58,6% во 2016 година) е поголема од кај жените (39,2%) за 19,4 п.п.

Стапката на вработеност кај младите лица е ниска: само 16,2% од младите на возраст 15-24 години се вработени. Една од причините за тоа е ниската стапка на активност на младите лица (31,3%), која главно произлегува од учество во образовниот систем. Уделот на младите лица (15-29 г.) надвор од работната сила, образование или обука (NEET) изнесува 31,3%, при што жените со поголема веројатност се надвор од работната сила, образование и обука во споредба со младите мажи.

Учеството на неформално вработените во вкупниот број на вработени е 18,5% и истото е намалено за 4 п.п. во однос на 2012 година. Приближно половина од неформално вработените се во секторот земјоделие, а според економски статус исто така, приближно половина се неплатени семејни работници. Во однос на учеството, на неформално вработените, во вкупниот број на вработени, по пол, мажите имаат стапка од 20%, а жените 15%.

Иако стапката на невработеност во континуитет опаѓа, Република Македонија сепак се

соочува со висока стапка на невработеност. Стапката на невработеност во 2016 година изнесуваше 24% (од 31,2% во 2012 година), и нема големи разлики по пол.

Иако има позитивен тренд, младите лица имаат висока стапка на невработеност и стапката на невработеност опаѓа со нивото на образование. Кај младите ниската стапка на креирање на работни места на пазар на труд и високата стапка на невработеност резултираат во висока долгорочна невработеност. Од сите невработени лица, 60% бараат работа и преку Агенцијата за вработување на РМ.

Стапката на активност во 2016 година изнесува 64,5%³⁷, што е за 0,6 п.п. повисока споредено со 2012 година. Анализирани според пол, стапката на активност е иста во 2012 и 2016 година и изнесува 50.8%. Неактивноста кај жените е несразмерно распространета меѓу младите жени, жените во руралните средини и неквалификуваните, при што една од најважните причини за женската неактивност се обврските во домаќинството. Стапката на активност е поголема кај лицата со повисоко ниво на образование.

Согласно со Програма за реформи во вработувањето и социјалната политика 2020, Стратегијата за вработување 2016-2020 и Националната програма за економски реформи 2015 година целта е до 2020 година стапката на вработеност да се зголеми на 46.9% и стапката на невработеност да се намали на 21.5%. Имајќи ги во предвид трендовите во 2016 година и првата половина од 2017 година целите се остварливи.

Идентификација на проблеми и предизвици

Во рамките на заедничка иницијатива помеѓу Владата на Република Македонија и Европската комисија, беше изработен значаен стратешки документ, т.н. Програма за реформи во вработувањето и социјалната политика 2020 – ЕСРП (Employment and Social Reform Programme 2020).

Во текот на подготовката на Програмата, се остваруваа континуирани консултации и соработка со претставниците на Европската комисија (DG EMPL) и на Делегацијата на Европската унија во Република Македонија. При подготовката ЕСРП во областа на вработување и пазар на труд се обезбеди конзистентност со Стратегијата за вработување 2016-2020, Акцискиот план за вработување на млади 2020, акциските планови за намалување на сивата економија, оперативните планови за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот и др. релевантни документи. Програмата за реформи во вработувањето и социјалната политика 2020 е усвоена од страна на Владата на Република Македонија во август 2017 година.

Согласно ЕСРП релевантни проблеми и предизвици се:

- Подобрување на економскиот развој и креирање на работни места,
- Подобрување на состојбата со невработеноста, особено кај најранливите категории на лица (млади, долгорочно невработени и други),
- Справување со неформалната вработеност,
- Унапредување на квалитетот на работата и услугите на јавната служба за вработување, и
- Зајакнување на социјалниот дијалог во РМ на трипартитно и бипартитно ниво, на национално и на локално ниво, унапредување на колективното договарање.

Во однос на вработување и пазар на труд заеднички заклучок од Економско-финансискиот дијалог 2017 е „да се зголеми опфатот на активните мерки за долгорочно невработени лица, млади и нискоквалификувани“.

³⁷ Анализата се однесува на населението на возраст од 15 до 64 години.

Исто така, во Оценката на Економско реформската програма за 2017-2019 година е наведено дека „административната поделба помеѓу регистрираните активни и други лица кои бараат работа (пасивни) прави вештачка и административна бариера за користење на активните мерки“.

Во документот Policy Note 2017 година од Светска Банка е нагласено дека „за да се подобри излезите на пазарот на трудот, Македонија е потребно да ја потпомогне побарувачката на работна сила преку обезбедување услови попродуктивните фирми да растат и вработуваат, да го подобри нивото на вештини на популацијата во насока на усогласувањето понудата и побарувачката за работна сила за модерни вештини и вештини релевантни на работното место, како и подобра асистенција на маргинализираните групи да влезат на пазарот на трудот“.

Земајќи ги во предвид моменталните причини за високата невработеност, најчесто тие се поврзуваат со недоволната побарувачка за работна сила, што пак во голема мера е последица на слабиот економски раст во изминатава деценија и светската економска криза.

На страната на понудата на работна сила, мерките главно беа насочени кон подобрување на вештините на невработените лица, преквалификација и доквалификација, поддршка на младите невработени лица за да се стекнат со работно искуство, итн. Сепак, поврзувањето на потребите на компаниите и на понудената работна сила останува голем предизвик.

Побарувачката главно се поттикнува преку подобрување на деловното окружување и намалување на трошоците за работна сила. Во доменот на деловното окружување се спроведуваат мерки за развојот на МСП и претприемништвото.

Во изминатиот период се спроведе оценка на влијанието на активните мерки за вработување и се прилагодија мерките согласно со препораките, се одредија квоти од минимум 30% учество на младите во активните мерки за вработување, се разви мерење на перформансите на учесниците во услугите и мерките за вработување, се подобрија информациите за пазарот на трудот и се модернизира работењето и услугите на АВРМ, но се уште мал дел од работодавачите ги користат услугите на Агенцијата за вработување во однос на посредувањето при вработување и финансиските средства за активни мерки за вработување не беа доволни за зголемување на опфатот на корисниците на мерките за вработување.

Исто така, во изминатите две години се почна со имплементација на профилирање на невработените лица и изработка на индивидуалните планови за вработување во АВРМ преку што се насочуваат најранливите категории да земат учество во Активните мерки за вработување, чија пак надградба е дел од ЕРП 2018-2020 година.

Земјата се уште се соочува со висока стапка на невработеност и ниски стапки на вработеност и активност. Општата стапка на вработеност е ниска, пред се, како резултат на ниската вработеност на жените и на младите лица. Во структурата на вработеноста и слободните (непополнети) работни места најзастапени се занимањата за кои се потребни работници со средно (стручно) образование. Најголеми стапки на раст на бројот на вработени лица (новоотворени работни места) има кај високообразованите лица и лицата со средно образование. Релевантен дел од невработеноста е долгорочна невработеност, со што невработените ги губат своите знаења и вештини, нивната продуктивност се намалува, а со тоа и шансите да најдат работа. Активноста на работоспособното население е ниска, пред се, како резултат на ниската активност на жените и нискообразованите лица.

Мерка 18: Надградување на активните мерки вклучени во Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот

Опис на мерката

Оваа мерка на пазарот на трудот е поврзана со ЕСРП 2020, Стратегијата за вработување 2016-2020 година, Акцискиот план за вработување на млади 2020, Програмата на Владата на РМ пред се во делот на пристојна работа.

Во Оперативниот план за Активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот (ОП) се содржани активните политики со опис на мерката, цел, опфат на корисници, потребни средства, извори на финансирање, надлежни институции, услови и критериуми, промоција, следење и имплементација и финансиска рамка. Истиот се подготвува и усвојува од Владата на Република Македонија на годишно ниво. Во истиот се вклучени мерки за самовработување и отпочнување на бизнис, субвенционирани плати, обуки, општинско корисни работи, пилот мерки, како и услугите за вработување.

Во 2016 година за активни политики се планираа околу 10 милиони евра, а се реализираа околу 8 милиони евра. Во истата година се планираа да се опфатат 8.620³⁸ лица со активни мерки, а се опфатени 6.551 лица, и 3.618 лица (55%) од опфатените невработени лица се вработени во октомври 2017 година.

Во 2018 година се планира значително да се зголеми опфатот на лица на 16.000, за што ќе се обезбедат 20 милиони евра.

Во изминатите години право на учество имаа активните баратели (лица кои се пријавуваат секој месец во АВРМ) на работа во Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ), додека во наредниот период се планира да се отстрани бариерата за учество во активните политики и да може да учествуваат сите баратели на работа во АВРМ. Профилирањето на невработените лица и индивидуални планови за вработување (дел од претходните две Програми на економски реформи) ќе служат за насочување кон активните мерки на најранливите невработени лица.

Исто така ќе се развие Прегледот на занимања кој е заснован врз Анкетата на работна сила, Анкета за побарувани занимања на АВРМ, анкетни истражувања на работодавачите и слободните работни места, податоци за образованието, проекции за вработеноста и секторски студии. Прегледот треба да се дизајнира и тестира од страна на одделението за пазарот на трудот во Министерството за труд и социјална политика, а со цел обезбедување поверодостојни информации за побарувачката на работна сила. На краток рок и среден рок, целта е да се обезбедат адекватни активни мерки (обуки) во ОП за намалување на несовапањето помеѓу понудата и побарувачката на пазарот на трудот. Податоците ќе се добиваат од Државниот завод за статистика, резултати од Хермак моделот од единицата за пазарот на трудот при МТСП, Анкета за побарувани занимања на АВРМ, како и податоци од стопанските комори и Организацијата на работодавачи на Македонија. За дисеминација на информациите ќе се подготви интернет страната на која ќе можат да се добијат информации за Опис на работно место, Образование, обука и работно искуство, Услови за работа (плата, работно време, работна средина, професионални заболувања и повреди) и Слични занимања.

Со новата мерка директно ќе се влијае врз проблемите и предизвиците на пазарот на трудот кои ги има идентификувано Република Македонија во консултации со ЕК и тоа:

- Подобрување на економскиот развој и креирање на работни места,
- Подобрување на состојбата со невработеноста, особено кај најранливите категории на лица (млади, долгорочно невработени и други),

³⁸ Во податоците за опфат на корисници не е вклучен проектот Македонија Вработува.

- Зголемување на опфатот на активните мерки за долгорочно невработени лица, млади и нискоквалификувани,
- Отстранување на бариерите за учество во активните политики.

Планирани активности во 2018 година

Во наредниот период се планира да се направи детална анализа на активните мерките и програмите кои се имплементираа во изминатите години со цел да се подобрат недостатоците и развијат нови активни мерки, по што ќе се подготви новиот ОП за 2018 година. Истиот ќе се разгледа на Економско социјалниот совет и ќе се усвои од Владата на РМ до крајот на 2017 година. При подготовката ќе има јавни дебати и консултации со меѓународни институции, граѓанскиот сектор и други релевантни експерти и засегнати страни. При креирањето и имплементацијата ќе се имаат во предвид состојбите на регионално и локално ниво и ќе се обезбеди активно учество на локалната самоуправа преку локалните економски совети со цел подобрување на одржливоста на подржаните вработувања. Во однос на ранливите категории на пазарот на трудот покрај младите, долгорочно невработените и нискоквалификуваните, невработените над 50 години, ќе се стави и фокус на лицата кои се повеќе од 5 години неактивни на пазарот на трудот. Исто така, ќе се вклучат и активности за развој на социјалното претприемништво за олеснување на пристапот на пазарот на трудот на социјално ранливите категории на граѓани. Во однос на младите лица ќе се развијат мерки за рана превенција (гаранција за млади) од губење на знаењата и вештините по завршување на образованието и вклучување на пазарот на трудот.

За развој и имплементација на Прегледот на занимања формирана е меѓуинституционална работна група која ќе ги определи занимања што треба да се вклучат како приоритет, типот на информации што треба да се соберат и извори на информации, начините на дисеминација и ќе подготвува редовни годишни извештаи за побаруваните занимања. Во наредниот период ќе се обезбеди обука за одржување на интернет страната, внесување на податоци за нови занимања и промена во описот на содржината на занимањата, како и обука за обработка на микро податоците. Интернет страната се планира да се пушти во употреба во 2018 година и да се користи во подготовката на ОП 2019 година.

Очекувано влијание врз конкурентноста/ оправданост на мерката

Имајќи ги во предвид претходно споменатите предизвиците со кои се соочува пазарот на трудот и вработувањето во Македонија, преку зголемувањето на активни мерки, се очекува подобрување на претприемништвото преку мерките за самовработување и обуки за претприемништво, подобрување на занимањата, вештините и работното искуство преку обуките, а со тоа и намалување на несоваѓањето на понудата и побарувачката на работна сила. Исто така, преку субвенционирани плати ќе се намалат трошоците за работна сила на малите и средните компании за пристојни работни места. Ефектите ќе можат да се видат на среден рок преку зголемување на конкуренцијата кај малите компании. Обуките се планира да имаат влијание на среден и долг рок преку подобрување на занимањата и вештините на невработените лица. Исто така, со субвенционирани плати за пристојни работни места во развојни претпријатија се очекува да се стимулира инвестициите и креирањето на работни места во попродуктивни компании на краток и среден рок.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Се планира да се обезбедат 20 милиони евра во 2018 година т.е. зголемување на алоцираните финансиски ресурси за активни мерки од 0,1% од БДП во 2016 година на околу 0,2% од БДП.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Имајќи го во предвид планираното поголемо зголемување на алоцираните финансиски ресурси, се очекува активните мерки да имаат релевантно влијание врз бројот на работни места преку учество на 16.000 невработени лица во 2018 година. Во насока на родовото влијание ќе се стреми половина од учесниците да бидат жени со што ќе се обезбеди родова еднаквост. За намалување на ефектот на dead-weight loss, преку профилирањето и индивидуалните планови ќе се насочуваат најранливите категории на пазарот на трудот да учествуваат во активните мерки (лица кои најверојатно не би се вработиле ако не учествуваат во мерките), работодавачите ќе треба да ги задржат субвенционираниите вработени по завршување на субвенциониранит период, и невработените лица ќе поминат процес на обука пред да се самовработат или да се субвенционираат нивните плати.

Фокусот ќе биде кон микро, малите и средните претпријатија за пристојни работни места. Исто така, мерката се планира да има поголемо влијание врз активацијата на неактивните на пазарот на трудот преку отстранување на бариерите за учество во активните мерките со што ќе се зголемат можностите за активација и учество во активните мерки на потенцијални 100 илјади пасивни баратели на работа во АВРМ. Позначително влијание врз активацијата на барателите за учество во активните мерки се очекува на краток рок, додека врз одржливиот број на работни места на среден и долг рок.

Потенцијални ризици

Дизајнирањето и имплементацијата на Активните политики за да ги остварат своите цели претставува предизвик. Исто така, информираноста и интересот од страна на невработените лица и работодавачите претставува потенцијален ризик за целосно искористување на планираните финансиските средства и остварување на планираниот опфат на корисници.

За надминување на овие потенцијални ризици при планирањето на Активните политики активно ќе се вклучат работодавачите, локалната заедница, граѓанскиот сектор и други релевантни експерти и засегнати страни. Исто така, ќе има јавни дебати и ОП ќе го разгледа Економско социјалниот совет. За секоја од мерките ќе има јавно информирање на националните медиуми. Ако за време на имплементацијата нема доволен интерес од страна на невработените или работодавачите ќе се направат измени и дополнувања на Оперативниот план за активни програми и мерки и услуги на пазарот на трудот за 2018 година во насока на пренасочување на ресурсите кон мерките кои имаат поголем интерес.

Мерка 19: Гаранција за млади

Опис на мерката

Високата стапка на невработеност кај младите лица во државата наметнува потреба од преземање мерки кои имаат за цел подобрување на нивната состојба на пазарот на трудот, пред се преку олеснување на преминот од образование кон вработување. Во таа смисла, со имплементација на мерката Гаранција за млади ќе се овозможи на секое младо лице на возраст до 29 години да добие соодветна понуда за вработување, можност да го продолжи образованието или да биде вклучено во некоја од мерките за практиканство или обука за подготовка за вработување. Ова ќе им се овозможи во период од 4 месеци по завршувањето на образованието, односно евидентирањето како невработено лице во АВРМ. Постојат повеќе причини поради кои се става акцент на невработеноста кај младите и нивната неактивност, меѓу кои се издвојуваат долгорочните последици врз поединците и општеството во целина (помала вработеност и пониски примања во подоцнежниот период, поголемо потпирање на социјалната помош, склоност кон пороци и криминални дејствија).

Мерката Гаранција за млади претставува нова рамка на политиката за вработување на млади, која:

- Ги таргетира младите лица на возраст до 29 години кои не се ниту вработени ниту пак се во образовен процес или обука, и тоа во период од 4 месеци од денот на воведувањето во евиденцијата на невработените лица;
- Промовира интеграција на различни политики, мерки и услуги за вработување со цел зајакнување на нивната кохерентност и координација;
- Комбинира превентивни и куративни пристапи, придружени со стратегии за пристап до младите кои се соочени со повеќе препреки на пазарот на трудот и
- Воспоставува широко партнерство помеѓу јавните институции на централно и локално ниво, како и помеѓу нив и социјалните партнери, младинските и граѓанските организации и приватниот сектор.

Неповолната положба на младите на пазарот на трудот во земјите на ЕУ по големата економска криза доведе до воспоставување на Гаранција за младите (Youth Guarantee), која им нуди можност на сите млади лица до 25-годишна возраст да добијат понуда за вработување, да продолжат со образованието или да бидат вклучени на пракса или обука со цел понатамошно олеснување на нивното вработување, во период од 4 месеци по напуштањето на образованието, односно евидентирањето како невработено лице. Сите држави членки на ЕУ имаат развиено Планови за имплементација на Гаранцијата за млади, кои предвидуваат долгорочни реформи и иницијативи за рана интервенција, активација и интеграција на пазарот на трудот кои треба да бидат преземени заради промовирање на вработеноста на младите и подобрување на преминот од образование кон работа. Креирањето, имплементацијата и резултатите од шемите за Гаранција на младите се мониторираат по пат на мултилатерални механизми од страна на Комитетот за вработување (EMCO).

Тргувајќи од заложбите за подобрување на состојбата на младите лица во државата, како и врз основа на позитивните искуства од имплементацијата на проектот Гаранција за младите во државите на ЕУ, Владата на Република Македонија ја предвидува мерката Гаранција за младите како една од приоритетните активности во својата Програма за работа 2017-2020.

Опис на мерката

По примерот во европските држави, се утврдуваат 3 столба на активности (рана интервенција; идентификување и вклучување и активација со интеграција на пазарот на трудот).

АВРМ ќе ги засили своите активности и ќе воведат нови методи на работа кои се во насока на **рана интервенција**, со цел превенирање на идната неповолна положба на младите лица на пазарот на трудот и спречување на нивна долгорочна невработеност и другите проблеми кои се поврзани со неа. Во таа смисла активностите,

- инфо средбите со младите во училиштата/ факултетите;
- професионалната ориентација и кариерното советување на учениците во основните и средните училишта;
- саемите за вработување со посебен акцент за учество на учениците и студентите;
- подоброто информирање за состојбите на пазарот на трудот преку веб-страната на АВРМ, социјалните медиуми и други апликации,

ќе се реализираат во соработка со образовните институции и ќе придонесат за доближување на информациите за пазарот на трудот до учениците односно студентите.

Идентификувањето на неактивните млади лица (кои не се вклучени во образовен процес, не се вработени ниту пак бараат вработување), има за цел подготовка за нивно вклучување за мерките за активација и интеграција на пазарот на трудот. Притоа, посебен фокус ќе се стави на младите лица кои се соочуваат со различни бариери (социјална исклученост, сиромаштија или дискриминација)

За таа цел, АВРМ ќе реализира:

- информативни кампањи за подигнување на свеста и привлекување на младите лица да се вклучат во некоја од мерките за активација;
- активности за идентификување, контакти и вклучување на неактивните млади лица.

Во оваа активност најголема улога ќе имаат младинските организации од невладиниот сектор, чиј придонес ќе биде од огромно значење.

Гаранцијата за млади **започнува со мерките за активација на младите лица**. Првично ќе се применува за младите лица кои се активни баратели на работа и за првпат се регистрирани како невработени (прилив). Откако невработените лица се евидентираат во регистарот на невработени, веднаш се упатуваат на нивното прво интервју со стручно лице од АВРМ, кое прави профилирање на нивната вработливост со помош на контролен прашалник и се изготвуваат соодветни индивидуални планови за вработување. Во ИПВ се дефинираат активностите што ќе му овозможат на младото невработено лице во наредниот период од 4 месеци да биде повторно вклучено во образовен процес (но не во редовното образование) или да биде вклучено во некоја од мерките и услугите за вработување кои ќе му овозможат зголемување на неговите можности за полесно вработување, односно ќе му биде понудено соодветно вработување кое одговара на неговото образование и вештини. Во тие активности спаѓаат групно и индивидуално советување и информирање; давање услуги за помош при барање работа; мотивациски обуки; вклучување во некоја од мерките за интеграција на пазарот на трудот (мерки за вработување, за едукација и за обука).

- Планирани активности во 2018 година

АВРМ ќе ја започне имплементацијата на мерката Гаранција за млади во 2018 година, при што истата ќе биде вклучена и во Оперативниот план за активни мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот за 2018 година. Првично, мерката со сите активности наведени погоре во делот Опис на мерката ќе се пилотира во 3 центри за вработување (Велес, Делчево и Струга). Ова од причина што е потребно да се увиди текот на имплементацијата и евентуалните проблеми кои можат да се појават, заради нивно санирање и модифицирање на активностите пред мерката да започне со имплементација на целата територија на Република Македонија.

- Планирани активности во 2019 година

Оваа мерка со сите активности наведени погоре во делот Опис на мерката ќе се имплементира во сите 30 центри за вработување, имајќи го предвид искуството од пилот – имплементацијата претходната година.

- Планирани активности во 2020 година

Оваа мерка со сите активности наведени погоре во делот Опис на мерката ќе се имплементира како редовна активност на АВРМ, имајќи го предвид искуството од претходните години.

Очекувано влијание на конкурентноста

Сите активностите што се предвидени за имплементирање во рамките на оваа мерка се очекува да ја зголемат конкурентноста на младите лица за нивна полесна инклузија на

пазарот на трудот. Притоа, конкурентноста ќе се оценува преку индикатори што ќе бидат утврдени пред почетокот на имплементација на мерката.

Потребни средства и извори на финансирање

Во буџетот на АВРМ ќе се предвидат финансиски средства за имплементација на оваа активност. Притоа, за утврдување на висината на финансиските средства се тргнува од претпоставка дека сите млади лица кои ќе бидат вклучени во Гаранција за млади ќе треба да бидат вклучени во некоја од активните мерки за вработување. Износот на просечниот трошок по учесник е пресметан како резултат на вкупните финансиски средства потрошени за имплементација на активни програми и мерки за вработување во 2015 и 2016 година поделени со вкупниот број на учесници во овие програми и мерки за вработување во 2015 и 2016 година. Овој износ на поединечен трошок се множи со просечниот број на прилив на невработени млади лица во 2015 и 2016 година, кои за првпат се пријавиле како невработени во АВРМ.

Во 2018 година планиран опфат на учесници во 3-те центри за вработување е 860 лица, за што ќе бидат потрошени приближно 70.305.000,00 денари.

Во 2019 година планиран опфат на учесници во сите центри за вработување е 9500 лица, за што ќе бидат потрошени приближно 776.625.000,00 денари.

Во 2020 година планиран опфат на учесници во сите центри за вработување е 9500 лица, за што ќе бидат потрошени приближно 776.625.000,00 денари.

Очекувано влијание врз вработеноста и родова еднаквост

Самата мерка Гаранција за млади има за цел да влијае на подобрување на положбата на младите лица на пазарот на трудот, а со тоа и на зголемување на нивната вработеност или можностите за вработување. Вработеноста на младите лица кои биле вклучени во оваа мерка ќе се следи на месечно, полугодишно и годишно ниво. Притоа, ќе се следи и родовата застапеност.

Потенцијални ризици и активности за надминување

Капацитетите во делот на физичките и човечките ресурси со кои располага АВРМ и нивното постојано подобрување, унапредување и модернизација се од големо значење за успешното спроведување на политиките и мерките за вработување и за постигнување на посакуваните резултати и ефекти на пазарот на труд во целина. Тие се главен предуслов за успешно спроведување и на Гаранција за младите. Сеуште постои недоволен број на вработени во АВРМ кои работат со невработените лица (1:358). Од големо значење за имплементацијата на оваа мерка би било доколку на одреден број вработени во центрите за вработување главен фокус на работа ќе бидат младите невработени лица. Поради немање можности за зголемување на бројот на вработени во АВРМ, капацитетите континуирано се подобруваат, како преку низа внатрешни иницијативи за прераспределба на работните задачи, така и со помош и поддршка обезбедувана во вид на обука преку поголем број на значајни меѓународни проекти.

4.3.9 СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА, НАМАЛУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА И ЕДНАКВИ МОЖНОСТИ

Република Македонија бележи тренд на континуирано благо намалување на сиромаштијата и нееднаквоста. Сепак, и покрај таквите позитивни трендови, сиромаштијата во државата сеуште е на изразито високо ниво, поради што справувањето со овие предизвици и унапредувањето на состојбите кои директно влијаат на сиромаштијата остануваат еден од главните приоритети на Владата на Република Македонија.

Според последните објавени статистички податоци (Лаекен индикатори за сиромаштија) на Државниот завод за статистика, добиени врз основа на податоците од Анкетата за приходи и услови за живеење (SILC), стапката на сиромашни лица во Република Македонија во 2015 година изнесуваше високи 21.5%. Според најфреквентниот статус на економска активност, стапката на сиромашни вработени лица е 8.9%, додека стапката на сиромашни пензионери е 7.3%. Gini коефициентот (мерка за нееднаквоста во распределбата на приходите) изнесува 33.7%.

Лаекен индикатори за сиромаштијата и социјалната исклученост, 2013-2015

	2013	2014	2015
Стапка на сиромашни лица, % од населението	24,2	22,1	21,5
Број на лица кои живеат под прагот на сиромаштија, во илјади	500,4	457,2	445,2
Праг на сиромаштија за самечко домаќинство, годишен еквивалентен приход во ден.	70.275	71.925	78.362
Праг на сиромаштија за четиричлено домаќинство (2 возрасни и 2 деца помали од 14 години), годишен еквивалентен приход во денари	147.578	151.043	164.560
Стапка на сиромашни лица пред социјални трансфери и пензии, % од населението	41,0	41,7	40,5
Нерамномерна распределба на приходите, S80/S20 квинтилен сооднос на приходи, %	8,4	7,2	6,6
Нерамномерна распределба на приходите, Gini коефициент, %	37,0	35,2	33,7

Социјално вклучување како процес на интеграција на поединците во општеството се заснова на активности за изградба на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица и оформување на нов социјален модел, кој во прв план ја става личноста, но ги респектира и прави напор да ги решава причината за исклученоста, припадноста, дијагнозата, инвалидитетот или било која друга основа за социјална исклученост на граѓанинот. Во оваа насока неопходно е да се интензивираат напорите за зајакнување и што подобро и поефикасно користење на расположливите човечки и материјални ресурси, заедничко дејствување, координација и соработка на сите релевантни субјекти во функција на побрз развој, повисок стандард, поквалитетно живеење и развој на механизмите за социјално вклучување на ранливите категории на граѓани во локален контекст.

Идентификација на проблеми и предизвици

Во однос на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, една од мерките кои досега се преземаа како би се обезбедила поголема социјална сигурност за материјално најзагрозените семејства, е континуираното зголемување на висината на паричните надоместоци (социјалната парична помош и постојаната парична помош), и тоа за 5% во 2013, 2014 и 2016 година, додека за 10% во 2015 година. Се преземаат и дополнителни мерки за подобрување на заштитата на лицата во ризик од социјална исклученост, преку воведување на нови парични права од социјална заштита и континуиран развој на социјалните услуги во заедницата.

Директно влијание врз состојбите со сиромаштијата и социјалната исклученост има и состојбата на пазарот на труд, политиките за вработување, поддршката во делот на креирање на нови работни места, вклучување на пазарот на труд на ранливите категории на граѓани, како и политиките и мерките во делот на образованието, јакнењето на човечкиот капитал и вештините итн. Како резултат на реализираните активности во овој дел, во изминатиов период процентот на население кое живее во сиромаштија е намален од 27% во 2010 година, на 21.5% во 2015.

Сепак, и покрај досегашните резултати во намалувањето на стапките на сиромаштија и социјална исклученост во државата, неопходни се значајни реформи, меѓу другото и во делот на редизајнирање на видовите и адекватноста на паричните давања во социјалната заштита, како помош и поддршка на најранливите категории на население и справување

со сиромаштијата, особено имајќи ја предвид целта на Владата на Република Македонија до 2020 година за намалување на стапката на сиромаштија под 16%.

Сите досегашни анализи недвосмислено покажуваат дека системот на социјалната заштита во Република Македонија се наоѓа во фаза во која е неопходно да се преземат суштествени реформи, пред сè со цел да се подобри ефикасноста на паричните давања и ефикасноста на бенефициите и социјалните услуги што се испорачуваат до крајните корисници. Досегашниот дизајн на социјалните трансфери е доста нерамномерен и неадекватен и како таков, придонесува кон продлабочување на нееднаквоста во општеството. Во однос на услугите од социјална заштита утврдено е дека не ги следат индивидуалните потреби на крајните корисници, при што истите треба да се обезбедат во заедницата, преку натамошно спроведување на процесот на деинституционализација, децентрализација и плурализација.

Оваа констатација се заснова на извршените анализи на постојниот систем на социјална заштита и препораките за унапредување на системот на социјалната заштита, како што се анализите и оценките на системите на социјалната заштита, подготвени преку проектот на Светска Банка за “Условени парични трансфери“, документите изработени во рамки на проектот “Промовирање на сервиси за социјално вклучување“ – финансиран со поддршка на ЕУ (ИПА), како и анализите подготвени со поддршка на Канцеларијата на УНИЦЕФ – Анализа и проценка на влијанието на регулативата на воведување на моделот на социјални договори во Република Македонија и Моделот на социјални договори прикажан преку анализа на ефикасноста на трошоците и анализа на корист и трошоци.

Законот за социјалната заштита го овозможува процесот на плурализација во обезбедувањето на социјалните услуги, но во праксата тие главно се обезбедени од државата. Недостасува иницијативата од општините да основаат установи за институционална или вонинституционална социјална заштита, како и поголема активност и вклучување на локалните заедници во спроведувањето на политиките во овие области, координација на локално ниво помеѓу релевантните субјекти и нивна поголема соработка со институциите на национално ниво. Приватната иницијатива не е доволно застапена во однос на сите услуги од социјална заштита, но како причина може да се истакне и непостоењето на цена на чинење на услугата дефинирана од страна на државата (по час и по корисник). Евидентен е недостатокот на обезбедување на социјалните услуги од страна на граѓанскиот сектор, кој вообичаено зависи од средства обезбедени од страна на надворешни донатори. Со тоа, пристапот до услугите за социјална заштита, како и опфатот на корисници на овие услуги во рамки на воспоставените форми на социјална заштита не ги задоволуваат потребите на ранливите категории во целост.

Се планира значајна и сеопфатна реформа на системот на социјална заштита, која ќе се спроведе во наредниот период, во насока на создавање на можности за ефикасен одговор и справување со идентификуваните предизвици во делот на социјалната заштита, сиромаштијата и социјалната вклученост.

Системот на социјалната заштита ќе се редизајнира преку издвојување на материјалните (паричните) права од обезбедувањето на социјалните услуги.

Мерките наведени во овој дел на документот (сиромаштија и социјална исклученост) се предвидени и во **Програмата за реформи во вработувањето и социјалната политика 2020 (ЕСРП)**, усвоена во август 2017 година како еден значаен стратешки секторски документ изготвен преку интензивната соработка и дијалог со Европската комисија и со активно учество на сите релевантни субјекти.

Мерка 20: Унапредување на паричните надоместоци во социјалната заштита

Опис на мерката:

Целта на реформата на системот на социјална заштита е да се обезбеди правилно таргетирање и насочување на социјалните бенефиции кон за лицата и семејствата кои се наоѓаат во социјален ризик од сиромаштија и социјална исклученост, Адекватноста и ефикасноста на паричните надоместоци за материјално најзагрозените семејства се планира да се спроведе преку воведување на програма за минимален адекватен приход со која ќе се овозможи семејствата во состојба на социјален ризик да добијат паричен надомест како дополнување на приходот до линијата на сиромаштија. Се планира воведување на семејни пакети и групирање на правата од социјална и детска заштита. Дел од овие трансфери ќе треба да бидат условени со влез на пазарот на трудот за корисниците кои се работоспособни и со зајакнување на нивните работни капацитети.

Ваквите планирани мерки ќе имаат директно влијание врз сиромаштијата и социјалната инклузија на ранливите категории на граѓани.

За подготовка за реализација на наведената мерка, Министерството за труд и социјална политика (МТСП) обезбеди техничка и експертска помош од Канцеларијата на Светска Банка, преку проектот „Условени парични трансфери“, како и поддршка од Канцеларијата на УНИЦЕФ во Скопје.

Планирани активности во 2018 година

Согласно активности во насока на унапредување на социјалната политика, преку разгледување на решенијата за редефинирање на институционалната рамка на системот на социјална заштита, редизајнирање на паричните права од социјална заштита, зајакнување на постојните и воведување на нови социјални услуги и начинот на обезбедување и финансирање на истите од страна на формираната работна група во МТСП со обезбедена експертска поддршка од повеќе национални експерти, ќе се спроведе сеопфатна анализа на тековните состојби, на ефикасноста и ефективноста на постоечкиот систем на парични права од социјалната заштита, како би се добиле релевантни и аргументирани предлози и препораки за спроведување на планираните реформи, системски и регулаторни промени и обезбедување на можности за унапредување во овој дел. Во дизајнирањето и спроведувањето на планираните реформи и мерки ќе бидат земани во предвид резултатите од повеќе анализи и истражувања, како и согледувањата од одржани средби со целните групи, со цел дизајнирање на мерки и политики кои ќе одговараат токму на потребите на крајните корисници. Врз основа на овие активности, ќе се направи проценка на влијанието на регулативата.

Текстот на новиот Закон за социјална заштита се планира да биде изготвен до септември 2018 година, по што ќе отпочне консултативен процес со засегнатите страни, а истовремено ќе се работи и на подготовка на подзаконски акти, неопходни за негова операционализација и практична примена.

Во текот на 2018 година, заради потребата од промена и надградба на постоечкото софтверско решение за администрирање на паричните права, ќе се ангажираат бизнис аналитичари, преку проектот на Светска Банка, кои ќе започнат со работа и со подготовка на нова тендерска документација, односно на опис на функционалностите кои би требало новиот систем да ги поддржува (согласно новите законски решенија) и во кој покрај правата, ќе бидат опфатени и социјалните услуги.

Планирани активности во 2019 година

Во текот на 2019 година ќе започне реалната практична имплементацијата на новите законски решенија. Ќе се следи влијанието на новите политики врз животниот стандард на луѓето.

Ќе се спроведуваат обуки за лицата вработени во системот на социјална заштита, со цел запознавање со новите решенија и нивно непречено спроведување во праксата. Ќе се спроведе јавна кампања преку јавните ТВ сервиси, преку пишаните и електронските медиуми за новите законски решенија со цел запознавање на крајните корисници.

Воедно, во текот на 2019 година ќе продолжи надградбата на софтверското решение за администрирање на паричните права и социјалните услуги и истото во текот на оваа година треба да биде ставено во функција.

Очекувано влијание врз конкурентноста оправданост на мерката

Оваа мерка ќе овозможи подобро таргетирање на целните групи и зголемување на ефективноста на паричните трансфери, во насока на излегување од кругот на сиромаштијата, економско зајакнување и социјална инклузија. Воедно, дел од овие трансфери ќе треба да бидат условени со влез на пазарот на трудот за корисниците кои се работоспособни и со учество во програми и мерки за зајакнување на нивните работни капацитети, со што се очекува да се подобри нивната вработливост и конкурентност на пазарот на трудот.

Проценети трошоци на активностите и влијанието на буџетот

Оваа мерка ќе се спроведе преку постојниот кадар во Секторите за социјална заштита, за пензиско и инвалидско осигурување, за детска заштита и труд при МТСП и експертска поддршка од професори од Катедрата за социјална работа и социјална политика, обезбедени преку проект на Светска Банка. Средствата за спроведување на новите законски решенија ќе бидат финансирани од Буџетот на Република Македонија, но точните фискални проекции ќе бидат можни по спроведувањето на деталните анализи и подготовката на предлог законските решенија.

Очекувано влијание врз вработувањето и родот

Паричните трансфери за работоспособните корисници се предвидува да бидат условени со зајакнување на нивните работни капацитети и вклучување на пазарот на трудот, со што се очекува и вработување на дел од корисниците. Поврзувањето со Активните мерки на пазарот на трудот, каде е предвидено да се обезбедат 22 милиони евра во 2018 година т.е. зголемување на алоцираните финансиски ресурси за активни мерки од 0.1% од БДП во 2016 година на околу 0.21% од БДП, ќе придонесе кон намалување на невработеноста кај корисниците на права од социјална заштита. Родовата еднаквост ќе има влијание во дизајнирање на сите мерки во новиот предлог текст на Законот.

Потенцијални ризици

По донесување на новиот предлог текст на Законот (пред неговото усвојување во Собранието на РМ), потребно е веднаш да биде направена негова операционализација, односно овозможување на негова практична примена. Доколку ова не се случи, ќе треба да се одложи примената на Законот, се до донесување на новите подзаконски акти. Исто така, практичната примена и исплатата на паричните права е поврзана и со надградбата на системот за администрирање на паричните права. Брзината на подготовката на анализите и подготовката на тендерската документација ако не е во предвидените рокови, ќе го забави и развојот на новиот систем, што понатаму ќе го отежни и администрирањето на новите парични права.